

הַתְּמִימִים

ישיבה לחיילי בית דוד

קוֹל צִמְחָה אִישׁ צִמְחָה שְׁמוֹ
הוּא דוֹד בְּעִצְמוֹ

(סדר הושענות)

תוכן עניינים

4 מאוצר המלך 6 זכרונות ויחידויות

מכתבים בפרסום ראשון עם הרב יהודה שיחי' אחרון חלק ב'

בפרדס
הבאור

12 פלומוס תפילת הבהן גרול

ויכוח סוער בקבצים התורניים בארה"ב אוודות נוסח תפילת
בן הגדול ביום הכיפורים והתערבות הרבי במערכה

20 "נעיון שכלו" 24 בעקבות המחזור החבר"י

כיצד נוצר המחזור והשתלשלות
המחזור החבר"י

דרך העיון על פי
פנימיות התורה
פרויקט מיוחד •
פרק פתיחה

32 הלכתא למשיחא

מהלכות חג הסוכות בגאולה

24 רבוי הדסים בר' מינים

אורה זו תורה

למקורות ושילובי המנהג החב"די ללקיחת ריבוי הדסים

42 הרב הישיש 42 נדיות להאיר

מקבץ סיפורי חסידים מפי המשפיע
ר' מענדל פוטרפס

נסיעת הרד"מ לארץ הקודש, הביקור בתומכי
תמימים ופעולתו בגיוס דמי מעמד + פרק אחרון

בית משיח

Eastern Parkway 744
Brooklyn NY 11213
718.778.8000

קובץ 'התמים' נערך ומופץ ע"י -

איגוד תלמידי הישיבות המרכזי - 770

דוא"ל: ato770office@gmail.com
טלפון *6358

עיצוב: א. קולטון עימוד: yytri770 לתגובות והערות: yytri770@gmail.com

כל היוצא - למלחמתו של אדני"ע"

האושפז דהושענא רבה הוא דוד המלך ואדמו"ר נ"ע.

. . מצינו שיחה ארוכה, וכפי שנשיא דורינו קורא לזה בשם "מאמר", שאדמו"ר נ"ע אמר, ופתח את השיחה ב"כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאישתו". וביאר זאת שזה קאי על הפעולה שלו ועל מה שהוא יסד את ישיבת "תומכי תמימים" לעשות "נרות להאיר" שיאירו אח"כ את כל העולם, כפי שמאבר שם, עד עקבתא דמשיחא, שאז צריכים ללחום ב"חרפו אויבך ה' . . חרפו עקבות משיחך" - אלא שלא רוצים שיציעו "משיח נאו", אף על פי שהם עצמם רואים הוראה ברורה בגמרא, שזהו "עקבות משיחך".

[ולכן] זקוקים לאלה שיתייצבו נגדם, וזה נקרא "מלחמת בית שוש", הארת משיח . . והגילו של

משיח, שהמייסד והמנהל - ודברי צדיקים קיימים לעד, באופן דפעולה נמשכת: לא רק שאמרו זאת פעם אחת, וזה מתקיים אח"כ בדרך ממילא (היות ואמרו גם מה שיהיה "באחרית הימים") - אלא שהפעולה עצמה נמשכת; הדיבור עצמו נמשך.

ועל דרך זה הדיבור של מאמר זה, של שיחה זו, בפרט שזה נאמר בהתוועדות דשמחת תורה.

. . ובהנוגע לענייננו, הרי הוא גילה על עצמו, שהוא המייסד והוא מעמיד את אלה היוצאים למלחמת בית דוד, ופירש שהכוונה בזה הוא לענינים הקשורים לביאת משיח, דוד מלכא משיחא, ואודת מי נסבו דבריו, ועל מי הוא דיבר - הוא דיבר על עצמו [זהו הקשר של דוד

ואדנ"ע], שהוא ייסד והעמיד את התלמידים בזמנו ואחר כך תלמידיו תלמידיו, וכיון ש"זרעו בחיים" הרי "אף הוא בחיים".

. . על אחת כמה וכמה באופן כזה שזה איחד ועשה "תורה אחת" מנגלה דתורה עם פנימיות התורה.

שהרי מוכרחים לשני הדברים כדי להביא את משיח בגלוי: הענין דפנימיות התורה, כמו שמבאר אדמו"ר הזקן בזהר שמביא באגרת הקודש מרעיא מהימנא, ש"בהאי ספרא דילך יפקון ישראל מבי גלותא", ודוקא "ברחמי".

ומוכרחים בודאות לענין נגלה דתורה - כדי לקיים את המצוות בפועל כדבעי, שזה מבטל את הסיבה אחת והיחידה של הגלות, "חטאינו", על כל פנים כפירו ד"חטאינו" לשון חסרון הרי ממלאים ומשלימים זאת על ידי "תלמודו בידו" - נגלה דתורה, לימוד שמביא לידי מעשה, שאזי הוא "לימוד גדול" ולימוד שלם, [ואזי] יש לו את ה"מעשים טובים" המבטלים לגמרי את ענין ה"חטאינו", ואדרבא, על ידי המעשה טוב דענין התשובה הרי מוסיף ונעשה סוג חדש ד"מעשים

טובים" - דזדונות נעשו לו זכות,

שזה נפעל על ידי זה שמשפיעים על כל יהודי, להצטרף לאלה ה"יוצאים למלחמת בית דוד" - על ידי זה שכותב (כפי שמתאר שם) גט פיתורין לענינים הגופניים והגשמיים, לבל יתפסו אצלו מקום לגמרי; לכן זה נקרא בשם "גט כריתות",

וביחד עם זה כפי שהיה אז בפועל, הרי אח"כ כשחזרו בשלום מ"מלחמת בית דוד" - היו חיי איש ואישתו ובנים ובנות עוסקים בתורה ומצוותי' וביתר שאת וביתר עוז - היות ואלה היו חיילים היוצאים למלחמת בית דוד.

משיחת ליל הושענא דבה תשמ"ג

הוא גילה על עצמו,

שהוא המייסד והוא

מעמיד את אלה

היוצאים למלחמת

בית דוד, ופירש

שהכוונה בזה הוא

לענינים הקשורים

לביאת משיח, דוד

מלכא משיחא,

ואודת מי נסבו

דבריו, ועל מי הוא

דיבר - הוא דיבר על

עצמו!

אוצרות
מכ"ק אדמו"ר
מלך המשיח
שליט"א
בפרסום
ראשון

מאוצר המלך

מכתבים בענייני תומכי תמימים

נפרסום ראשון

ורבנו הזקן, אשר מסרו נפשם על חינוך ילדי בני ישראל כידוע.

והרי ההודעה עד"ז [= על דבר זה] ודאי שהוראה היא וגם נתינת כח, לכל אלו ההולכים בעקבותיהם, ההולכים בהווה או עכ"פ [= על כל פנים] ילכו מכאן ולהבא, שיצליחו בעבודה קדושה האמורה, חינוך על טהרת הקדש ע"פ [= על פי] תורתנו תורה תמימה, הנגלה והחסידות גם יחד, להקים תלמידים זרע ברך ה' אשר בצדק יאמר עליהם, ראו גידולים שגדלנו.

וגודל השכר של כל המתעסק בזה, הרי מובן מדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם הבעש"ט, אשר אהבת הקב"ה לכל אחד מבני ישראל גדולה עוד יותר גם מאהבת הורים זקנים לבנם יחידם הנולד להם לעת זקנותם, שבמילא מובן הנחת רוח הנגרם להקב"ה ע"י [= על ידי] חינוכם הטוב כרצונו ית' [ברך].

המחכה לבשו"ט [= לבשורות טובות] בכל האמור וחיותם בברכת הצלחה וכוח"ט לכאו"א וב"ב [= וכתובה וחתימה טובה לכל אחד ואחד ובני ביתו] שליט"א.

ב"ה, כ' אלול, תשי"ח
ברוקלין

ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש
סניף ספרינגפילד
ה' עליהם יחיו

שלום וברכה!

בנועם נודעתי מהתחלת זמן הלימודים במוסד הק' [דוש] אחי תמימים האמור, מיסודו ובהנהלתו של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא ישראל.

ותקותי חזקה אשר מתבסס וגם מתגדל המוסד הק' בכמות ובאיכות ז.א. [= זאת אומרת] במספר תלמידים וברמת הלימודים.

ויהי רצון שילך הלוח והוסיף הן בכמות והן באיכות, עד שיהי באופן דופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ועד לנחלה בלי מצרים, שהרי כלשון הכתוב, פי ה' דיבר.

והרי ימי ההתחלה ימים מסוגלים הם לכל האמור, ימי חדש אלול הוא חדש הרחמים בכלל, ויום הבהיר (ושלפני ושלאחריו) ח"י אלול, יום הולדת שני המאורות, הבעש"ט

א ואילך.

נתינת כח: ראה במדבר"ר פי"ב, ג.

זרע ברך ה': ישע"י, סא, ט.

מדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר: ראה גם אגרות קודש חכ"ה

אגרת ט' שפט (ע, יג). וש"נ.

ה' עליהם יחיו: לשון הכתוב - ישע"י לח, טז.

ופרצת... ונגבה: ויצא כח, יד.

לנחלה בלי מצרים: שבת קיח, סע"א.

הכתוב: ישע"י, מ, ה.

חדש הרחמים: ראה או"ח ר"ס תקפא. לקו"ת ראה לב,

ב"ה, כ"ב אייר, תשכ"א
ברוקלין

הנהלת ישיבת תומכי
תמימים אשר בלוד
ה' עליהם יחיו

שלום וברכה !

מאשר הנני קבלת מכתבם,

ובהנוגע לענין הקייטנא, משני
הבנינים שכותבים בי"ס [= בית
ספר] למלאכה או בנין הישיבה
החדש.

מובן וגם פשוט שקדימה לבנין
הישיבה החדש, ומכל הטעמים שכותבים,
והנמוק המשונה לשלילה, שבאם יהי'
בבנין דהישיבה, ישפיל זה כבוד הישיבה,
לכאורה אפילו בתור חוכא וטלולא אין לו
אחיזה בשכל.

לתוכן הענין נשלח המכתב מהיר דחוף
בברכה לבשו"ט [= לבשורות טובות]

|

”

**נתקבלה כאן ידיעה
על דבר הרצון
(ההחלטה) לגרש
מתומכי דלוד את
התלמיד... שי'
מירושלים תבנה
ותכונן - שנתקבל
לא מכבר...**

*
נתקבלה כאן ידיעה ע"ד [=]
על דבר[ן] הרצון (ההחלטה) לגרש
מתו"ת [= מתומכי תמימים] דלוד
את התלמיד . . שי' מירות"ו [=]
מירושלים תבנה ותכונן] - שנתקבל
לא מכבר. והנה אף שא"א [= שאי
אפשר] להורות בכגון דא מכאן,
ובפרט שאין ידועים כלל פרטי
הדבר (וגם לא כללותו) - בכל זה
התקוה שלוקחים בחשבון שלהנ"ל
[= שלהנזכר לעיל] משפחה ענפה
בה כמה בגיל השייך ללימוד
בישיבות ובטח אחד נגדו אחרי
הב'. כן - שהנ"ל הוא מפרות הראשונים
דההשתדלות שגם מירות"ו ילמדו בלוד (ולא
רק בפוניוויז וכיו"ב [= וכיוצא בזה]). וכשלוך
בקליטתן ובפרט שנוסף הוא ע"ז [= על זה]
דהאברך . . שי' (ממשפחת אדה"ז [= אדמו"ר
הזקן]) כמובן, עלול "להשפיע" על השתדלות
זו.

הרבי קרא את הפתק ואמר לי:

"קשה לך לנסוע?" תישאר פה עד אחרי ר"ה"

קשיי השליחות במילאנו לצד המענות וההדרנות
המיוחדים ■ הרבי דואג לשלום השליח ומסיר את
המעכבים ■ המדריך ממרוקו סוגר מעגל ומתקשר
בחזרה לרבי ■ החלום המופלא והבטחת הרבי ■ הרב
יהודה שי' אלחרר - שליח הרבי מלך המשיח
בעמנואל ובאיטליה מלפנים, בגילויים וזכרונות
מיוחדים מהרבי מלך המשיח תוך סיפור חייו המרתק.

מאת התמימים: נעם בס, שמואל גנדל

בזמן בו הייתי בקבוצה תשכ"ו, הכושים היו מציקים
לתמימים ואנ"ש - כמו היום... פעם אחת לקחו את
אחד התמימים והעבירו אותו באחת הסמטאות הצרות
באמצע הלילה. הבחורים רק חיכו שהכושים ישדדו
אותו, ופתאום יצאו ממחבואם ותקפו את הכושים
עם שרשראות ברזל ואמצעים דומים... לאחר מכן -
כשהמאורע הגיע לידיעת הרבי - הסתבר שהרבי ממש
לא אהב את הפעולה...

בהתוועדות שביעי של פסח תשכ"ז - השנה השנייה
בה זכיתי לשהות אצל הרבי - אני עומד ובידי כוס יין,
והרבי אומר 'לחיים' לכל הקהל, ומדלג עלי שוב ושוב...
התוועדות זו הייתה גם 'סעודת משיח', כך ששתיתי
את הכוס הראשונה בתקווה שבכוס השנייה אזכה לקבל
'לחיים' מהרבי, אך גם את הכוס השנייה והשלישית
שתיתי ללא ברכת 'לחיים'.

כשהחזקתי את הכוס הרביעית, הבנתי שהרבי לא
'מחלק ברכות בחינם'... החלטתי בלבי החלטה טובה
בעניין פרטי מסוים, ובאותו רגע הרבי הסתובב במבטו
מקצוהו השני של הזאל - 'לחיים ולברכה!'

לאחר תשרי תשכ"ז, נסענו מחצרות קדשינו לארץ

ישראל, ובדרך עשינו עצירה קצרה בישיבת תו"ת
בברינואה.

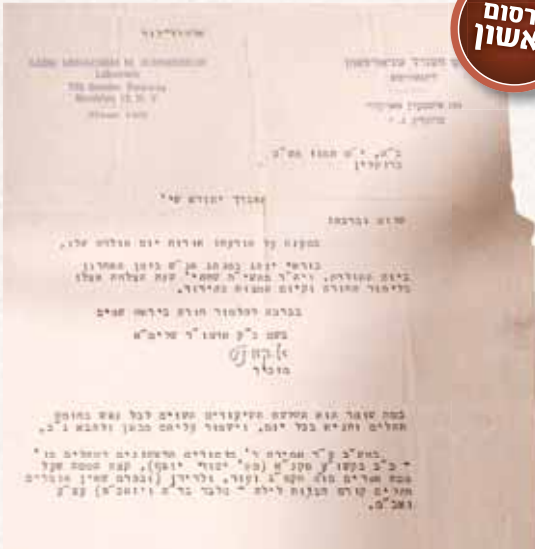
לקחנו אתנו מ-770 הקלטה של התוועדות י"ט כסלו,
וכל אחד מהתלמידים השלוחים הכין שיחה של הרבי
מהתקופה האחרונה - אל תשכחו שאז היה לוקח זמן עד
שהשיחות הגיעו לכל העולם, והתמימים בברינואה היו
צמאים לשמוע כל מילה חדשה מהרבי...

ר' ניסן נמנוב היה אז המשפיע בברינואה, והוא היה
דמות שמקרינה קבלת עול. זה היה זועק ממש, אפילו
בהליכה שלו ראו את ההתבטלות. הוא היה אומר את כל
התהלים לפני התפילה, ומסיים שחרית באיזור שלוש
אחר הצהריים.

כמה שנים לפני כן הגיעו קבוצת בחורים ממרוקו
לברינואה, וכשהם ראו את המצב של האוכל בישיבה -
שלא היה כמו השפע שיש היום - הם עשו הפגנה... הרבי
שמע על זה, וכשר' ניסן הגיע לרבי לאחר מכן, הרבי אמר
לו ביחידות: "אני רוצה שההנהלה תדאג שיהיה לבחורים
בשר כל יום. השתנו הזמנים, זה לא רוסיה".

המבנה של הישיבה בברינואה ממוקם בטירה עתיקה,
ובדרך הלך - כאשר טסתי לקבוצה דרך צרפת - ביקרנו

פרסום ראשון

גם כן בברינאה, ובאותה הזדמנות נפצעת ממסר ישן שהיה תקוע באחת המיטות, ואני מגיע לרבי וכולי כאבים...

מיד כשהגעתי לקראון הייטס אמרו לי כולם "לך לד"ר זליגסון, הוא יטפל בך". העניין הוא שד"ר זליגסון היה יושב כל היום עם טלית ותפילין בגן עדן התחתון, ושם היה מקבל את כולם. אני מגיע אליו, והוא מורה לי להוריד את הנעליים והגרביים כדי לבחון את הרגל, ואני חושש שכל רגע הרבי יכול לצאת מחדרו הק' ולראות אותי...

בסוף ד"ר זליגסון אמר לי: "תשים קצת יוד והברכה של הרבי תעזור לך". כמובן שהכל עבר...

השליחות למילאנו - כמוך יש בארץ הרבה

לאחר שנים ספורות התחתנתי, וביקשנו את ברכת הרבי לצאת לשליחות באיטליה במשך שנתיים, כיוון שאז עוד לא היה פשוט וברור כהיום, ששליחות זה לכל החיים...

לאחר השנתיים הראשונות שלנו בשליחות, הייתי חייב לנסוע לרבי... אבל ידעתי בתור שליח שאסור לי לנסוע לחודש תשרי -

בזמן זה השליח צריך להיות עם הקהילה, ולכן נסעתי לפני כן, בזמן החופש.

זה היה בסוף שנת תשכ"ח. הייתי אצל הרבי במשך זמן ארוך, וחיתי להיכנס ליחידות:

**החלטתי בליבי
החלטה טובה בעניין
פרטי מסוים, ובאותו
רגע הרבי הסתובב
במבטו מקצהו השני
של הזאל - "לחיים
ולברכה!"**

קצת לפני ראש השנה הייתי צריך כבר לחזור לשליחות, מכיוון שהרבי לא מרשה לשולחים להיות אצלו בראש השנה. היה אמור להיות לי יחידות ומיד נסיעה לשדה התעופה... אני עומד על המדרכה ליד 770, ורואה את כל החסידים, אנשים נשים וטף, נשפכים מהמנויות ופורקים את המזוודות בכניסה ל-770... אווירה של תשרי.

כל מכירי מיד מגיעים ושואלים "שלום עליכם, מתי הגעת?", וכל אחד שאני משיב לו שאני עכשיו חוזר, מביט עלי במין מבט מרחם...

לפני כניסתי ליחידות כתבתי לרבי פתק - בו פירטתי דו"ח על השליחות וביקשתי ברכה

על כמה עניינים, ובשולי הדברים כתבתי את מה שאני מרגיש - שלא אוזכה להיות אצל הרבי בראש השנה.

הרבי קרא את הפתק ואמר לי: "קשה לך לנסוע? תישאר פה, תחליף את הכרטיס לטיסה עד אחרי ראש השנה".

הרבי ממשיך ואומר לי: "גם בזמן הזה לא היית צריך להיות פה, כי כעת זה חודש אלול ואתה סופר הסת"ם היחיד בכל איטליה - היית צריך לבדוק שם תפילין ומזוזות. אבל לכל הפחות תבדוק כמה שתספיק שם בין ראש השנה ליום כיפור".

מכיוון שעברו שנתיים מאז צאתנו לשליחות - אז ביקשתי ברכה לשליחות למשך שנתיים - ביקשתי את ברכתו של הרבי לעבור לארץ ישראל. כמובן שהרבי לא אישר לי לעזוב את השליחות... אבל הוא לא אמר לי "אל תיסע לארץ", אלא "כמוך יש בארץ הרבה", ואני כבר הבנתי שהרבי רוצה אותי במילאנו.

בכלל, כשהיינו כותבים דו"חות, לא היינו רוצים להטריח את הרבי והיינו מקצרים ביותר. אף על פי כן, כל פעם שהגעתי לרבי הרגשתי שהרבי מדבר איתי בעניינים שלי, כאילו שרק אני קיים אצלו כמו בן יחיד.

כמובן שמיד אחרי צאתי מהיחידות התקשרתי ודחיתי את הכרטיס לאחר ראש השנה. בהתוועדות של ראש השנה, אני מוצא את עצמי היחיד שהביא בקבוק משקה, כי אני היחיד שנוסע אחרי ראש השנה.

"בית חב"ד עמנואל"
בקבוק המשקה שקיבל
הרב אלוהר

בהסעה, היינו צריכים - אני או אשתי, לחכות להם מתחת לבניין, כי חששנו שהשוער יפגע בהם. כל פעם שהייתי מגיע ראיתי בכירור שהוא רוצה להרביץ לי אבל רק מפחד המשטרה הוא מתאפק... ולכן מעולם לא חנית ליד הבניין שלו, אלא במקום רחוק יותר.

פעם אחת נאלצתי לחנות ליד הבניין שלו, ואני רואה את הפרצוף שלו ממש כמו חיית טרף. באותו רגע פחדתי מאוד, ואז נזכרתי במעשה שהיה עם אחת מנשות השלוחים במילאנו:

ב-770 התקיים מלווה מלכה לשנים, ולאחריו צעדה השליחה יחד עם אישה נוספת לדירה בה ישנו, שהייתה במרחק גדול מ-770. היה זה בשעה מאוחרת בלילה, ולפתע בא כושי עם סכין ורצה לדקור את השליחה. באותו רגע התפרצה ממנה צעקה "רבי העלף!", והסכין נשמטה מידו של הכושי שברח מיד...

ברגע שנזכרתי בסיפור הזה, זעקתי בשקט בתוך ליבי: "רבי העלף!", ובמחשבתי דיברתי עם הרבי ואמרתי לו: "רבי, אני פה רק בגלל שאתה רוצה. מה לי למדינה הזאת? מה לי לסכנות האלה? אני מפחד על הילדים שלי".

לאחר שבועיים אני יוצא מהבניין ורואה שבכניסה לבית השוער הנאצי תלוי וילון שחור עם בלוק של מכתבים ועט.

אני שואל את השכנים: "מה קרה?" והשכן הגוי עונה לי: "מסכן השוער, הלך לישון בלילה ולא קם..."

השכן הגוי הציע לי ללכת ביחד למשפחת השוער - הגויים שם אפילו לא הולכים לנחם, אלא כותבים

הרב אלאחר בפתח חב"ד עמנואל שוהוקם בהוראת הרבי

הרבי מזג מכוסו לתוך הבקבוק, ולאחר מכן לקח הרבי לפתע חלה שלמה הגיש לי.

ירדתי מהשולחן מבולבל כולי, ולפתע ניגש אלי ר' מענדל פוטרפאס. את ר' מענדל הכרתי היטב מביקוריו התכופים באיטליה, לשם היה מגיע על מנת להתריס גבירים יהודים לחבילות מזון, שאותן היה שולח לאנ"ש שברוסיה. ר' מענדל ידע בדיוק כמה חבילות מותר לכל משפחה לקבל שם, ואת החבילות ששלח היו מוכרים החסידים בשוק השחור ומתפרנסים בעזרתן למשך תקופה.

ר' מענדל אומר לי "רוץ מיד לחדר שלך ותחביא את החלה במזודה, אחרת לא יישאר לך פירור..."

מיד לאחר ראש השנה טסתי חזרה לאיטליה, ובמשך חצי שנה - עד פסח - היינו מחלקים חתיכות חלה לכל מקורבי בית חב"ד.

מיד לאחר ראש השנה טסתי חזרה לאיטליה, ובמשך חצי שנה - עד פסח - היינו מחלקים חתיכות חלה לכל מקורבי בית חב"ד.

הרבי מסלק את המעכבים לשליחות

ברחוב בו התגוררנו במילאנו לא התגוררו יהודים נוספים, אלא רק גויים. באיטליה - וכן במדינות נוספות - ישנו נוהג שלכל בניין יש שוער המטפל בכל ענייני הבניין הטכניים, ודיירי הבניין מקצים לו דירה בה הוא מתגורר.

בבניין שממולנו היה שוער ניאו נאצי - אל תשכחו שמדובר עשרים שנה בלבד לאחר השואה - ובדירתו היו מתאספים מידי פעם חבורה של ניאו נאצים שהתגוררו בשכונה. בכל פעם שהייתי עובר ליד השוער הייתי מרגיש את השנאה הגדולה שלו, וזה היה פשוט מפחיד בכל פעם מחדש.

כל פעם שהילדים היו באים מבית הספר

שלוחי הרבי באיטליה. ראשון מימין הרב יהושע חאדד. ראשון משמאל הרב אלאחר

על נייר מחוץ לבית דברי תנחומים... כמוכן שהלכתי בשמחה רבה.

לאחר תקופה שוב חשבנו לבקש את ברכת הרבי לעבור ממילאנו למקום אחר, מכיוון שבמילאנו היו כמה וכמה אי הבנות בין השלוחים... באותו זמן טס לרבי אחד המקורבים של בית חב"ד שזכה לקירובים גדולים מהרבי. בחרתי לשלוח איתו את השאלה, כי ידעתי שהוא מאוד מקורב אצל הרבי ויקבל תשובה.

רציתי לעבור לשליחות בעיר אחרת בשם ניש, בה היה שליח צעיר שהגיע למקום מעט לפני כן. במחשבתי היה שבוודאי הוא ישמח לעזרה משליח וותיק ומנוסה.

הוא אכן ביקש את ברכת הרבי לעניין, ותשובת הרבי הייתה: "אם אתה רוצה לעזוב את המקום בגלל אי הבנות, אז דע לך שבכל מקום יש כהנה וכהנה".

הרבי הוסיף ושאל: "האם חשבת שזה יכול לפגוע בשליח המקומי?". אני אמנם לא חשבתי שהמעבר שלי יפגע בשליח המקומי, להיפך - תכננתי לשאול אותו והייתי בטוח שהוא ישמח לעזרה. אבל מדברי הרבי הבנתי שאני צריך להישאר במילאנו, ולעשות שם את השליחות על אף המחלוקות והקשיים.

המדריך ממרוקו חוזר ל-770

בשנת תשנ"ב התקיימה ב-770 הכנסת ספר תורה של יהודי מרוקו. שליח הרבי לקזבלנקה, הרב לייב רסקין, הגיע עם כל קהילתו. לפתע אני רואה את הרב עזריאל ש" חייקין - שכזכור היה השליח שקירב אותי לחסידות ולרבי במרוקו - עומד יחד עם אדם צעיר שהיה נראה מכובד ועשיר. הרב חייקין אומר לי בחיוך: "תכירו".

אני מתבונן באדם, ולפתע קולט: "יצחק?" הוא הסתכל עלי בחיוך, ואכן, זה היה יצחק אוהיון, המדריך ממרוקו שירד מהדרך...

התחלנו לשוחח בהתרגשות, ויצחק סיפר לי שהוא שרד בניסים גדולים את רעידת האדמה באגדיר, ויצא חי מבין ההריסות יחד עם כל משפחתו. אך לאחר מכן הוא העדיף לשכוח מכל עברו ולעזוב את הדרך.

יצחק נשאר במרוקו וקנה רשת בתי מלונות, אך כמו הרבה עשירים בסופו של דבר נקלע לחובות עצומים... הוא היה זקוק בדחיפות לכסף מזומן ואף אחד

לא הסכים לקנות את רשת המלונות שבבעלותו. בהתחלה הוא הלך לכל מיני רבנים בארץ ישראל, עד שהרב חייקין שכנע אותו לבוא ליחידות לגבירים ולבקש את ברכת הרבי.

הוא אכן תרם מיליון דולר - זה היה התנאי להיכנס ליחידות לגבירים - והגיע יחד עם הרב חייקין, והם נשארו ב-770 להכנסת ספר תורה.

אני עומד מולו ואומר לו: "יצחק, אם מה שלימדת אותנו במרוקו - חסידות, תנאי וכו' - זו דרך האמת, אז מדוע אתה לא הולך בה? ואם לדעתך זו דרך שאינה נכונה, מדוע חילכת כך אותי, ואני חילכתי בדרך זו עוד עשרות יהודים?".

יצחק נהיה חיוור והתחיל לבכות. הרב חייקין ניצל את הרגע וסחב אותו לריקודים עם ספר התורה ממרוקו. יצחק רקד עם ספר התורה באמצע 770 וכולו דמעות.

לאחר זמן לקחתי אותו הצידה, והוא אמר לי שהוא כעת בשלבי חזרה בתשובה, והוא רוצה לעשות התוועדות חסידות במרוקו עם כל חברי הקבוצה משנת תשט"ו...

תקופה קצרה לאחר מכן חלמתי חלום, ובו אני, יצחק וגבירים נוספים נמצאים אצל הרבי ביחידות לגבירים, כשלפתע יצחק מועד ונופל. והנה הרבי קם ממקומו, נותן לו יד ומרים אותו מהרצפה

באותה הזדמנות הוא סיפר לי שכאשר יצא מבין הריסות רעידת האדמה, מצא בביתו חפצים בודדים, וביניהם ספר ליקוטי תורה, שו"ע הרב, והתמונה הקבוצתית ששלחנו לרבי ממרוקו.

בפעילות עם חיילים

רוצה להורות במפורש על מגורים במקום בו יש אפילו ספק-ספיקא של סכנת נפשות... כמוכן שהתייעצנו עם שלושה ידידים שאישרו את המגורים בעמנואל.

"וואס?" - "בית חב"ד עמנואל..."

בנוגע להתיישבות חסידי חב"ד בעמנואל יש 'מופת' מהרבי שמסתתר בדרכי הטבע... אחד ממקומי היישוב שלח לרבי מכתב ובו ביקש שהרבי יורה לחסידי חב"ד להקים קריה חב"דית בעמנואל. על כך השיב לו הרבי: "לעת עתה (על כל פנים) - איני רואה כמעשית תכנית הקמת קרית חב"ד בעירו (והכוונה רצויה וכו')".

תקופה קצרה לאחר מכן, החברה שהקימה את היישוב הכריזה על פשיטת רגל ושערות תושבים ששילמו על בתים הפסידו את כל כספם, לאחר שהבנק עיקל את כל נכסי החברה ובתוכם הבתים...

ב' שבט תשמ"ג - כשנה לאחר שהגענו לעמנואל - טסתי לרבי, ובהתוועדות ניגשתי לקחת בקבוק משקה, ככל השלוחים.

אני עובר מול הרבי ומבקש "בעבור חב"ד עמנואל". הרבי הביט ושאל "וואס?"... הריל"ג השיב במקומי, "בית חב"ד עמנואל". הרבי הושיט לי מייד את הבקבוק כשארשת שמחה נסוכה על פניו הק'...

מיד כשחזרתי לארץ הכנתי שלט "בית חב"ד" אותו תליתי על דירה ששכרנו, ומשם התחילה הפעילות...

בעמנואל התגורר אז יהודי בשם ר' דניאל טוסון, שהיה גר בארגנטינה - שם התקרב על ידי השלוחים, אך כשעלה לארץ נכנס ללמוד בכולל לא חב"ד, שם 'הסבירו' לו שהוא צריך לעזוב את כל עבודתו וללמוד כל היום.

הוא הרגיש שזה לא בשבילו - הוא היה אדריכל מכובד ובעל שם, ובהשגחה פרטית נפגש איתי. הצעתי

ואכן ערכנו התוועדות י"ב תמוז בביתו של יצחק במרוקו, בה השתתפו הרבה מחברי הקבוצה דאז שהתחזקו והחליטו החלטות טובות.

תקופה קצרה לאחר מכן חלמתי חלום, ובו אני, יצחק וגבירים נוספים נמצאים אצל הרבי ביחידות לגבירים, כשלפתע יצחק מועד ונופל. והנה הרבי קם ממקומו, נותן לו יד ומרים אותו מהרצפה.

אני הבנתי את החלום כרמז לכך שהרבי יסייע ליצחק במסחרו, והתקשרתי אליו לספר לו על החלום... יצחק הגיב: "הלואי שהכל יסתדר, מכיוון שאם בעוד יומיים אני לא פורע את כל חובותיי לבנק, לוקחים אותי לכלא..."

מיד לאחר מכן הוא נפגש עם עורך דין שעזר לו לסדר את כל הבעיות. הוא התקשר מייד בהתרגשות ואמר לי: "ברוך ה', הכל הסתדר בברכתו של הרבי!".

העלייה לארץ ישראל

כשילדי גדלו ונסעו ללמוד בישיבות בארץ ישראל, היינו מגיעים לבקרם פעם בשנה וראינו מאוד קשה להם לבד, מכיוון שלא הייתה לנו משפחה חב"דית בארץ שהילדים יכולים ללכת אליה בשבתות.

לאחר התייעצות עם כמה מזקני אנ"ש שאמרו לי "אין סיכוי שהרבי ייתן לך אישור לעלות לארץ", טסתי לרבי, והכנסתי פתק דרך המזכירות. בפתק כתבתי שאנחנו חושבים לעבור לארץ ומבקשים את ברכתו הק'.

עמדתי כבר ימים ספורים לפני הטיסה חזרה לאיטליה, ולא קיבלתי כל תשובה. חיכיתי וחיכיתי, ואז החלטתי לנסוע לאוהל הק' של אדמו"ר הרי"צ - הייתה אז הוראה מהרבי שלפני הנסיעה למקום השליחות, עלינו לנסוע לאוהל. נסעתי ובכיתי על המצב שלי, שמאוד קשה לי בשליחות והרבי לא עונה לי תשובה...

חזרתי מהאוהל לתפילת מנחה עם הרבי, כשלאחרי התפילה אני צריך לצאת מיד במונית לשדה התעופה... באמצע התפילה הרי"ל גרונר ע"ה מסמן לי בידו, לאות שקיבלתי תשובה. מיד לאחר מנחה ניגשתי אליו והוא הקריא לי את נוסח המענה: "אזכיר על הציון".

כשעלינו לארץ רצינו לגור בעמנואל שבשומרון, ומענה הרבי על כך היה להתייעץ עם שלושה ידידים מבנים ולעשות כהוראתם.

הריל"ג אמר לנו אז שכל השואלים על מגורים באיזור זה קיבלו את התשובה הזו, מכיוון שהרבי לא

לו ללמוד מקצוע קודש, ובמקביל למדנו תניא וספרי חסידות, וכך הוא התקרב חזרה לרבי.

לאחר תקופה הוא ניגש אלי ואמר לי: "מעולם לא הייתי אצל הרבי, אני ממש מוכרח לטוס איתך לרבי!"

באותן שנים הייתי נוסע לרבי כל י' שבט, ובנסיעה הקרובה דניאל הצטרף אלי. במשך כל הזמן עמדנו תמיד בשורה הראשונה ליד בימת התפילות, ובכל פעם הרבי מגיע, עולה את המדרגות וסוקר את הקהל, ושולח אלינו מבט חטוף - "הנה אתם פה..."

באחת הפעמים שהרבי עלה במדרגות, הניף לפתע את ידו בתנועת עידוד רחבה לעבר דניאל. הוא התחיל לרקוד על מקומו בעוצמה רבה, והרבי ממשיך ומעודד... רק לאחר כמה שניות הרבי עלה אל הבימה והתחיל להתפלל.

לאחר התפילה דניאל אומר לי: "יש כאן ממש רוח הקודש של הרבי! אני תמיד רציתי לזכות - כמו כל החסידים - להכנס ליחידות פרטית אצל הרבי ולבקש ממנו בקשות וברכות, ואנחנו עוד מעט נוסעים חזרה לארץ ולא זכיתי לרגע אישי עם הרבי."

מצאתי פתרון - אומר לי דניאל - כשהרבי יעלה במדרגות, אחשוב על כל הבקשות שברצוני לבקש מהרבי, ובוודאי הרבי ירגיש ויברך אותי..." המאורע הזה 'קנה' אותו לחלוטין והוא נהיה חסיד מוחלט ו'שרוף'...

והנה הגיע היום בו אני נוסע חזרה לארץ ישראל, וכמנהג - עמדתי בקצה הזאל, על יד הדלת, לקבל ברכת "פארט געזונטרהייט". הרבי עובר על ידי ומברך - אך מביט בי כשואל "איפה החבר שלך?"

הרבי ניגש אלי ואומר לי: "הגעתי מכיוון שאני יודע שהחסידים משתוקקים לראות אותי, אבל דע שגם כאשר לא רואים אותי, אני נמצא כאן"...

דניאל עמד בצד השני מפני שהוא לא טס באותו יום, אך הרבי הסתובב מיד והביט עליו...

באחת השנים אשתי טסה לחודש תשרי עם אחד מבניי. הכרטיס שלהם חזרה לארץ היה לאחר שמה"ת, אך לאחר שהרבי דיבר על מעלת השהות ב-770 בשבת בראשת, בני התקשר לחברת התעופה והזיז את מועד הכרטיס לאחר שבת.

ביום המיועד לנסיעה לאחר תפילת שחרית, אשתי עמדה עם כל הנוסעות לקבל את ברכת הרבי, אך הרבי מאחל לכולן "פארט געזונטרהייט" - ורק היא זוכה לברכת "ברכה והצלחה"...

גם בתפילת מנחה נעמדה אשתי ליד הדלת ושוב הרבי מביט עליה במבט שכביכול אומר "קיבלת כבר את הברכה"... ושוב מברך "ברכה והצלחה".

מיד לאחר מכן אשתי ובני נוסעים לשדה התעופה, ולפתע מתברר שהם אכן ביטלו את הכרטיס הקודם, אך לא הזמינו כרטיס חדש.... באותו רגע אשתי הבינה מדוע בירך אותה הרבי בברכת "ברכה והצלחה", ואכן לאחר תחנונים רבים העלו אותם על הטיסה לארץ....

לחיות עם הרבי

בשנים שלאחר ג' תמוז, חלמתי שאני נמצא בזאל הגדול יחד עם חסידים רבים, ולפתע הרבי מופיע... הרבי ניגש אלי ואומר לי: "הגעתי מכיוון שאני יודע שהחסידים משתוקקים לראות אותי, אבל דע שגם כאשר לא רואים אותי, אני נמצא כאן"... לאחר מכן הוסיף הרבי: "תאמר לעורך דין שכל הצ'קים שנתתי, אפרע אותם!". אני הבנתי באותו רגע שכוונתו הק' היא שאף אחת מהבטחותיו ונבואותיו הק' על הגאולה הקרובה לא ישובו ריקם...

אנחנו השלוחים שזכינו לראות את הרבי, חיים הרבה עם הזכרונות, המראות וההוראות. אך התמימים של היום - לא ראו את הרבי, ובכל זאת כל פעם מחדש אני מתפעל לראות כיצד הם חדורים ומונחים בכל ענייני הרבי לגמרי! אולי אפילו יותר מהשלוחים של פעם... ניתן לראות במוחש כיצד הדבקות בתורת והוראות הרבי 'מחיים' את התמימים, עד שנזכה בעז"ה לראותו בעיני בשר תיכף ומיד, בגאולה השלימה.

הפירמיוס

מאחורי נוסח תפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים

במהלך שנת תשל"ה התנהל ויכוח נוקב מעל דפי החוברת התורנית "הדרום", על נוסח התפילה של הכהן הגדול בקודש הקדשים, לשיטת הרמב"ם. עורך הקובץ, הרב חיים דב שעוועל, כתב מאמר מקיף בנושא, הרבי כתב את הערותיו, והרב חיים קרלינסקי תקף בחריפות את מאמרו של העורך, וגם כתב נגד הערותיו של הרבי. הרב יהושע דובראווסקי השיב מלחמה שעה, ובמאמר חד ותמציתי פרך לחלוטין את מאמרו של הרב קרלינסקי. מאמר התגובה נכתב בהוראת הרבי, ורובו ככולו מועתק מילה במילה מכתב יד קודשו של הרבי!

מנחם כהנא

במהירות.

להלן נביא תמצית מאמרו של הרב שעוועל וביאור הרבי על שאלותיו. ובהקדים:

מצינו במשנה, שביום הכיפורים היה הכהן הגדול - **"מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון, ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל"**². כלומר, ביציאתו של הכהן הגדול מבית קדש הקדשים, אחר שהקטיר את הקטורת בין בדי ארון הברית, והבית התמלא עשן, יצא להיכל ועמד כשפניו כלפי קדש הקדשים. שם היה הכהן הגדול מתפלל תפילה קצרה בלבד, כדי שלא לעורר חרדה בעם, שמה מת הכהן בקדש הקדשים³.

והנה, בהלכות יום הכיפורים⁴ כותב הרמב"ם את נוסח תפילת כהן גדול בבית החיצון, ובדפוס ראשון (דפוס רומי) מופיע הנוסח: **"וכך היה מתפלל יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שאם היתה שנה זו שחונה תהיה גשומה"**. נוסח זה מעורר תמיהה, שכן ברוב ספרי הרמב"ם המאוחרים, וכן

גירסת מעוררת המיהה

בחורף תשל"ה ביקש הרבי מלך המשיח שליט"א (דרך מזכירו הרב חודקוב) מהרה"ח ר' יהושע (היישקע) דובראווסקי שהיה עובד בבית דפוס ועמד בקשר עם מוציאים לאור שונים, להשיג את כל החוברות "הדרום", קובץ תורני מכובד שיצא לאור באותם ימים בארה"ב. עורך הקובץ, הרה"ג הרב חיים דוב שעוועל, נענה לכך בחפץ לב.

בחוברת מ' התפרסם מאמר מאת הרב שעוועל בנושא עבודת יום הכיפורים, ובמיוחד בנוסח תפילת הכהן הגדול בקודש הקדשים. הרבי שיגר מכתב תודה לרב שעוועל והוסיף הערות מאירות עיניים על המאמר, שפורסמו בחוברת הבאה (מא)¹.

מעניין לציין כי במכתבו מביא הרבי את מאמר חז"ל "ואת והב בסופה" ופרש"י "מלחמות שעל-ידי ספר" - רמז מופלא למה שעתידי להתרחש, וכדלקמן. כמו כן הציע הרבי להדפיס מפתח לכל המאמרים שהתפרסמו ב"הדרום", הצעה שהרב שעוועל קיבל בכבוד ויישם

(2) יומא נב, ב.

(3) שם נג, ב.

(4) פ"ד, ה"א.

(1) המכתב נדפס באג"ק חכ"ח עמ' קסד ואילך.

בפירוש הרמב"ם למשניות⁵, מופיע הנוסח: **"שאם תהיה שנה זו שחונה וכו'".**

הרב שעוועל במאמרו מציין כי בפירוש המשניות מהדורת קאפח (מתורגם מערבית) הלשון הוא כבדפוס רומי. ומכיון שכן יש לעיין בטעם לשון זו (וכמו כן כותב שכן הוא בארחות חיים⁶).

משכך, מעלה הרב שעוועל שאלות חריפות על הנוסח המופיע בדפוסים המאוחרים:

א. "היכן מצינו תפילה כזו שהמתפלל להבא שאם תהיה זאת (שחונה) אני מתפלל להבא שתהיה כזאת (גשומה). הליועץ למלך נתון הכהן גדול באותו רגע הנשגב כשהוא יוצא מבית קודשי הקודשים?"

ב. "זמן החום ידוע שהוא בקיץ, ותקופת הגשם היא בחורף, והגשם בזמן הקיץ הוא סימן קללה⁷.

היכן מצינו תפילה כזו שהמתפלל להבא שאם תהיה זאת (שחונה) אני מתפלל להבא שתהיה כזאת (גשומה). הליועץ למלך נתון הכהן גדול באותו רגע הנשגב כשהוא יוצא מבית קודשי הקודשים?

הרב דוב שעוועל

והנה הכ"ג שמתפלל תפלה זו העומד בסוף הקיץ ע"כ (לפי גרסת הספרים "שאם תהיה שחונה וכו'") כוונתו כך היא: אם עתידה השנה הבאה, זאת לאמר, הקיץ הבא להיות חם יותר מדאי, אני מתפלל שיהיה החורף הבא המידי גשומה. והנה מופיעה השאלה, שיותר נכון היה צריך לומר: "יהי רצון שתהיה השנה גשומה אם תהיה שחונה", שהרי הזמן הגשמים קודם לזמן החום, ובזה תהיה הרפואה קודם למכה.

ג. ועוד קשה מדוע בכלל יזכיר דבר רע - "אם תהיה שחונה" (ומצאתי ת"ל שהמהרש"א בחידושי אגדות הרגיש בקושיא זו) הלא אל יפתח אדם פיו לשטן⁸! אך לפי הנוסחא

שבדפוס ראשון, התפילה מובנת מאוד, וכך משמעותה: "אם היתה שנה זו, היינו הקיץ שבשנה העברה, שחונה, רצונו לומר אם הקיץ שעבר היה יותר חם מדאי וה' הדורש את הארץ תמיד מראשית השנה ועד אחרית השנה יודע שמפני החום הגדול הסכנה צפויה שהנחלים והמעיינות יבשו... אז הכ"ג מתפללים על הצורך לירידת הגשם יותר מהרגיל בחורף הבא".

לפי הבנה זו, הכהן גדול מתפלל על תוצאה של אירוע העבר: אם הקיץ קודם היה שחון ויבש, הוא יתפלל שהחורף הבא יהיה גשום במיוחד כדי לתקן את נזקי היובש. ובכך אין אזור רע, כיון שה"שחונה" כבר התרחשה בעבר, ואין כאן פתיחת פה לשטן.

בכך יובנו דברי הגמרא במסכת יומא⁹ בה מובא נוסח התפילה: **"מאי מצלי וכו' יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתהא שנה זו גשומה ושחונה"**. הגמרא שם מקשה על הצירוף 'גשומה ושחונה' כדבר חיובי, **"שחונה מעליותא היא?"** שכן שחונה פירושה יותר מדי יובש, והיא גריעותא. הגמרא מתרצת: **"אלא אימא, אם שחונה תהא גשומה"**. ולפי נוסח הרמב"ם הנ"ל שבדפוס רומי, נראה שהכוונה ש"אם השנה שעברה הייתה שחונה, תהיה השנה גשומה".

הרבי מכביר את הגירסא

במכתבו של הרבי אליו, אשר כאמור נדפס בקובץ הבא של 'הדרום', העיר לו הרבי שפירושו אינו נכון כלל ועיקר:

"אבל עפ"ז - אין מקום תיבות אלו בנוסח התפלה, כ"א בהצעת הדברים שלפני (שאם הייתה כו' - אזי מתפלל כו'), שונה חלק תפלה זו משאר התפלה - שלא הי' אומרה כ"א כשהקייץ שלפניו הי' שחון, ועוד ועיקר:

תוכן התפלה מפורש בפיה"מ בכדי שיהי' האויר שווה במזגו ויכריאו גופות בני"א (ועד"ז בהעתקת קאפח),

ומובן שא"פ שווה במזגו וכו' כ"א כששחונה וגשומה הם בב"א, ולא

(9) נג, ב.

בהפסקה כמה חדשים.

וזהו' 'הייתה' שברמב"ם הוא ע"פ הגירסא בירוש' על אתר (יזמא פ"ה ה"ב) ואם יצאה עלינו גלות כו' חסרון כו'.

זה הפירוש כבמפרשים שם שיצא גז"ד
מלפניו שהיא שחונה תהא גשומה".

כלומר: הרבי שולל את פירוש הרב שעוועל הן מצד נוסח התפילה, והן מצד מהותה ותוכנה. לפי דברי הרב שעוועל, א. מילים אלו לא היו צריכות להיות בנוסח התפילה, אלא רק כהצעת דברים שבאם הייתה שחונה, שתהיה גשומה. ב. אין זה נוסח תפילה קבוע, כיון שתפילה זו נאמרת רק כשכבר היה קיץ שחון. והרי תפילת הכהן נאמרת מדי שנה, בלי תלות במצב הקודם.

ובתוכן התפילה: הרבי מביא את פירוש הרמב"ם עצמו - שהמטרה היא שהאוויר יהיה שווה במזגו, לבריאות הגוף. איזון כזה דורש חום וגשם באותה תקופה, ולא בהפך של חודשים.

אם כן מה ביאור הלשון "היתה"? מסביר הרבי שהמילה "היתה" מתבססת על הירושלמי, ומתפרשת כגזירה עתידית בלשון עבר - כלומר, אם נגזר מאת ה' שהשנה הקרובה תהיה שנה שחונה, הכהן מתפלל שתהיה גשומה. היינו שזו תפילה לעתיד, לא תגובה לעבר.

הריון: האם ניסח התפילה היה קבוע?

לקראת¹⁰ הדפסת חוברת מ"ב של 'הדרום', התקבל במערכת הקובץ מאמר ארוך בנושא זה של נוסח תפילת כהן גדול ביום הכיפורים, מאת הרב חיים קרלינסקי, מי שהיה במשך שנים עורך הקובץ התורני "אור המזרח".

במאמרו תקף הרב קרלינסקי בחריפות הלשון את מאמרו של הרב שעוועל, וכן השיג ועל הערותיו של הרבי. לדעתו, תפילת הכהן הגדול לא הייתה קבועה ומנוסחת לאורך הדורות אלא השתנתה מדי שנה לפי הצורך, ולמאורעות התקופה.

הרב דובראווסקי נחרד מהמאמר
הביקורתי שכתב הרב קרלינסקי, והחליט

(10) הפרטים דלקמן מפיו של הרה"ח ר' אליהו ש"י מטוסוב.

”
הטיוטה הועברה
לרבי, שהורה
להגיב. כשנשאל
מי יענה, השיב:
”שדוּבראוּסקי
יענה”.

הרב יהושע דובראווסקי

להגיב מיד. בזכות קשריו עם העורך, השיג פרסום מיידי של התגובה באותו גיליון אותה העביר לבחורים ב־770, והדבר התעכב.

לאחר מכן, הטייטה הועברה לרבי, שהורה להגיב. כשנשאל מי יענה, השיב: "שדבראוסקי יענה". למחרת, החזיר הרבי את הטייטה עם הערות בכתב יד־קודשו, ואף צירף תגובות נוספות. הוא ביקש מהרב דובראוסקי לעבד את הדברים לדפוס ולהוסיף אם יש לו תוספות. הרב דובראוסקי העז להוסיף חידוש אחד - דיוק בלשון הרמב"ם בפיה"מ - והרבי אישרו.

בזכות קשריו עם המדיסים, הצליח ר' היישקע להכניס את התגובה ברגע האחרון. העורך סירב לפרסמה תחת שם בדוי, וכך פורסמה תגובת הרבי תחת שמו של הרב דובראווסקי.

לקמן נביא את דעתו של הרב קרלינסקי ומענה הרבי¹¹. לדידו, נוסח תפילת הכהן הגדול היא קבוע, אלא משתנה לפי הצורך. נקודת המפתח לשיטתו של הרב קרלינסקי מבוססת על סוגיית הגמרא במסכת בבא בתרא¹². שם מובא:

מכאן
בונה הרב
קרלינסקי את
יסוד פירושו:
תפילת כהן
גדול לא
הייתה קבועה
מראש, **אלא**
הותאמה
למצב
האקלימי של
נאש השנה

"אמר רב זביד, האי יומא קמא דריש שתא, אי חמים, כולה שתא חמימא. אי קריר, כולה שתא קרירא. למאי נפקא מינה? לתפלתו של כהן גדול."

(11) וזאת למודעי: לא נכנסנו כלל לשקו"ט בינו לבין העורך שאכ"מ.
(12) קמז, ב.

תצלום
הלשון 'היתה'
ברמב"ם דפוס
רומי (שנת ה'
רל"ה)

דברי הרמב"ם שוב לא הרפה ממני, ואמרת:
מקום הניחו לי רבותינו להתגדר בו. עיינתי
היטב בכל מאמרי חכמינו ז"ל שתכנס תפלתו
הקצרה של כ"ג, ודומני שבעזרת החונן לאדם

דעת מצאתי הפתרון לחידה זו". כשהוא נוקט כצד הב',
ומוכיח כדעתו, וזאת לאחר שמבקש "במחילת כבוד
תורתם של הסוברים" כאופן הא' - כשכוונתו גם על דברי
הרבי אותם הזכיר בסמוך.

הוכחותיו בנויות על שינויי גירסאות בין המקורות;
ונפרט¹³:

א. הגמרא - בבלי מס' יומא¹⁴ מונה ארבע בקשות
עיקריות: "מאי מצלי? . . משמיה דרב אמרי יהי רצון
מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא שנה זו גשומה
ושחונה (ושואלת כמובא לעיל, ומתרת): שחונה תהא
גשומה. לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה (=לא יסור
שבט מבית יהודה - [ע"פ תרגום הרמב"ם]), ולא יהיו
עמך בית ישראל צריכים לפרנס זה מזה, ולא תכנס
לפניך תפילת עובדי דרכים".

ואילו במסכת תענית איתא¹⁵: "היה מתפלל תפלה
קצרה בבית החיצון מאי מצלי רבין . . ורבא . . דאמרי
תרוייהו משמיה דרב יהודה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו
שתהא השנה הזו גשומה ושחונה שחונה מעלייתא היא
אדרבה גריעותא היא אלא באם שחונה תהא גשומה
וטלולה ואל יכנס לפניך תפלת עובדי דרכים רב אחא . .
מסיים משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן מדבית
יהודה ואל יהו עמך ישראל צריכין להתפרנס זה מזה
ולא לעם אחר".

ומכך שה"שקלא וטריא בגמרא בלשון התפלה על
שנה שחונה וגשומה, בתוך המאמר ולא בסופו; וכן
מזה שארבע הבקשות - בפרט להגירסא בתענית שכולן
מפי רב יהודה נאמרו, נמסרו במאמר בשני חלקים ואת
החלק השני מוסר רב אחא ולא רבא ורבין", מסיק כי "יש
להניח שלא בנוסח תפלה הדברים אמורים".

ב. קושי נוסף עולה גם הוא מצד סדר הבקשות
"בגמרא יומא מקומה של הבקשה 'ולא תכנס לפניך
תפלת עובדי דרכים' בסוף כל הבקשות, אבל בגמרא
תענית מקומה תיכף אחרי הבקשה 'אם שחונה תהא
גשומה' [וראה גבורת ארי שם], פרט המעיד ומחזק
הסברו (לדעתו) ש"אין במאמר משום נוסח תפלה".

13 סדר השאלות שונה מהמקור ע"מ שיהיו ברורות יותר.
14 שם.
15 כד, ב.

על כך פירש רבינו גרשום: "לתפלתו של כהן גדול -
דאי חמים ההוא יומא בידוע שכל השנה מחוממת וצריך
לבקש רחמים שתהא גשומה, ואי קריר, צריך לבקש
רחמים שאם גשומה תהא שחונה", וברשב"ם שם:
"שהיה מתפלל ביום הכפורים שתהיה שנה זו גשומה
ושחונה ועתה לפי הענין שיראה בראש השנה, יתפלל
ביום הכפורים".

מכאן בונה הרב קרלינסקי את יסוד פירושו: תפילת
כהן גדול לא הייתה קבועה מראש, אלא הותאמה למצב
האקלימי של ראש השנה, והוא ה"קנה-מידה לשנה
כולה". כלומר, אם ראש השנה היה חם, מתפלל הכהן
גדול לשנה גשומה; ואם היה קר, מתפלל לשנה שחונה.
וכך אינה מתפרשת על הקיץ העבר, וגם אינה כפתיחת
פה לשטן.

לאחר כותבו זאת, צידד לומר שאולי זוהי כוונת הרבי
בהשוואתו הלשון "אם הייתה" ללשון הירושלמי, אך
לאחר מכן כותב שאין זה מסתדר עם משמעות הגמרא
בב"ב.

וכאן בא הרב קרלינסקי וחולק על פרשנות הרבי
למילה "היתה": "אבל מה שכתב מע"כ האדמו"ר
מליובאוויטש שהלשון 'שאם הייתה' ברמב"ם, היא
במובן הנאמר בירושלמי 'ואם יצאה עלינו גלות', דהיינו
- 'שיצא גזר דין מלפניו שהיא שחונה - תהא גשומה',
לא זכיתי לירד לסוף דעתו. לציין 'גזירה' אשר הוצאתה
לפועל בעתיד - משתמשים אך ורק במונח 'צאה', כמו:
'אם יצאה הגזרה מאת אלהינו... ולא במונח 'היתה'
שמציין רק מאורע שכבר היה".

הוא מדגיש ומוכיח ממש מקורות (ואכ"מ) כי בתפילה
על גלות (שלא יצאה) יש לומר "יצאה", וכי "היתה"
מתייחס לעבר, ועל כן "אין לכלול בתפלתו של כהן גדול
'שאם הייתה שנה זו שחונה - תהא גשומה', שכן התיבות
'שאם הייתה' הן בעבר ומציינות דבר שכבר היה, ואין להן
מקום בנוסח התפלה שמבקשים על העתיד".

ההיבחות לומר שהנוסח היה משתנה

בחלק הבא של מאמרו, ממשיך הרב קרלינסקי לבסס
חידושו, כשהוא בונה זאת על גירסת הרמב"ם דפוס רומי
שהזכיר הרב שעוועל, ומציין שכיון שלשון זו הובאה גם
בארחות חיים, אין לומר שהביא גירסא מוטעת, אלא
אכן יש לקיים גירסא זו. "אחזתי בקצה השני של החבל
ושאלתי את עצמי, האומנם הרמב"ם בדבריו מוסר
לנו את נוסח תפלתו של כ"ג, או אולי כוונתו היא רק
לציין בדרך כלל ודוגמה את צרכי העם אותם הזכיר
כ"ג בתפלתו", כותב הרח"ק, וממשיך. "ספק זה בכוונת

וְכִי הִתְהַפְּלִיתָ עַל כֶּהֱנָה גְדוֹלָה בְּשִׁלּוּסָן הַקֹּדֶשׁ:
 יְהִי רָצוֹן מִלְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלֶּיךָ אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּהְיֶה שָׁמָּה
 הַבִּיאָה עֲלֵינוּ מַעַל כָּל עֶמֶק בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל סָקוֹם שֶׁהֵם אִם שְׁחוֹנָה
 גְּשׁוּמָה וְאִל תִּכְנַס לַיָּד הַפְּלִית שׁוֹבֵר דְּרָכִים לְעֵץ הַיָּסָס בְּלִבָּר בַּעַת

על כן קובע הוא כי "שינוי הגירסאות וההבדל במספר הבקשות שבין הירושלמי להבבלי הם בהיקף כזה, שלא מתקבל כלל על הדעת שבנוסח התפלה עצמה הדברים אמורים" כיון שאם אכן אמת הדבר, "איך זה מתעלם הבבלי משתי הבקשות על 'גלות וחסרון' והירושלמי על הבקשה 'לא יסור שבט מיהודה' שהן חיוניות לקיום עם ישראל על אדמתו?".

גם כאן מדייק הרח"ק בשמות בעלי המאמרים "גם מהנאמר בתוך המאמר 'רבנן דקסרין אומרין', 'רבנן אמרו', 'רבנן דקסרין אמרו' לפני הבקשות, יש משום הוכחה גמורה שלא נוסח תפלה לפנינו".

ו. דיוקו האחרון, שב לדון בדברי הרמב"ם "בכל המאמרים שצטטתי לא מובא כדברי הרמב"ם 'שאם תהיה (או 'שאם היתה') שנה זו שחונה תהא גשומה, ואם בנוסח התפלה הדברים אמורים מדוע שנה מנוסח הבבלי 'אם שחונה תהא גשומה', ושם בפיו של כהן גדול נוסח דברים שלא נזכרים בדברי חכמינו ז"ל?" (ומציין שרבינו בחיי בביאורו בפ' אחרי מות - ח"ב עמ' תצד מהדו' שעוועל, כותב שלא כהבבלי והיר').

לפיכך מסיק ומסכם הוא כי "ברור שכל מאמרי חכמינו ז"ל בנידון זה לא התכוונו למסור לנו את נוסח תפלתו של כ"ג, אלא רק את טיבן ומהותן של הבקשות שנכללו בתפלה".

לשיטתו, העדר "נוסח תפלה" בלשון הקודש הוא מכיון ש"תפלתו של כהן גדול לא נאמרה בארמית אלא בלשון הקודש", וכי המאמרים שמוסרים את התפילה לא מוסרים את הנוסח המדויק, אלא רק את "דבר הבקשות" שלה, שכן השאלה "מאי מצלי" בגמ' מתייחסת למהות ולא לנוסח. ומוכיח כן מלשון הגמרא במס' ברכות [ז, א] בה אמר רבי יוחנן ש"הקדוש ברוך הוא מתפלל", שואלת הגמרא "מאי מצלי? אמר רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי

ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין".

ג. הוכחה נוספת מביא הרח"ק מדברי הרמב"ם. "אם בגמרא נאמרה התפלה בארמית 'לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה', איך זה שינה הרמב"ם וכתב ביד החזקה בלשון הקודש 'ולא יסור שבט מבית יהודה'?"

ד. לעיל הובאה הגמ' במס' בבא בתרא, ממנה משמע שתפלתו של כ"ג בשייכות לשנה שחונה וגשומה מותנית במזג האויר של ראש השנה, לפיכך מקשה "איך ניתן לקבוע את נוסח הבקשה 'אם שחונה תהא גשומה', והרי ישנן שנים שהן גשומות בתחילתן וזוהי צריך כ"ג להפוך הסדר ולבקש ביוה"כ 'אם גשומה תהא שחונה'?"

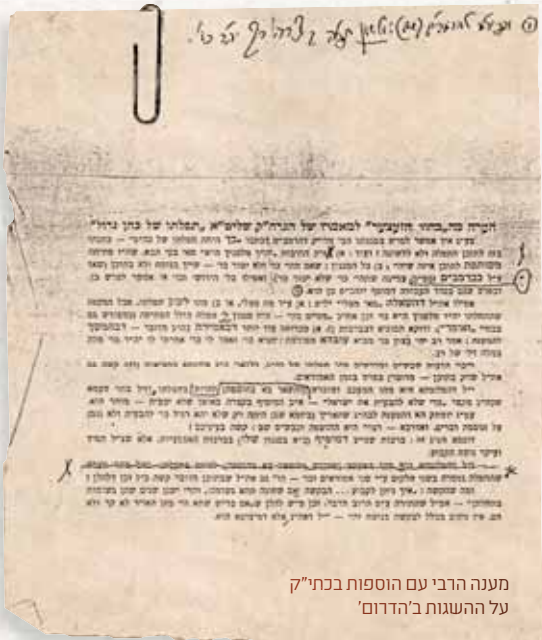
"תר על כן", הוסיף להקשות, "אם בריש שתא היה מזג האויר לא קר ולא חם, שוב אין מקום בכלל לבקשה בנוסח זה, ואיך זה קבעוה בתפלתו של כ"ג?"

ה. בירושלמי מס' יומא¹⁶ מובאת התפילה עם הבקשות הנזכרות בבבלי דלעיל עם הוספות רבות (בדילוגים): "וכן היתה תפלתו של כהן גדול: יהי רצון שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות תהא גלותנו למקום תורה. יהי רצון שלא יצא עלינו חסרון, ואם יצא יהא חסרונו בחסרון של מצוה. יהי רצון שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שנת גשומה ושחונה וטלולא, ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו ואל תפנה לתפלת יוצאי דרכים. רבנן דקסרין אומרין: ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו. ועל אנשי השרון היה אומר יהי רצון שלא יעשו בתיהן קבריהן".

ולאחר כל זאת מציין למדרשים שונים המביאים את נוסח תפילת הכהן הגדול בשינויים שונים.

ספציפיות "על אחינו שבשרון שלא יעשו בתיים קבריהם" ו"על אחינו שבקסרין שלא יגביהו שררה אלו על אלו". הוספות אלו, שאינן תדירות אלא "של הזמן גרמא" (הנגרמות על ידי הזמן) עקב נסיבות ספציפיות (אדמת חול בשרון, מריבות בקסרין), מהוות הוכחה חותכת לכך שתפילת כהן גדול לא הייתה קבועה: "מכיון שהתפלל תפלה קצרה 'שלא להבעית את ישראל', הדין נותן שנכלל בה רק דברים הכרחיים וחיוניים ביותר לקיום העם בארצו... ואז הוסיפו בקשה מיוחדת בתפלתו של כ"ג ביוה"כ על אנשי השרון...".

(16) פ"ה ה"ב.

מענה הרבי עם הוספות בכתי"ק
על ההשגות ב'הדוּם'

יוהכ"פ כן הוא. ובפיה"מ להרמב"ם (שם): ולשון תפלה קצרה כך יה"ד כו".

כלומר: הפתיחה "הי רצון מלפניך ה' אלקינו" הינו פתיחה לנוסח תפילה ממש, וכמו כן סגנון הלשון 'שאם תהיה' ולא 'יסור' מדויק הוא ותואם רק לשון נוסח ולא תיאור תוכן (שאו היה צריך לומר "עניינה שתהיה" - כפי שכותב הרמב"ם בסוף הפרק שלפני כן בנוגע לברכה על המקדש אותה מברך הכהן הגדול לאח קריאתו בתורה ביו"כ). ואותו הדבר כן הוא גם בשאר המקורות שהביא הרב רח"ק במאמרו. בפרט שגם בנוסח של סדר העבודה ביו"כ כך כתוב. ובבפירוש המשניות הרמב"ם כותב במפורש "ולשון תפלה קצרה כך" - דגש ברור על הנוסח.

חלק ממכתב
הרבי לרב
שעוועל כפי
שנדפס ב'הדוּם'
בכתי"ק על
ההשגות
ב'הדוּם'

"אפילו את"ל דהשאלה 'מאי מצליי'
יל"פ: (א) ע"ד מה מצלי, (או ב) מהו לשון
תפלתו, ממשיך הרבי בדחיית דברי
הרח"ק, אבל המענה שהתחלתו יה"ד
מלפניך היא כו' וכן אח"כ "מסיים בה"
- ה"ז סגנון ל' תפלה כולל
הפתיחה (כמפורש גם בבחי
"ואומר"). ודוקא הסוגיא
דבברכות (ז, א)

מכריחה עוד יותר
דבאמירת כה"ג
מדובר - דבהמשך

לדידו "ברור שהשאלה 'מאי מצלי' בתפלתו של הקב"ה היתה לא על נוסח התפלה אלא רק מהות ותוכן התפלה, ורב בתשובתו התכוון אמנם לתוכן התפלה. והוא הדין ששאלת הגמרא מאי מצלי בתפלתו של כ"ג אינה על נוסח התפלה - כלומר, על איזה דברים ביקש בתפלתו".

ובמילא, כלל הנוסחאות והמימרות השונות דנות רק על איזה תוכן התפלל הכה"ג, ולא בנוסח בו התפלל.

על פי זה מיישב הוא את גירסת דפוס רומי "מאחר שלא את נוסח התפלה הוא משמיענו אלא רק דבר הבקשות שבתפלה, שוב יכולה להיות גירסתו ש'אם היתה שנה זו שחונה תהא גשומה' כלומר שאם כבר היתה השנה שחונה בריש שתא וסימן הדבר לכל השנה, מתפלל כ"ג שתהיה גם גשומה. ואמנם מדוייקים לפי זה דברי הרמב"ם בפירוש המשניות שכתב לא כמו ביד החזקה 'וכן היה מתפלל' אלא 'ולשון תפלה קצרה כך', שכן רק את לשונה של תפלה קצרה בא להשמיענו"¹⁷.

בסיכום שיטתו כותב הרב קרלינסקי: "סבורני, שבכל מה שכתבתי כאן הראיתי בעליל, שתפלתו של כהן גדול ביוה"כ לא היתה מנוסחת וקבועה לכל השנים, וכ"ג היה מנסח אותה בכל שנה בהתחשבות עם מצב הימים ומאורעותיהם - פעם בהוספת בקשה ופעם בהחסרת בקשה".

התיבות הרבי

על עצם הנחת יסודו של הרב קרלינסקי בדברי הרמב"ם כתב הרבי¹⁸ "צע"ג איך אפשר לפרש בסגנונו הכי מדויק דהרמב"ם דכתבו "כך היתה תפלתו של כה"ג כוונתו בזה לתוכן התפלה ולא ללשונו". הרבי מתמקד בדיוק לשון הרמב"ם כראיה מכרעת. הרמב"ם, שסגנונו ידוע בדייקנותו המופלגת, כותב בפירוש "כך היתה תפלתו" - ביטוי המורה בבירור על נוסח קבוע ולא רק על תוכן כללי.

"ועוד:", מחזק זאת הרבי (א) איך התיבות "יה"ד מלפניך ה'" מאי בעי הכא, שה"ז פתיחה משותפת לתוכן איזה שיהי' (ב) כל הסגנון: שאם תהי' כו' ולא יסור כו' - שייך בנוסח ולא בתוכן (שאו צ"ל כברמב"ם (ספ"ג): עניינה שתהי' כו' שלא יסור כו'). ואפילו בלי הירוש' וכו' אי אפשר לפרש כן. ובפרט שגם בסדר העבודה דמוסף

(17) בהמשך דבריו האריך לבאר מדוע אם כן בבלי וברמב"ם כללו רק ארבע בקשות, מפני שהינם על דברים התדירים יותר. עיי"ש.
(18) נדפס לאחמ"כ באג"ק שם עמ' קסז ואילך.

להמענה: אמר רב יהי רצון כו' מביא עובדא מפורטת: תניא כו' ואמר לי כו' אמרתי לו יה"ר כו' מלה במלה דל' של רב".

במילים פשוטות: הרבי מבהיר שגם אם השאלה "מאי מצלי" יכולה להתפרש כשאלה על התוכן, הרי שהתשובה הניתנת בגמרא - שמתחילה ב"הי רצון מלפניך" ומסתיימת ב"מסיים בה" - היא בבירור נוסח של תפילה. הרבי אף הופך את הראיה של הרב קרלינסקי על פיה, ומראה שבאותה סוגיה בברכות, ממנה רצה הרח"ק להביא הוכחה לדבריו, הגמ' מביאה (באותו עמוד) עובדה מפורטת המצטטת נוסח תפילת הקב"ה אותה אמר רב קודם לכן - מילה במילה, דבר המחזק את ההבנה שגם כאן - בנוגע לכהן גדול, מדובר בנוסח ולא רק בתוכן.

בהמשך המכתב מעמיד הרבי שקושיות הרח"ק קשות גם עליו "ריבוי הדעות שבש"ס ומדרשים מהי תפלתו של כה"ג, דלכאול"ה פלוגתא במציאות (וזה קשה גם את"ל שרק בתוכן מדובר) בפרט בזמן האמוראים". דהיינו, אכן ריבוי בנוסחאות התפילה הוא קושי לכאורה, אך קושי זה קיים גם לשיטת הרב קרלינסקי שטוען שמדובר רק בתוכן.

ומייד הרבי בהסבר מקורו: אין כאן סתירה במציאות, אלא המחלוקת היא על הכרחיות הבקשות. כלומר, מהי ליבת התפילה שאי אפשר בלעדיה, ועל אלו בקשות יכול הכהן הגדול להוסיף. ובלשונו הק': "י"ל דהפלוגתא היא מהו המעכב ומוכרח להיות (והשאר בא בהוספה) בתפלתו. וזיל בתר טעמא שכה"ג מקצר כ"די שלא להבעית את ישראל" - א"כ המוסיף בקצרה באופן שלא יבעית - מותר הוא". כלומר, ההסבר מתיישב עם הצורך לקצר שהוא "כדי שלא להבעית את ישראל", שכן כל עוד ההוספה אינה מבהילה, היא מותרת ואף רצויה.

וממתק הרבי שלפי

תשובת הרב דובראווסקי

ביאור זה יובן שההתנגדות להארכת תפילת הכהן הגדול לא נגעה לתוספת הבקשות עצמן, שהיו רצויות ומבורכות, אלא למניעת בהלה בציבור: "עפ"ז יומתק הא דהטענה לכה"ג שהאר"ק (ביומא שם) היתה רק שלא יהא רגיל כו' להבעית ולא (גם) על הוספת דברים. ואדברא רצוי" היא ההוספה וכבש"ס שם: קשה בעיניכם! [הגמ' מספרת שהכה"ג אמר זאת לציבור לאחר ששאלוהו "מפני מה הארכת בתפלתך", ומוכח שאי"ז בעיה בעצם ההוספה].

"דוגמא מעין זה": נותן הרבי מ"ברכות שמ"ע דמוסיף (כ"א בסגנון שלו) בברכות האמצעיות, אלא שצ"ל תמיד ועיקר נוסח הקבוע". לתפילת שמונה עשרה יש בה נוסח קבוע, אך כל יהודי יכול להוסיף בקשות אישיות בברכות האמצעיות. כך גם בתפילת הכהן הגדול: היה נוסח קבוע, ועל גביו יכלו להתווסף בקשות נוספות בהתאם לצורך השעה.

על מה שטען הרב קרלינסקי מסגנון הסדר בגמ' הרבי משיב כי גם אם נניח שמדובר רק בתוכן, הרי שהקושיות שמעלה המחבר (על מיקום הדיון ועל זה שהוא מובא בשני חלקים) עדיין נשארות במקומן. "מה שהוכיח המחבר שלא בנוסח תפלה מדובר, מזה שהשקו"ט בגמרא בא באמצע המאמר, וגם מזה שהתפלה נמסרה בשני חלקים ע"י שני אמוראים וכו' - הרי גם את"ל שבתוכן מדובר קשה כז' וכן דלהלן".

ומסיים הרבי "ומה שהקשה: איך ניתן לקבוע... הבקשה 'אם שחונה תהא גשומה', והרי ישנן שנים שהן גשומות בתחלתן" - אפ"ל שהתורה ע"פ הרוב תדבר. וכן מ"ש להלן ש"באם בריש שתא ה" מזג האויר לא קר ולא חם, אין מקום בכלל לבקשה בנוסח זה" - י"ל דאה"נ אלא דמיעוטא הוא". התשובה לשאלה ממשמעות הגמ' במס' ב"ב פשוטה מאוד. ההלכה מתייחסת לרוב המקרים. ברוב השנים היה צורך להתפלל כך. המקרים החריגים בהם מזג האויר היה שונה, הינם מיעוטים שאינם משנים את העיקרון הכללי.

גלגול של וויכוח

החוברת הבאה, חוברת מ"ג, הוקדשה למפתח על כל הקבצים הקודמים, ורק לקראת הדפסת חוברת מ"ד הכין הרב קרלינסקי מאמר ארוך בתגובה על מענה "הרב דובראווסקי". גם הפעם מסר העורך את המאמר לידי הרב דובראווסקי, וביקשו לערוך תשובה על דבריו. הרב דובראווסקי לא המתין הפעם, והכין מיד מאמר תגובה והכניסו אל הרבי בתווה שגם הפעם יגיב הרבי על המאמר בגוכית"ק.

אלא שהפעם השיב הרבי, שמכיוון שנמצאים לפני

לסיבוב מענה הרבי לשאלות הרב קרלינסקי

על שאלות א' ב' וה' העוסקות בשינויי גרסאות במקורות בין בעלי המאמרים, סדר ומניין הברכות - הרבי מסביר שאין כאן סתירה במציאות אלא דיון על מהו החלק ההכרחי בתפילה (גם אם נניח שמדובר בתוכן בלבד, הקושיות על מבנה הסוגיה בגמרא עדיין עומדות). יש נוסח יסוד (המוכח מהל' "הי רצון מלפניך", "מסיים בה" וכו'), ועל גביו ניתן להוסיף לפי צורך השעה - ובלבד שלא לגרום בהלה לעם.

על שאלות ג' ו-ו' בהן ניסה להוכיח שמכיון שאין הרמב"ם מדייק בלשונו, יש לומר שהוא תוכן ואינו נוסח - הרבי מדגיש את דיוק לשון הרמב"ם "כך הייתה תפילתו", "ולשון תפילה קצרה כך" - כמורה על נוסח¹.

על שאלה ד' בה ניסה להוכיח מהגמ' במס' ב"ב בעניין תנאי מזג האוויר בר"ה - הרבי משיב בפשטות: התורה מדברת על פי הרוב. מקרים חריגים אינם מבטלים את הנוסח הקבוע².

ולסיכום: טענת הרב קרלינסקי מתקבלת שהיו שינויים לעיתים, אלא שהמחלוקת היא האם היה בסיס-נוסח קבוע שהיה בו שינויים, או שמלכתחילה לא היה שום בסיס. לפי דברי הרבי - תפילת הכהן הגדול הייתה אכן בנוסח קבוע, עם אפשרות להוספות מסוימות בהתאם לצורכי השעה, כל עוד נשמר העיקרון של תפילה קצרה שלא תבהיל את העם.

1) בנוגע לשאלתו שהרי הובא בגמ' בלשון ארמי וכן בנוגע למה שהוסיף הרמב"ם על לשון הגמ' - הביאור פשוט (ולא נצרך הרבי לבאר זאת): הרב קרלינסקי ניסה להוכיח מכך שהובא חלק בארמית שלא זהו נוסח הכה"ג ממש, אלא שהעבירו את תוכן התפילה בל' המדוברת - ארמית. אך מעיון בגמ' נראה שאין ממש בדבריו, ואדרבה - יש להוכיח מכך להיפך. שהרי בלא"ה יוקשה למה בעל המימרא פתח דבריו בלה"ק וסיים בארמית, שכל התפילות נזכרו בגמ' בלה"ק, ורק התפילה ש"לא יעבד שולטן מדבית יהודה" נא' בארמית. והרי אין כל אריכות בלשון אם ה' נכתב בלה"ק. וא"כ למאי שינה לשונו? ועכ"ל "שלד" בעל המימרא בגמ', הכה"ג ה' אומר את הבקשה בנוגע לבית יהודה בל' ארמית דוקא (מאיה סיבה שתהי'), וכיון שבנוסח עסקין - הובא בדיוק בלשון הכה"ג. (משא"כ לדרכו של קרלינסקי - לא מובן טעם השינוי בל', דממ"נ. וק"ל). ומה שהובא ברמב"ם בלה"ק - ע"כ שהרמב"ם סבר שהכל נא' בלה"ק, ויתכן שהי' לו מקור אחר שהעדיף על פני הנוסח שבגמ'. והרי ריבוי פעמים מצינו שהרמב"ם שינה מהג' בגמ' (בברכות וכיו"ב), וה"ה בנדו"ד.

2) ע"פ ביאורו של הרבי מושללת מעיקרא מה שרצה להקשות בגוף מאמרו מדברי הראשונים בב"ב שם, וכן ממ"ש שא"א בסוגיא, ואכמ"ל.

הוויכוח התורני בחוברת "הדרום" הסתיים, אך המערכה נמשכה. הרב קרלינסקי זעם על פרסום תגובותיו של הרב דובראווסקי באותו גיליון, והעביר את הדיון לגיליון "אור המזרח" (גל' כט), בו שימש בעבר כעורך.

העורך החדש, הרב שציפנסקי, שהיה בקשרים טובים עם הרב דובראווסקי, מסר לו את מאמרו השלישי של הרב קרלינסקי והציע לו להגיב - גם הפעם באותו קובץ.

המאמר החדש היה מלא זעם, במיוחד נגד תגובת הרבי שפורסמה קודם לכן. הרב דובראווסקי כתב תגובה חריפה וביקש להדפיסה מיד לאחר המאמר.

אך כששלח את הטיוטה להגהת הרבי, השיב הרבי דרך המזכירות: התגובה חריפה מדי, ואין להדפיסה - כדי שלא לעורר שנאה או לפגוע ברב קרלינסקי. בכך תם לו פולמוס מרתק זה דרכו זכינו להסבירו הנפלאים של כ"ק אד"ש מה"מ בתפילת הכה"ג ביו"כ.

החג ואין הזמן גרמא - הרי אם ברצונו שדווקא הוא יגיה ויכתוב בזה, אי אפשר לדעת עד מתי יצטרך להמתין, ואם הדבר צריך להופיע בדפוס מיד - אזי שיתיעץ עם מבני עניין ויחליטו בעניינים הדורשים עיון.

ברוח מענה הרבי, החליט הרב דובראווסקי למסור את תשובתו כפי שהיא, וכך נדפס בחוברת מ"ד הן מאמרו השני של הרב קרלינסקי, והן תגובתו השניה של הרב דובראווסקי (הפעם תגובה שלו באמת...).

מפאת קוצר היריעה לא נרחיב בזאת¹⁹, אך זאת נאמר: תגובותיו של הרב קרלינסקי מראות כיצד כלל לא הבין את דברי הרבי במענה לשאלותיו הקודמות, ומשכך חזר הסביר ופירט ר' היישקע כיצד תשובות הרבי אכן מתרצות את שאלותיו אחת לאחת, ומשאירות את שיטתו כדחיה וכלל לא נכונה²⁰.

19) וראה מ"ש הוא עצמו בהע' 5 במאמרו באור המזרח דלקמן.

20) וראה גם הערת ר' דוד אולידורט באור המזרח' גל' לב, עמ'

החשיבות עיון דייקא, לא תמצאנה **העיון בתורה**, בחמישה חומשי תורה¹. דוקא בספר יהושע, קודם הובלת עם ישראל למלחמת כיבוש הארץ, מנחה הקב"ה את יהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק, והגית בו יומם ולילה".

לא רק 'ולמדתם', 'ושננתם' - 'הגית' דייקא. כמה פירושים ישנם ב'הגית' (ובכללות נחלקים לשנים, כדברי המצודת ציון "פעם תשמש לדבור כמו 'ולשוני תהגה'² ופעם תשמש למחשבה כמו 'והגות לבי'³), אך הפשוט והמתבקש שבהם הוא לשון הגיון והגות. וכך פירש רש"י: "והתבוננת בו כל הגיון שבתורה בלב". הגיון הלב.

'הגות' משמעה השקעת הנפש באיזה דבר. הוא עסוק כרגע, הוא הוגה.

באופן טבעי - הגיון הלב פונה בעיקר לחלק העיוני שבתורה. וכך כתב המלבי"ם על "והגית בו": "שיחשוב ויעיין תמיד בחלק העיוני שבתורה".

העובדה שהציווי להגות פונה בעיקר כלפי המנהיג, טרם היכנסו לענייני ניהול עם ישראל "אשר יציאם ואשר יביאם", אינה ענין של מה בכך.

מלך המשיח גם הוא - לפני הכל - "הוגה בתורה". היכולת לגאול את העולם נתונה בידו של מלך המשיח הנתון ראשו ורובו בעולמה של תורה, וממילא נושא בעצמו מערכת פרשנית שלימה כיצד צריך להיראות עולם מתוקן. עולם גאולתי.

התורה כמושקפיים

גם כחו של הפרט לגאול את חלקו בעולם נובע מן התורה שהיא 'הגותו'. זה למה החיים היהודיים מאז ומעולם התחילו ומתחילים בשקיעה אבסולוטית בלימוד התורה⁴. גם 'מארי עובדין טבין' השייכים בשורש נשמתם ו(ממילא) בטבעם יותר לשבט 'זבולון בצאתך', מתחילים חייהם בישיבה. שם הם מאמצים את המשקפיים בסיועם לראות את העולם

1) עכ"פ מפורשות. אמנם כן הכתוב "אם בחוקותי תלכו", לפי פירוש רש"י מכוון לעמל התורה. אך: א) עיון בתורה ועמל תורה לאו דוקא היינו הך (עיין בלקו"ש ח"ז עמ' 319 ובהערות שם). ב) גם עמל התורה אינו מפורש ממש (אף שבפשט"מ מוכרח להסיק דחוקותי היינו עמל ולא לימוד סתם. ראה בארוכה לקו"ש שם עמ' 313 ואילך).

2) תהלים לה, כח.

3) שם מט, ד.

4) ראה הלכות תלמוד תורה להרמב"ם פ"א ה"ה.

שלמדה היטב בעיון שכלל

חלק הארי בסדר היום ה'תומכי תמימי' שמקדם, מוקדש ללימוד הגמרא בעיון. מה אנחנו עושים שם? האם כולם מתאימים לעיון? האם ישנה דרך לייעל ולהפיק יותר מלימוד העיון? ועיקר: האם לנו חסידי חב"ד יש בשורה בנושא זה? ■ נושאים אלו ועוד, הם שיעסיקו אותנו בסדרת המאמרים שיראו אור א"ה בגליונות הבאים. ■ המאמר שלפנינו מהווה הקדמה בלבד לסוגיות המסועפות הללו.

- פרק פתיחה -
הת' עוז הלוי גת

כחזה השואף למודל הרצוי שלו, ולהרים לשם אט אט את המצוי לפנייהם.

את היכולת לגשת לעולם מנקודת מבט תורנית לא רוכשים בלימוד שטחי או גריסת דפים בעלמא. לדרגא כזו מגיע האדם בשעה שהוא מתעצם כל כך עם הלימוד עד שהוא שוכח איפה התורה נגמרת והוא מתחיל, און עס ווערט 'א תורה איד'.

הרבי מתאר את זה כך (לקו"ש חל"ה עמ' 203):

"הלימוד פועל שינוי בהאדם העוסק בתורה, דכאשר טרוד ועסוק בתלמוד תורה, נעשה שינוי גברא ע"י שהתורה מתאחדת עמו (כלשון רבינו הזקן בתניא, שנעשה "יחוד נפלא", לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה" דשכל האדם וחכמת התורה) . . וע"ד מאמר חז"ל "תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן . שכל גופן אש דכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה'".

דרגא כזו משיגים רק באמצעות העיון. כמו שממשיך שם הרבי "שרק כאשר "לומדה היטב בעיון שכלו", מתאחד שכל האדם עם חכמת התורה ונעשה שינוי גברא וכו'".

ה"יחוד נפלא" המתואר בתניא קדישא (פרק ה') מגיע לשיאו דווקא "כשלומדה היטב בעיון שכלו".

ישיבה לשון עכברה

לשם כך ייסדו חכמי ישראל את המוסד "ישיבה". "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהן", "אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה"⁵.

"את יהודה שלח (יעקב) להורות לפניו גשנה"⁶. ופירשו חז"ל (הובא בפירש"י שם) לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה"⁷.

(5) יומא כח, ב.

(6) בראשית מו, כח.

(7) אולי לאור המבואר יש לבאר 'קנייטש' קטן בספור המובא בהיום יוס ח"י טבת: "בהיות הצמח צדק ילד

בישיבה קורה מה שלא יכול לקרות בקביעות עיתים של ה'בעלי-בתי' בין מנחה למערב (שכבודה ויוקרה במקומה מונח). שם בישיבה מתקיימים במילואן דברי המשנה (אבות א, טו) "עשה תורתך קבע". ראשית כל,

ולמד את הכותב "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה", תירגם לו מורו - על פי פירוש בעל הטורים - יעקב אבינו האט געלעבט די זיבעצן בעסטע יאהרען אין מצרים (= יעקב אבינו חי את שבע עשרה שנותיו הטובות במצרים). כשבא הביתה מהחדר שאל את זקנו אדמו"ר הזקן: היתכן שיעקב אבינו, בחיר האבות, יהיו מבחר שנות חייו י"ז שנה שגר בארץ מצרים ערות הארץ.

ויענהו אדמו"ר הזקן: "כתיב "ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה", ואיתא במדרש - מובא ברש"י - אמר ר' נחמיה להתקין לו בית תלמוד, שתהא שם תורה ושיהיו השבטים הוגים בתורה. להורות לפניו גשנה, אז מען לערענט תורה ווערט מען נעהנטער צום אויבערשטען ברוך הוא, און אויך אין מצרים איז געווען ויחי געלעבט" (= כשלומדים תורה מתקדמים לקדוש ברוך הוא וגם מצרים נהיית ויחי").

בלקו"ש (ח"י עמ' 160 ואילך) שואל הרבי מדוע בחר אדה"צ לצטט מן המדרש, שם כתוב "שיהיו השבטים הוגים בתורה", ולא מפרש"י עצמו (שלכאורה מתאים יותר לבאר לילד) שכתב "להתקין לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה"?

את מרכז הכובד של ההבדל מוצא הרבי במילת 'השבטים' שרש"י בחר להשמיט. ומבאר בארוכה ע"פ חסידות כי לאדה"צ היה חשוב לציין את היות השבטים עוסקין בתורה במצרים, עיי"ש מדוע.

ע"פ האמור למעלה יש לציין בדרך אפשר ביאור נוסף, אשר דווקא המדרש מציין הגות בתורה, מה שאין ברש"י על התורה. אולי הלוקוסוס' של 'ויחי' במצרים מתאפשר רק כשהוגים.

העובדה שהציווי להגות פונה בעיקר כלפי המנהיג, טרם היכנסו לענייני ניהול עם ישראל "אשר יוצאים ואשר יביאים", אינה עניין של מה בכך.

מלך המשיח גם הוא - לפני הכל - "הוגה בתורה". היכולת לנאול את העולם נתונה בידו של מלך המשיח משום שהוא נתון בעולמה של תורה, וממילא נושא בעצמו מערכת פרשנית שלימה כיצד צריך להיראות עולם מתוקן. עולם נאולתי

במובן הכמותי - בישיבה לימוד התורה נעשה דרך קבע, כל העת. ובעיקר - איכות הלימוד והרצינות המוקדשת ללימוד בישיבה אינה ברת השוואה ללימוד מחוץ לכתלי הישיבה. "לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן" (מכילתא שמות טז). העובדה שתלמיד הישיבה המצוי נטול דאגות בגשמיות, מקנה לו פניות נפשית מוחלטת, שהיא תנאי המוכרח לשם קנין התורה בצורה שלימה.

כבר כתב רש"י⁸ "אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה". לשבת זה להתעכב, ולשם כך ישנה ישיבה, להיות שעיון בתורה דורש עכבה, כדברי אדני"ע⁹: "עיקר העיון וההגיון בתורה הוא רק העיכוב וההעמדה על

הדבר עד שבא להשגת אמיתתה".

למעשה אפשר לנסח זאת כמנטרה כללית על כל חכמה. בחסידות מבואר¹⁰ כי בכדי לבוא על דבר שכל כראוי נדרש לבודד את כל הרעשים מסביב, אפילו כוחות נפשיים אחרים באדם. האדם מוכרח לאמור לעצמו: כעת אני משבית את כל כוחותיי וחוש - רק המוח עובד. אפילו הרצון להבין את הטקסט, בזמן אמת עלול להפריע לרעיון לחדור בנפש. וכפי שנאריך אי"ה בגליונות הבאים¹¹.

לרזיים נגישים בעיון

יחד עם הצורך הפשוט ללמוד 'דרך קבע' - שרק כך יוכל לקנות חכמה - איזו שתהיה, כשמדברים על תורת ה', מקבלים הדברים משנה תוקף. שהרי היא חיינו ואורך ימינו. וכעדויות הידועה של רבי

(8) בראשית יב, ד.

(9) ד"ה ויתן לך תרס"ו.

(10) ראה סה"מ מלוקט ח"ה עמ' ר-א וש"נ.

(11) שמעתי מכן שב א' מאלו שזכו להימנות שנים רבות על צוות. החוזרים, אשר מנהג אביו כל שבת זמן ארוך טרם החלה ההתוועדות היה לאמץ מחשבתו בכלום. פשוט בכלום. לעצור את מרוצת המחשבות ולהפוך עצמו לכלי ריקן. והיא שעמדה לו לזכור מה שהיה עליו לזכור מההתוועדות.

מורכב כלל.

עקיבא¹², התורה ליהודי כמים לדג. עובדה זו משנה את התמונה של חשיבות הלימוד בעיון. מעתה, זה לא רק חשוב, כי אם עקרוני.

ניעזר לשם ההסברה בהשאלת מושגים מעולם תורת המהר"ל. שם מצויה לרוב האבחנה שבין 'עצם' ל'מקרה'¹³.

ההגדרה של 'מקרה' היא - כהלשון השגורה במאמרי הרבי - "דבר נוסף על מציאותו". משהו שקרה לי. גם היות חכם או טיפש, יפה או מכוער, יכול להיות במידה כזו או אחרת 'משהו שקרה לי'. עלה בגורלי להיות חסדן, גברתן וכיו"ב. אך ענין ה'עצם' הוא שהתואר ונשוא התואר אינם שני מרכיבים שהתאחדו בנושא אחד, כ"א עצם אחד פשוט בלתי

דוגמא להמחשה בלבד: אדם, אוכל, בגדים יכולים להיטמא או ליטתר. הם לכשעצמם אינם טהורים או טמאים בעצם. אשר לכן, גם אחר היטמאם יכולים הם לטבול במקוה (כהלכתם, עם הערב שמש וכיו"ב) וליטתר.

אך לכשנטיל שרץ במקוה המקוה לא יטהר והשרץ לא יטמא. משום שהמקוה איננו 'טהור', כ"א הוא (ביטוי ל)עצם. עצמה של הטהרה, וכן השרץ אינו טמא אלא הוא הטהומא. הטהומא לעולם לא יטהר והטהרה לעולם לא תיטמא.

כך היהודי והתורה הם כולא חד¹⁴. יהודי תורני אינו יהודי מוצלח או חסיד, כ"א יהודי חזק. יהודי בפול ווליום.

משכך, אין ראוי ליהודי להעביר עיניו ואפילו דעתו על התורה 'דרך מקרה', להיות שהתורה היא עצם עצמו של היהודי, ובהתאם

(12) ברכות סא, א.

(13) לנו תלמידי הרבי, מוכרת אבחנה זו בעיקר בזכות 'עקרון החירות' של המהר"ל, אליו מציין הרבי בשיחות ומאמרים אולי עשרות פעמים. לפיו, מאז שיצאו ישראל ממצרים הם בני חורין 'בעצם ולא במקרה'. ולא כאן המקום להאריך בזה.

(14) ראה זהר אחרי עג, ג.

את היכולת לגשת לעולם במשקפיים תורניות לא רוכשים בלימוד שטחי או גריסת דפים בעלמא. לדרגא כזו מגיע האדם בשעה שהוא מתעצם כל כך עם הלימוד עד שהוא שוכח איפה התורה נגמרת והוא מתחיל, און עם ווערט 'א תורה איר'

לכך עליו ללמוד אותה.

זהו 'חומר' הענין. וצורתו היא כאמור - ישיבה.

לרוב, כשמברך הרבי את תלמידיו הישיבות, מתעכב על השם ישיבה. פעם בנוסח כזה פעם בנוסח אחר, אך המשותף לכולם: התיישובות וקביעות. זהו ממאפייניה הבולטים של ישיבה, וזה שמה אשר יקראו לה בלשון הקודש - חיותה ומהותה.

אותו "והגית" בספר יהושע מכוון ללימוד זה.

ואולי יש לומר בדרך אפשר כי הסיבה בשלה הגיון התורה אינו ציווי בתורה (או לפחות לא מפורש, עיין הלכות ת"ת

לאדה"פ פ"ג באריכות השיטות בזה), היא להיות שהעיון בתורה נוגע במקום כל כך עמוק ועצמי בנפש היהודי, שם אי אפשר לצוות. העצם אינו מתייחס לשום 'מצווה' שחוץ ממנו. נמצא, יותר משזה בגדר ציווי או הלכה, זהו פשוט ביטוי טהור לחיי הנשמה היהודית.

מה אומרים על זה ברח"ב?

העולה מכל האמור, כי הגיון התורה הוא מן המצוות שבנפש, ועד שבכמה מקומות בתורת הרבי נראה כי ה'חפצא' שבמצווה זו (להיות שבכל מצווה ישנו חפצא), הוא האדם עצמו (נפשו) [וא"ה עוד נאריך בזה].

המצווה היא להטביע את הגיון לבו באותיות התורה.

ומשכן, הבנת מבנה הנפש האנושית בכלל ונפש ישראל בפרט חיונית לצורך הבנת מצווה זו כהלכתה. לכשנבין כיצד כח השכל עובד, נבין מה נדרש מאיתנו וכיצד למזג את כח השכל עם קדושת התורה.

בתחום זה של תורת הנפש היהודית, הרחיבו והעמיקו רבותינו נשיאנו בתורתם בצורה חסרת תקדים. באופן כזה שאין חולק כי אינו בנמצא כלל ב'מגרשים' אחרים בתורה¹⁵.

15 יסויי: דבר הפשוט הוא, שחסידות ותורת הנפש אינם היינו הך. בגדול, ישנם שני סיבות להופעה של דרוש חסידות המלבן עיניו במהלכי הנפש:

א) "מבשרי אחזה אלוקה": הנפש ונבכיה מוצגים במאמר כמשל על מערכת הספירות העליונות, שכוחות הנפש עשויים בצלמים כדמותם. ב) על מנת לבאר כדי הצורך 'מודל' מסוים של עבודת ה'. הדוגמא הקלאסית: הפעם הראשונה בה מופיעים עשרת כוחות הנפש (שנשתלשלו מעשרת הספירות) בתניא (פ"ג). ההסבר אודות המערכת הנפשית חיוני לצורך ביאור הדרכים בה תתלהט הנפש לשם ה'.

חדשים ממש

ומכאן באים אנו לעניין החידוש. לעיתים נדמה כי בעוד שהעולם משתנה ומתחדש כל הזמן (ובשנים האחרונות בקצב שמקשה עלינו לעקוב), התורה נותרת כשהייתה, ולא תהא מוחלפת. נראה כי אין טעות גדולה מזו. אמנם כן, התורה היא נצחית, אך אינה דוממת. אולי זה אחד מהטעמים לדברי ר' יוחנן "כותבי הלכות כשורפי תורה"¹⁶.

"בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה"¹⁷. נושאי התורה שבעל פה הינם אנשים. אנשים עם לב פועם ודיעות משתנות. לא דפים.

ה'על פה' שומר על הכדור בתנועה

מתמדת, בעוד הטקסט הוא מת.

בחסידות¹⁸ מבואר כי לא זו בלבד שהתורה מתחדשת כי אם יתירה מזו: כל התחדשות מקורה בתורה. על החלל שתחת לשמש אמר קהלת שני דברים: א. אין שם כל חדש. ב. אין יתרון לעמול שם. אולי השנים כרוכים זה בזה. העובדה ש"מה שהיה הוא שיהיה" מוציאה את הטעם מכל עמל. למה לך לעמול? אתה לא מחדש כלום.. ולמרות הכל, בפירוש אור החמה על הזהר¹⁹ חידש (תרתי משמע) כי עמל התורה הוא למעלה מן השמש. קרי: אין חידוש אמיתי בעולם. ואם יש - מקורו בתורה.

בעוד שהעולם סובב במעגלים - התורה מתקדמת קדימה בקו ישר ומתחדשת כל העת. לא בכדי הכניס אדמו"ר הזקן בשולחנו הטהור את החוב לחדש בתורה "חידושי הלכות רבות כפי רוחב דעתו"²⁰.

התורה כבר מתחדשת, היהודי רק נדרש להיות חלק מהחידוש הזה. ובפרט שבפרט אצל תלמידי התמימים אשר חוב קדוש לנו מהרבי מלך המשיח לשקוע בתורה ולחדש בה ועד כדי לחלוט על חידושי תורה. בסדרת המאמרים הקרובה ננסה לשרטט קווים ובעז"ה לפרוש יריעה שלימה השוטחת את דרכי העיון האמיתי לאור תורת רבותינו נשיאנו: מהו עיון, מדוע הוא כל כך נחוץ, וכיצד מיישמים אותו בלימוד היום יומי, מהו עמל אמיתי בתורה, ועד לעמל העושה פירות בדמות חידוש.

על כל פנים מאיוו סיבה שתהיה, בחסידות מדובר רבות אודות מבנה הנפש.

16 תמורה י"ד, ב.

17 רמב"ם מפרים א, א.

18 ראה לדוגמא המשך שבועות תרס"ה.

19 ח"א רכ"ג, ב.

20 ח"א רכ"ג, בתלמוד תורה פ"ב ה"ב.

בשקבוצת המחזור

כל השנה אנו מתפללים בסידור, המשרת אותנו באמונה, אך בימי הסליחות והימים הנוראים הוא אינו מספיק. עלינו לקבל בברכה את האורחים החגיגיים: הסליחות והמחזור ■ מה קרה? מדוע התפילה בימים הללו התארכה כל כך? או שהמחזור שלנו הוא בכלל קצר... ■ איך מותר להכניס פיוטים לתוך נוסח התפילה המקודש? מי קבע מהם הפיוטים שיכנסו? ולמה הם כל כך קשים? ■ והחידוש של הדור השביעי: מהו חלקו של הרבי מלך המשיח שליט"א, בנוסח המחזור והסליחות שאנו אומרים?

הרב מנחם מענדל רייכמן - ר"מ ב"שי"ק חח"ל צפת

אולם חז"ל תיקנו את התפילה - לא את נוסח התפילה.

חז"ל נתנו רק קוים כלליים - אלו דברים מוכרחים להזכיר בברכה¹, ומאלו דברים יש להימנע². בימיהם, כאשר ניגש יהודי להתפלל, הוא ידע מה הרעיון הכללי שעליו להביע בברכה, אך היה חופשי לנסח את הברכה כרצונו, לבחור את המילים הרצויות לו ובלבד שיתאימו לכללי חז"ל³.

מסיבה זו, נקבע באותה התקופה הדין "לעולם יסדיר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל"⁴ - לכל תפילה

תפילה שלנו, שבכל השנה פשוטה ומוכרת, מקבלת פתאום בימים הנוראים ובימי הסליחות שלפניהם גוון חדש. ריבוי תוספות ותפילות חדשות שנלקטו אל ה"סליחות" וה"מחזור", חלקם בסגנון קשה ובלשון מליצית, והופכות את התפילה למורכבת מהרגיל.

מסתבר, שתפילתנו בימים הנוראים היא משימה קלה ופשוטה - ביחס למה שעברו אבותינו. אפילו לפני מאה שנה, המתפלל החב"די היה מסתבך בהרבה כאשר עמד להתפלל בימים אלו, ומי מדבר מאות שנים אחורה. לאף אחד מהם לא היה "סליחות" ולא "מחזור" נוחים לתפילה, כפי שיש בידינו.

מהם המחזור והסליחות שלנו? מדוע צריכים אותם? מדוע יש בהם פיוטים קשים כאלו? ומי אחראי לעריכתם? בשורות הבאות, ננסה לצאת למסע בעקבות האורחים שלנו, להביר קצת את תולדותיהם, ואולי לגלות שהם מורכבים פחות משחשבונו...

חלק ראשון

הפיוטים בסליחות ובמחזור: מה, מי ולמה?

התפילה שאנו מתפללים היא תקנת חז"ל. הם תיקנו את הזמן, את ברכות קריאת שמע ותפילה העמידה.

(1) למשל: "צריך להזכיר יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות באמת ויציב" (שו"ע אדה"ז אר"ח סי' סו ס"ב).

(2) למשל: "האומר מודים מודים... משתקין אותו (שם סי' קכא ס"ב).

(3) ראה רשב"א ברכות יא, א (הובא ונפסק בשו"ע אדה"ז אר"ח סי' סח ס"א. סי' קפז ס"ד). מור וקציעה אר"ח סו"ס סח.

(4) ראש השנה לה, א.

מחזור קטלניה

את הסימן לפיוטם ששימשו כ"תחליף" לברכות התפילה, נוכל למצוא בחותמם - לפי הכלל ההלכתי שיש לחתום מעין החתימה סמוך לחתימה¹². לכן, פיוט לברכת "מגן אברהם" יזכיר בסיומו את התוכן "מגן" - למשל: "בְּמִגְנַת רַעִים בְּגִנוּ אֶתְרוּעָה", "אֲמוּנִים גָּנוּן בָּם שׁוֹאֲלֵי מָטָר"; ופיוט לברכת "מחיה המתים" יזכיר בסיומו את התוכן "מחיה", וגם את הזכרת הטל השייכת לברכה זו - למשל: "בְּטַלְלֵי תַחִי בְּחֶסֶדְךָ אֶתְפָּאֶרְהָ", "הַחַיִּינוּ בְּטַל אֲמוּנָתְךָ לְשׁוֹחָה".

בתחילת תקופת הראשונים, פשט המנהג לומר את הפיוטים השייכים לברכות - לא כתחליף לברכה, אלא כתוספת לנוסח הברכה הקבוע.

בימי התעניות נהגו להוסיף בתוך התפילה פסוקי בקשת רחמים וסליחות בברכת "סלח לנו"¹³ (בהתאם להיות להוסיף בברכות שמונה עשרה מעין הברכה בסוף כל ברכה¹⁴). בנוסף, בימי הגאונים התחיל המנהג לקום באשמורת הבוקר בעשרת ימי תשובה ולהתחנן באמירת סליחות, מחוץ לסדר התפילה - שעיקרן "ג' מידות הרחמים. מסליחות אלו השתלשל מנהג אמירת הסליחות בימי חודש אלול, ופיוטי סליחות מיוחדים נכתבו גם לשם כך.

[מלבד פיוטים אלו, ישנם עוד פיוטים רבים שאינם שייכים לסדר התפילה - כמו פיוטי ה"הושענות" או קינות, ועוד סוגי פיוטים שונים שלא נעסוק בהם כאן].

הפייטנים הרבים - החל מרבי אלעזר הקליר, שלדעת רבותינו היה תנא¹⁵, ועוד רבים בארץ ישראל, ומאוחר יותר באיטליה, באשכנז ובספרד - כתבו פיוטים, אך לא חשבו להפוך אותם לנוסח מחייב. כל שליח ציבור יכול היה להשתמש בפיוט האהוב עליו, בדיוק כפי שאנחנו רגילים כיום בניגוני התפילה - הש"ץ בוחר את המנגינות בכל פעם כרצונו. ברצותו מאריך, וברצותו מקצר. אנחנו יכולים למצוא את אותם פייטנים שכתבו כמה פיוטים

(גולדשמידט), במבוא, ע' לב.

(12) פסחים קד, א. שו"ע אדה"ז או"ח סי' תעג ס"ט. ובכ"מ.

(13) תוס' ע"ז ח, א ד"ה אם. טור או"ח סי' תקעט. ובכ"מ.

(14) שו"ע אדה"ז או"ח סי' קיט ס"א.

(15) ראה שו"ע אדה"ז סי' סח ס"ב.

מיוחדת שאינה בנוסח היומיומי, היה היהודי ניגש עם הכנה, ומסדר במחשבתו את הנוסח אותו מתכוון לומר - בדיוק כמו שנדרשת הכנה לפני מסירת שיעור או הרצאה; זאת מכיון שאת הנוסח היה על המתפלל לנסח בכוחות עצמו, ולא מתוך מחזור כתוב⁵. אדרבה

- חז"ל שללו את כתיבת נוסח התפילה, ואמרו "כותבי ברכות כשורפי תורה"⁶. רק בימי הגאונים אנו מוצאים "סידור" ובו נוסח תפילה מסוים, ומשום "עת לעשות לה" התירו לכתוב זאת⁷.

בימים מיוחדים, בשבתות ובחגים, היו מברכים חלק מברכות התפילה בנוסח מיוחד וחגיגי. למלאכה זו התגייסו פייטנים רבים, שכוחם היה גדול הן בסגנון הכתיבה - החריזה והמילים, והן ובעיקר בתוכן - שיבטא נאמנה את תוכן הבקשות מהקב"ה המתאימות למועד זה. במקום נוסח הברכה או התפילה של ימות החול, היו מברכים בימים אלו בנוסח המיוחד של הפיוט⁸.

פיוטים שבאו להחליף את ברכות קריאת שמע - נקראו "יוצרות" (על שם ברכת "יוצר המאורות"), ופיוטים שבאו להחליף את ברכות תפילת שמונה עשרה הנאמרות על ידי שליח הציבור בחזרת הש"ץ - נקראו "קרובות" (על שמו של שליח הציבור הנקרא "קרוב"⁹; ונקראו במקורות רבים גם בשם "קרוב"¹⁰). סוגים כוללים אלו התחלקו לעוד סוגים רבים¹¹.

(5) ראה רבינו מנחם - הובא ברמ"א או"ח סי' ק ס"א (ובשו"ע אדה"ז שם). וראה ברכי יוסף שם סק"ב.

(6) שבת קטו, ב.

(7) ראה אוצר הגאונים לשבת סימן שיא. שבלי הלקט סימן יב. שו"ע אדה"ז או"ח סי' שלד ס"ב.

(8) ראה קובץ "חצי גבורים - פליטת סופרים", י, ע' רסה ואילך. ובכ"מ.

(9) אליה רבה סי' נג ס"ק כג בשם אבודרהם. וע"ש טעם נוסף.

(10) לפשרו של שם זה כתב הבית יוסף (או"ח סי' סח): "שמעתי כי הוא ראשי תיבות קול רנה וישועה באהלי צדיקים". אבל ראה ספר התשבי (לרבי אליהו בחור) ערך קרובץ, ואליה רבה שם, שכתבו שהוא שיבוש המילה "קרובות".

(11) על סוגי היוצרות השונים ראה מחזור לסוכות (גולדשמידט), במבוא, ע' לא. על סוגי הקרובות השונים ראה מחזור לר"ה

עבור אותה התפילה - הם לא חשבו שהפיוט מחייב, ולכן יכלו לתת מגוון פיוטים לבחירה. עם הזמן התקבלו פיוטים חשובים שנאמרו בכל הקהילות, כמו שבימינו יש מנגינות נפוצות במיוחד.

לסיכום: בעוד שעיקר התפילה הוא חיוב הלכתי, אמירת הפיוטים לסוגיהם - אינה הלכה, אלא מנהג, כל קהילה כמנהגה.

האם ביתר להכניס פיוטים לתפילה?

הפיוטים התפשטו במהירות בתפוצות ישראל, אולם לא בכל מקום התקבלו במאור פנים.

המחלוקת סביב אמירת הפיוטים קדומה מאוד: כבר בתקופת הגאונים, לפני כ-1300 שנה, כתב פירקוי בן באבוי - מחכמי בבל, תלמיד תלמידו של ראש ישיבת סורא רב יהודאי גאון - אגרת פולמוסית חריפה נגד מנהגיהם של בני ארץ ישראל¹⁶. בין טענותיו, יוצא בתוקף נגד מנהג בני ארץ ישראל לומר פיוטים באמצע התפילה.

לטענתו, מנהג זה אינו מנהג ראוי, אלא "מנהג שמד": בני ארץ ישראל היו נתונים תחת גזירותי הקשות של השלטון הרומי, שבאותה תקופה קיבל את הנצרות כדת הרשמית, ופתח במסע רדיפות נגד הדת היהודית. באותה תקופה אסרו השלטונות על התקבצות קריאת שמע, לתפילה ולדרשות החכמים. כתחליף לכך, פיתחו היהודים את הפיוטים, תחת התפילות והדרשות. אך לדעתו, אין כל טעם להחזיק במנהג זה בימים כתיקונם, לפי פסק חז"ל¹⁷ "כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה". בדורות הבאים, בתקופת הראשונים, החזיקו בדעה זו כמה ראשונים, במיוחד בארצות ספרד - כמו רבי יהודה אלברצלוני (בעל ספר העיתים¹⁸), הרמב"ם¹⁹ והרמ"ה²⁰.

לעומת זאת, גם בבבל היו גאונים שתמכו באמירת הפיוטים. גאוני סורא שישבו על כסאו של רב יהודאי, וחיברו נוסחים לתפילה - כמו רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון - רואים בחיוב אמירת פיוטים²¹. גם בתקופת

הראשונים תמכו רבים באמירת הפיוטים, וגדולי עולם (כמו רבינו גרשום מאור הגולה, ורש"י) חיברו בעצמם פיוטים. וכך כתב רבינו תם: "וכבר נחלקו על הקרובות ר' יוסי טוב עלם ור' אליהו הזקן, ועלתה בידם מותר, ומצוה מן המובחר, ומכון אדם את לבו למקום על ידיהן"; וכנגד המתנגדים לאמירת הפיוטים, יוצא בתוקף: "ומבני פריצי עמינו נתנשאו להעמיד חרון ונכשלו, ירקב שמם כי לא לה' המה"²².

המחלוקת נמשכה עד לדורותינו אלו: הטור והרמ"א²³, ובעקבותיהם אדמו"ר הזקן²⁴, מזכירים כמנהג פשוט את אמירת הפיוטים, אך הבית יוסף (על הטור ובשולחן ערוך) מסתייג מאמירתם. וכך נקבע הסדר עד ימינו, פחות או יותר - ברוב קהילות האשכנזים נהוג כדעת הרמ"א, לומר פיוטי "יוצרות" ו"קרובות" בתוך התפילה; ואילו בקהילות הספרדים נהוג כדעת הבית יוסף, וכמעט שאין אומרים פיוטים בתוך התפילה (למעט במוסף יום כיפור ו"סדר העבודה"). את הפיוטים הנהוגים בקהילותיהם אומרים רק במקומות שאין בהם חשש הפסק.

מדוע הפיוטים קשים כל כך?

מאפיין מובהק של הפיוטים הראשונים שכתבו פייטי ארץ ישראל (כמו רבי אלעזר הקליר), ובעקבותיהם פייטי אשכנז - היא לשונם הקשה והמליצות הרבות. כך, למשל, מספר הפייטן על משה רבינו ("אומץ

מביא סליחות לעשרת ימי תשובה (מהדורת גולדשמידט, ע' קמה), ואף מזכיר את האפשרות לומר פיוטים בתוך חזרת הש"ץ (שם ע' קלא - אזהרות; ע' קסז - קרובה).

ובסידור הרס"ג (ע' רסד): "ועכשיו אחרי שקבלו הרוב את המנהג לומר פיוטי הכפור גם בתפלת תמיד, וגם אין בדבר הפסד לתפלה, רואה אני לרשום בשביל יום הכפורים ג' פיוטים". בסידורו מביא הרס"ג פיוטים מפייטנים שקדמו לו, וגם שחיבר בעצמו. מפיוטיו המפורסמים של הרס"ג הוא "אזהרות" שלו - פיוט הכולל את כל תרי"ג המצוות, לאמרו בתוך חזרת הש"ץ במוסף של חג השבועות, בשם "את ה' אליך תירא", ועליו נכתב חיבור שלם ומעמיק מאת הר"פ פערלא.

22 תשובת ר"ת - הובאה במחזור ויטרי ס' שכה. שבלי הלקט ס' כח. וראה בכל זה ראש דברך (שילת), סוגיא ט. וש"נ.

23 אור"ח שם.

24 ס' ס"ח ס"ב; ס' ק"ב ס"א.

להעיר: אדמו"ר הזקן מחלק בין "יוצרות" הנאמרות בברכות קריאת שמע, לעומת "קרובות" הנאמרות בחזרת הש"ץ, שגם האוסרים יתירו את אמירתן. בדברי נחמיה (סו, ב) התקשה לבאר החילוק, וראה מה שכתבו בביאורו - שו"ת עמודי אש סימן ג סעיף טז. יגדיל תורה נ"י. גליון ע' ע' קעט. יגדיל תורה ירושלים גליון ה ע' 61.

16 נדפסה ב"גנוי שכתור" ח"ב ע' 549 ואילך, ומאז במקומות רבים.

17 ברכות מ, ב.

18 ס' קעב"ג.

19 בתשובות הרמב"ם - פאר הדור סימן סד. בלאו סימן קפ. ובכ"מ.

20 הובא בטור אור"ח ס' סח.

21 בסדר רב עמרם גאון, סידור התפילה הראשון המוכר לנו,

פזמון ושום פיוט ובקשה מאלו שסדרו האחרונים, כגון ר' שלמה בן גבירול וכיוצא, לפי שאלו האחרונים לא ידעו דרכי הקבלה ואינם יודעים מה שאומרים. . אבל היה אומר התפלות והבקשות ופזמונים שתקנו הראשונים. . וכן היה אומר כל הפיוטים ופזמונים שתיקן ר' אליעזר הקליר, הלא המה במחזור האשכנזים, לפי שכל אלו הראשונים תקנו דבריהם עפ"י חכמת האמת והיו יודעים מה שתקנו".

יש שהסבירו את הטעם שהסתיר הקליר את כוונתו בחידות ובלשונות קצרים - כדי שלא יוכלו אומות העולם להעתיק את שיריו הקדושים לבתי תפלותם²⁹.

ומה עלינו לעשות מול לשונות קשים אלו? אין לנו עצה אלא להתכונן היטב וללמוד את התפילה, כפי שדורש אדמו"ר הזקן להלכה³⁰, "בפרט בפיוטים שחמור פירושם". במיוחד נדרש כך מהחזן, שעליו עיקר האחריות לאמירת הפיוטים: "הוראת נשיאינו הק', אשר הורד לפני התיבה ובפרט בימים הנוראים, יעבור תחלה על התפלות, ובפרט הפיוטים, לדעת לכל הפחות פירוש המלות. ואף אם עשה כזה לפני שנה, הנה יעשה ככה גם בכל שנה קודם שיורד לפני התיבה בתור ש"ץ"³¹.

חלק שני

הסליחות והמחזור החב"דיים: כיצד ניצרו?

עם הזמן התקבעו מנהגי הפיוטים, ועם המצאת הדפוס, לכל קהילה הודפסו סליחות ומחזור הכוללים את הפיוטים כמנהגה. כיצד נקבע מהו מנהג חב"ד?

התשובה לא כל כך פשוטה. בעוד שלתפילות הסדירות יש נוסח ברור וידוע, שקבע אדמו"ר הזקן בסידורו - תחום הפיוטים נשאר לוט בערפל.

בסידור שהדפיס אדמו"ר הזקן בעצמו, לא נדפס שום פיוט לתפילה או סליחות - מלבד "סדר העבודה" ביום כיפור. בסידורים בנוסח האריז"ל שהופיעו בהמשך,

לפני מאה שנה, המתפלל החב"די היה מסתבך בהרבה כאשר עמד להתפלל בימים אלו, ומי מדבר מאות שנים אחורה. לאף אחד מהם לא היה "סליחות" ולא "מחזור" נוחים לתפילה, כפי שיש בידנו

אדיר" במוסף ליום א' דראש השנה): "יִרְדְּ אֲשֶׁר הוֹרִיד אֲמָרִים, וְהִדְרִיר בְּכוֹר שׁוֹר מִחֲמוּרִים". עלינו להבין שהכוונה ב"יִרְדְּ" היא למשה, לפי דברי חז"ל שזהו אחד משמותיו, שהוריד את התורה ("אֲמָרִים") מן השמים. עלינו לנחש גם ש"הִדְרִיר" הכוונה שחרר (מלשון דרור) - אף שזו מילה שחידש הפייטן בפיוט זה. משה שחרר "מִחֲמוּרִים" - כלומר ממצרים, שנקראו בנביא בשם "חמורים" - את "בְּכוֹר שׁוֹר"; למי הכוונה? האם ליוסף הצדיק הנקרא בפסוק "בְּכוֹר שׁוֹר", ומשה רבינו שחרר את ארוננו ממצרים? או לכל עם ישראל? זו נקודה לא ברורה הנתונה במחלוקת... ועד כאן - רק שורה קצרה אחת מתוך פיוט ארוך.

פייטני ספרד לא אהבו ללכת בדרך זו. בולט מביניהם היה רבי אברהם בן עזרא, שיצא בביקורת ארוכה ומפורטת על פיוטיו הקשים של הקליר - על החידות שבהם, על לשונות התלמוד ומאמרי חז"ל מהדרשות, ועל המילים המשובות²⁵. בכללות, פייטני ספרד הצטיינו בלשון ברורה וצחה, במילים פשוטות ובחריזה מדויקת; ואילו פייטני ארץ ישראל ואשכנז העמיסו בפיוטיהם תוכן רב מפסוקים ומדרשי חז"ל, והקפידו שכל מילה תכיל משמעות עמוקה.

אך דוקא הקליר שעליו יצאה הביקורת, הוא זה שגדלותו שכנעה את גדולי ישראל בחשיבות הפיוטים. רבינו תם, בתשובתו על חשיבות אמירת הפיוטים²⁶, מאריך בגדולתו של הקליר, מוכיח שהיה תנא, ומספר: "ושמעתי מאבא מרי זלה"ה ששמע מרבתי: כשפייט ר' אלעזר קליר "וחיות אשר הנה מרובעות לכסא"²⁷ - ביער היה, וליהטה האש סביבותיו. ומפי רבותיו גאוני לותיר העיד כך".

רבי חיים ויטאל מספר על האריז"ל, שלמרות שבדרך כלל התפלל בנוסח הספרדי, בחר לומר דוקא את הפיוטים האשכנזיים²⁸: "מורי ז"ל לא היה אומר שום

(25) בפירושו לקהלת ה, א.

(26) הנ"ל הערה 22.

(27) פיוט לקדושת מוסף של ראש השנה, המתאר את אמירת הקדושה של המלאכים. אינו נאמר בנוסח חב"ד.

(28) שער הכוונות בתחלתו. הובא במג"א או"ח ריש סי' סח, ובשו"ע אדה"ז שם סי' ב. ולהעיר: באג"ק אד"ש ח"ב ע' יט; חט"ז ס"ע ער - מחבר דברי האריז"ל עם דברי האבן עזרא הנ"ל. ויש לתווכך.

(29) שו"ת שער אפרים סימן יג. הובא בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סימן א.

(30) סי' ק ס"א.

(31) אג"ק אד"ש ח"א ע' תטו. וראה גם ח"ד ע' תעו. ח"ז ע' שסג. ח"א ע' שנג. ח"ג ע' תיו.

לאחר הסתלקות אדמו"ר הזקן, נוספו פיוטים ספורים (תפילת גשם וטל, וסליחות לימי התעניות³²), אולם לא אדמו"ר הזקן בעצמו הוא שהכניס אותם. לשאר הסליחות והפיוטים שבמחזור, לא היה נוסח ידוע.

אדמו"ר הזקן אמנם לא קבע את נוסח הפיוטים, אבל לא לגמרי התעלם מקיומם. לא רק בשולחן ערוך הזכיר פעמים רבות את ההלכות והמנהגים הקשורים לאמירתם³³, אלא גם בסידור נזכרו כמה פעמים.

למשל, על זמן עריכת כפרות בערב יום כיפור נכתב בסידור: "ושוחטים אותו באשמורת הבוקר אחר סליחות" - משמע בפשטות שיש לומר סליחות, אף שבסידור אינן מופיעות (בפועל, אין מנהגנו לומר סליחות בערב יום כיפור, ובעשרת ימי תשובה בכלל³⁴). לאחר מכן מופיעה ההוראה "בענין הספרים שמוציאין ליל יום הכפורים ואומרים עליהם כל נדרי, היא מצוה גדולה לקנות ספר ראשון" - אבל לא נדפס שום נוסח "ליל נדרי", וכנראה שזקוקים לחפשו במחזור אחר. והמפורש מכולם: "סדר עבודה" הנדפס בסידור מסתיים בהוראה: "כאהל הנמתח כ' תמצא במחזור" - מפורש שאת כל הפיוטים לתפילת מוסף שלא נכללו בסידור, המתחילים "כאהל הנמתח", צריכים לומר מתוך מחזור אחר.

המחלוקת על הפיוטים בחב"ד

מה עשו בפועל חסידי חב"ד? כנראה שמנהגם, בדומה לשאר קהילות האשכנזים בכל הדורות, לא היה אחיד. כל אחד השתמש במחזור או הסליחות שהיו בידו, מבלי מנהג חב"ד ידוע ומוגדר³⁵.

32) אודות תפילות גשם וטל - בסידור עם דא"ח שנדפס בתקצ"א (חסר מקום הדפוס, ו"א שנדפס בקניגסבורג - רשימת דפוסים שבסוף הסידור עם דא"ח ד), מופיע בסוף חלק ב: "שלא להוציא הנייר חלק ראינו להוסיף הנדפס בזה", ושם נדפסו תפילות אלו. וראה גם יגדיל תורה (ג.) גליון לה' ע' רלזט. אודות הסליחות - נכתב בשער סידור תורה אור ש"נחפשט המנהג להכניסם בסדורים", ולא עלה בידי לברר ממתי בדיוק; בכל אופן, בסידור אדמו"ר הזקן שנדפס בצ'רנוביץ, תרי"ג כבר ישנן סליחות לתעניות.

33) ראה רשימת המקומות בשו"ע אדה"ז - "הסידור" ע' רצג הערה 535.

34) ראה עד"ז ר"ד מוצי"כ תש"ל בעת הסעודה. ובאריכות - "הלכה למעשה" תשרי (הוצאת תש"פ) ע' 29 הערה 34. וש"נ.

35) מענין לציין שבחלק מקהילות חב"ד מצינו מנהג ייחודי - לומר גם יצירות, החמורות יותר: ראה "לוח עם מנהגי ביהכ"ס משנת תרס"ו" (בקובץ אור ישראל (מאנסי) עה ע' ריד).

אולם מהו המנהג החב"די הנכון - אם בכלל יש כזה? בנושא זה מצאנו מחלוקת מענינת.

הראשון שהשקיע עבודה עיונית לחשוף ולגלות את העומק הטמון בסידורו של אדמו"ר הזקן, היה רבי אברהם דוד לאוואוט - רבה של ניקולייב, וסב סבו של הרבי מלך המשיח שליט"א. בשנת תרמ"ו הוציא לאור את סידור "תורה אור", ובצירוף לו חיבורו "שער הכולל", המדקדק בכל פרט בסידור ומבאר את סברותיו והוראותיו של אדמו"ר הזקן.

בהקדמתו, טוען הרב לאוואוט שאדמו"ר הזקן "לא הביא בהסדור כל מה שלא מצא לחדש בהם איזה דבר, כמו הסליחות והפזמונים והפיוטים וכדומה, והרוצים לאמרם כמנהגם ימצאו אותם בשארי סדורים . . . דלא כהטועים לאמר שכל מה שלא הביא בהסדור אין לאמרם". ראה לדבריו, מביא מההוראה המפורשת הנ"ל: "כאהל הנמתח כ' תמצא במחזור".

את חיבורו שלח הרב לאוואוט לרבי, אדמו"ר הרש"ב, והרבי השיב לו בכמה הערות. ולענינו, את דעת "הטועים" ששלל הרב לאוואוט, הרבי דוקא מחזק³⁶: "ומה שכתב כבוד מעלתו שם בענין הסליחות והפיוטים והפזמונים - שמעתי מאיש מהימן ששמע מהישיב ר' בנימין חיים ש' מלאדי (שזכור את כ"ק אדמו"ר [הזקן] זצוקלה"ה, והיה בן שבע בעת הסתלקותו) שהוא יודע ברור שבבכה"ס של כ"ק אדמו"ר לא היו אומרים סליחות, ולא אבינו מלכנו (בנוסח הארוך) ביום תענית צבור. ולפי דעתי, אותן הפזמונים שלא הביא בהסידור בודאי אין לאמרם".

על דעתו הקדושה חזר הרבי הרש"ב בהזדמנויות נוספות. אמנם בליובאוויטש הקהל היה נוהג לומר פיוטים וסליחות, והרבי לא מנע זאת, כדרכו תמיד שלא להתערב במנהגי בית המדרש; אך לכמה מהחסידים, כמו רבי ברוך שניאור שניאורסון (סבו של כ"ק אד"ש מה"מ) ור' יעקב לנדא, אמר את דעתו הברורה - שאין לומר פיוטים וסליחות שאינם בסידור³⁷.

36) אגרות קודש אדמו"ר הרש"ב ח"א אגרת יח - נדפסה גם בהוספות לסידור תורה אור, הוצאת תשמ"ז.

37) ראה רשימות ענינים וסיפורים (להרב"ש שניאורסון) ע' סו ואילך [בהערת העורך שם הבין שהרבי הרש"ב אמר סליחות, ולענ"ד אינו מוכרח]. תשורה לנדא (כ"ה כסלו תשע"ה) ע' 36. כמו כן מספר הר"י לנדא ששמע מפי הרבי הרש"ב: "כאשר נכתב 'כמראה כהן תמצא במחזור', האם זו ראייה שיש לומר את המחזור?" (שמועות וסיפורים (הוצאת תש"נ) ח"א ע' 326. ע"ש).

הפזמונים שבסליחות ובמחזור. היו פזמונים קבועים שהיו אומרים⁴⁴.

פעם, באמירת הסליחות, דילג החזן על אחד הפזמונים שנהגו לומר. בשעת מעשה הרב, אאמו"ר, עמד באמצע האמירה, וכשסיים שאל האם אמרו אותו פזמון. כשהשיבוהו בשלילה, ציוה לחזור ולאמרו, ודיבר על כך שעתה אומרים בלי סדר, ואין אומרים את מה שצריכים לומר. בנעילה ישנו סדר כמה פעמים יש לומר את הי"ג מדות.

ואמר אאמו"ר, שכבר כמה פעמים רצה לסדר מה שיש לומר בסליחות ובמחזור, אלא שמצד דוחק הזמן אין זה בא אל הפועל". עכלה"ק (בתרגום).

מפורש, אם כן, שגם לדעת אדמו"ר הרש"ב יש לומר עוד ענינים מעבר לנכתב במחזור, ואפילו, שרצה לסדר זאת ולא יצא לפועל. ואין אתנו יודע עד מה, לחלק - מהם הענינים שנשמטו מהסידור מפני שאין לאמרם, ומהם הענינים שיש לאמרם למרות זאת.

יותר מכך: כאשר הדפיס אדמו"ר הרש"ב סידור תחת השגחתו (המכונה ע"י כ"ק אד"ש מה"מ "סידור תהלת ה' רוסטוב המדוייק"⁴⁵) - הורה להכניס "אבינו מלכנו" הארוך כנוסח לתענית ציבור, ונתן הוראות לגבי נוסחו המדוייק!

יש לנו אם כן "משנה אחרונה", שאכן יש לומר אבינו מלכנו בתעניות (כפי שנהוג היום)⁴⁶.

אחד השינויים המשמעותיים, שעשה סדר גדול בנוגע למנהג חב"ד באמירת הפיוטים במחזור ובסליחות

כמו כן מצינו "מעשה רב" מרבותינו: אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר הרש"ב אמרו תהלים בזמן אמירת הפיוט על עשרה הרוגי מלכות לאחר "סדר עבודה"³⁸. על הצמח צדק מסופר באחת השנים ש"לא הגיד פיוט"³⁹. אדמו"ר המהר"ש לא היה אומר סליחות בתענית ציבור⁴⁰. גם על הרבי שליט"א בחלק מהשנים מסופר שאמר תהלים בזמן אמירת הפיוטים⁴¹, אך ברוב השנים כנראה שאמר עם הקהל.

הרבי הרש"ב מעוניין לערוך סדר בפיוטים

אך בניגוד למונח בפשטות ממכתבו של אדמו"ר הרש"ב - שכל מה שלא מופיע בסידור שנדפס על ידי אדמו"ר הזקן, אין לאמרו - בפועל, ברור שלא נהג ממש כך. את הסליחות שבימי הסליחות קודם ראש השנה, אמר הרבי בוודאות, אף שאין מודפסות בסידור⁴². יותר מכך מעיד בנו, אדמו"ר הריי"צ⁴³: "בליובאוויטש היה הכל מסודר באמירת

שמועה נוספת מאדמו"ר הרש"ב, כתבו ר' יהודה חיריק ור' מנחם זאב גרינגלאס בשם ר' חיים מאיר לייס, שלמד בליובאוויטש - ולפיה, כאשר ר' שלמה זלמן הבלין רצה לומר סליחות ואבינו מלכנו ב"ז בתמוז במניין עם הרבי בנאות דשא, עצר בעדו (רשימות דברים ע' 176. לקוטי סיפורי התנועות ע' 323). שמועה זו לכאורה אינה מתאימה למקורות הנ"ל, ולמה שידוע בכלל, שלא נהג להתערב במנהגי בית המדרש. ואולי יש לחלק, שבנאות דשא - כשהמניין לא היה קבוע ובו מנהגים קודמים, אלא במיוחד עבור הרבי - שאני.

ולהעיר: כשנכתבה שמועה זו לכ"ק אד"ש מה"מ (כנראה - ע"י הרמ"ז גרינגלאס), היה מענה קדשו: "עפ"י צע"ק שלא נמצא עד"ז בהערות שעל ס' לאוואט" (תשורה לאופר ג' טבת תשס"ח) ע' 10) - היינו, שלכאורה היה צריך אדמו"ר הרש"ב להעיר על כך בהגותיו לסידור תורה אור (שנדפסו בהוספות לסידור תורה אור ממהדורת תש"א ואילך). ויש לעיין - שהרי העיר על כך אדמו"ר הרש"ב במכתבו לרב לאוואט קודם הדפסת הסידור (כנ"ל בפנים), ולמה היה עליו לחזור בהגותו שוב על הערותיו במכתב. גם יש לעיין אם כוונתו קדשו לדחות שמועה זו מהלכה למעשה, כדלקמן בפנים שאדמו"ר הרש"ב הורה אחרת.

38) רשימות דברים ע' 115. וראה בא"א לקוטי ספורים ע' ע' רסד.

39) ספר השיחות תורת שלום ע' 210.

40) רשימת ענינים וסיפורים שם.

41) תש"א - ימי בראשית ע' 255. תש"י - חייל בשרות הרבי ע' 210.

42) ראה למשל לקוטי ספורים ע' רפח.

43) סה"ש תרצ"ז ע' 155 (בהוצאה החדשה - ע' 168).

44) ראה ע"ז בזכרונות ר' יהודה חיריק (רשימות דברים ח"ד

ע' שכג): "בליובאוויטש, בימי הסליחות עמדו אצל הש"ץ בחורים שידעו בע"פ איזה סליחות אומרים ואיזה מדלגים, ומראים להש"ץ מה צריך לדלג, כמו הת' חיים מאיר לייס ה' בקי איזה סליחות אומרים ואיזה מדלגים".

45) אג"ק אד"ש ח"ז ע' רכח. ראה ע"ד סידור זה - קובץ "רוסטוב על נהר דון" (רוסטוב, תש"ס) ע' 27 ואילך. "הסידור" (ג.י., תשס"ג) ע' קיט ואילך. וש"נ.

46) יגדיל תורה (ג.י.) גליון נח ע' קלז. וראה ספר המנהגים ע' 45 הערה 4*. ולהעיר: בפועל מנהגנו כיום איננו כהוראות אדמו"ר הרש"ב (ביגד"ת שם), לומר "זכרנו בספר" - ראה גם אג"ק אד"ש ח"ב ע' קסג.

(א) "סדר הסליחות". היה זה בסך הכל דף בן שני עמודים, בו נכתבה רשימת הסליחות שאומרים בכל יום לפי מנהג חב"ד; אולם בזכות דף זה, סוף סוף, יכול היה מנהג חב"ד להיקבע לדורות! מאוחר יותר, בשנת תשט"ו, יצאו לאור "סליחות" לפי מנהג חב"ד בקובץ בפני עצמו, בהתאם לרשימה, ולהן הוסיף הרבי "ליקוט טעמים ומקורות" בעריכתו. משם אנו לומדים שהסליחות החב"דיות מתבססות בעיקר על מנהג ליטא (ובפרטיות: ליטא-רייסיין-זאמוט), עם שינויים מסויימים.

[כדאי לציין: לימי הסליחות באלול - נקבע הסדר אז; לימי התעניות - היה כבר סדר מהסידורים הקודמים. אך צום גדליה - יצא קרח מכאן ומכאן, ועדיין לא נקבע סדר אמירת הסליחות ליום זה. הרבי התחבט בענין זה גם בשנים הבאות.⁴⁷ (ובכלל: האם צום גדליה שייך לימי הסליחות - ואז יש לומר את הסליחות באשמורת הבוקר, או לימי התעניות - שאז אמירתן היא בתפילה?). מענין לברר מדוע לא קיבל על כך הוראה מאדמו"ר הריי"צ. בכל אופן - ה"סליחות לצום גדליה" שבתוך ה"סליחות", שנדפסו בשנת תשט"ו, הן למעשה חידוש מבית מדרשו של כ"ק אד"ש מה"מ⁴⁸].

(ב) מחזור לר"ה ויוהכ"פ. המחזור הוא, בכללותו, צילום מהמחזור החב"די שנדפס ב"מאה שערים", עליו הורה אדמו"ר הריי"צ לסמוך; אלא שהרבי עשה בו שינויים ותיקונים מסויימים. המחזור לא היה ספר שלם כפי שהוא כיום, וכלל רק את הקטעים המיוחדים והפיוטים. בהמשך השנים הוסיף הרבי עוד תיקונים, הערות ומנהגים, ומהם נדפס בסופו של דבר המחזור החב"די השלם בשנת תשט"ו, כשגם הוא זוכה בסימונו ל"לקוטי מנהגים" והערות מהרבי על נוסח המחזור והמנהגים.

המעין יבחין, כי לאחר עריכת הסליחות והמחזור בדיוק כפי שקיבל מחמיו, אדמו"ר הריי"צ, גילה הרבי יחס קפדני של "הואיל ונפיק מפומיה" לכל פסיק במחזור. גם כאשר הענינים בסליחות ובמחזור נראו תמוהים, או שלא נהגו כמוהם בליובאוויטש וכדומה - הרבי עמד איתן, ונצמד לכל מילה והוראה ששמע מאדמו"ר הריי"צ, כדרכו.

49 ראה אג"ק אד"ש ח"ה ע' קט.
50 חידוש מפתיע נוסף ב"הלכות צום גדליה" מכ"ק אד"ש מה"מ - הוא היותו של גדליה מבית דוד, והמשך למלכות דוד, ולכן שייך גם למשיח צדקנו (שיחות צום גדליה תשט"ז; תנש"א; תשנ"ב; ועוד. ואכ"מ). דרוש, איפוא, רק ה"שפיץ" שישך את החידושים...

- היתה הדפסתו של המחזור החב"די בברדיטשוב בשנת תער"ג. ר' חיים אליעזר ביחובסקי ור' חיים מאיר היילמן (מחסידי חב"ד קאפוסט, שהוציאו לאור ספרי חסידות רבים, שעד אז לא היו קיימים בדפוס) הדפיסו את הספר "סדר מאה שערים", ובו - בנוסף על מאמרי חסידות ואגרות קודש - גם סידור חב"די מדוייק, כולל מחזור לראש השנה ויום הכפורים. במחזור זה, טענו המדפיסים, תבוא המנוחה לאנ"ש חסידי חב"ד הנבוכים ולא יודעים מהם הפיוטים הנהוגים, וגם המחזוריים החב"דיים שנדפסו עד עתה לא דייקו בכך כלל.

הרבי מלך הנשיה משלים את המלאכה

בשנת תש"א, עם בואו לאמריקה של אדמו"ר הריי"צ, ולאחר מכן חתנו, הרבי שליט"א - נפתח עידן חדש בעולם ההוצאה לאור החב"די. אדמו"ר הריי"צ מינה את חתנו לעמוד בראש הוצאת הספרים קה"ת.

הרבי התגייס למשימה, וראשית מלאכתו היתה - כפי שביקש אדמו"ר הריי"צ⁴⁷ - הוצאת הסידור "תורה אור", על בסיס הסידור שהוציא לאור סב סבו, 65 שנה קודם לכן. אמנם, היו פרטים רבים לא ברורים במנהג חב"ד, שעליהם חקר ודרש הרבי - בעיקר אצל חמיו אדמו"ר הריי"צ - לפני הדפסת הסידור⁴⁸. אחד הבולטים שביניהם היה - בירור מנהג חב"ד בפיוטי המחזור והסליחות; ממש כרצונו הקדוש של אדמו"ר הרשב"ב מאז, "שכבר כמה פעמים רצה לסדר מה שיש לומר בסליחות ובמחזור" עכשיו, כאשר מילא אדמו"ר הריי"צ את ידי חתנו למלאכה, הענין בא אל הפועל.

וכן, בתוך הסידור "תורה אור" במהדורת תש"א - יצאו לאור גם:

47 ראה אג"ק אדמו"ר הריי"צ ח"ג ע' שכה: "ולכל לראש צריכים להדפיס סדורי תפלה בנוסח מדוייק, כמו הסידור תהלת ה' דראסטאו".

48 לדוגמה: בברכת המזון לא נדפס בסידור אדמו"ר הזקן "הַרְחֵקנוּ הוּא יְחַדֵּשׁ עֲלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלְבָרָכָה" בראש השנה, ועל כך סיפר כ"ק אד"ש מה"מ (יום ב' דר"ה תשט"ז): "כאשר הדפיסו את הסידור, שאלתי אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר האם להדפיס גם נוסח "הרחמן" דר"ה, כיון שבשער הכולל הובאו כמה ראיות שלא לאמרו. וענה כ"ק מו"ח אדמו"ר, שהיו אומרים זאת בלחש. לפועל - סירד זאת המדפיס באותיות של "קידוש לבנה"... אם מפני שלא היו לו אותיות אחרות, או מטעם אחר, אבל בכל אופן, נדפס זה באותיות גדולות. ומאז - אכן תהי' שנה טובה ומתוקה לטובה ולברכה".

וכו') שיהיה זה מתאים לכל נפש - היינו, ש"דבריק" יהיו "מעטים".

ברוח זו כתבו גם המדפיסים של המחזור בברדיטשוב - שהוא יסודו של המחזור שלנו: "ידוע שאצל אנ"ש המתפללים נוסח רבינו, הנקרא בשם נוסח חב"ד, ממעטים באמירת הפיוטים הארוכים ומעט מהרבה אומרים, ומקיימים המאמר טוב מעט בכוונה".

ולכן, נוסף על הנהוג בכל קהילות ישראל שמקצרים חלק מהפיוטים, ואין אומרים את הכל⁵⁵ - במחזור חב"ד מקצרים אף יותר. למשל, חלק גדול מהמשפטים הקצרים הנכללים בין הפיוטים במחזורנו (כמו: "תְּעִיר וְתָרִיעַ. לְהַכְרִית כָּל מְרִיעַ. וְתִקְדַּשׁ בְּיָדָעִי לְהָרִיעַ. קְדוּשָׁה"), הן בעצם "פזמון" של פיוט שלם, אותו אנו מדלגים. מי שיקח לידיו מחזור מכל קהילה אשכנזית אחרת וישווה למחזור שלנו, יגלה כמה רבים הם הפיוטים שהושמטו בנוסח חב"ד. כך שנוסח חב"ד הוא מהקצרים שבקהילות האשכנזים, ונשאר לנו די זמן ל"מבצע שופר"...

ונחתום בביאורו של כ"ק אד"ש מה"מ, אודות התוספת "ובכן יתקדש שמך" בברכה השלישית בתפילות ראש השנה ויום כפור⁵⁶: "רואים עד כמה גדולה הדגשת ענין הגאולה בתפלות דר"ה, עד כדי כך - שאפילו בג' ראשונות שבהם נזכרים ביותר שלא לעשות שינויים ולהוסיף ענינים הקשורים עם בקשת צרכיו כו', אעפ"כ מוסיפים כל ענינים הנ"ל (שבהם מדובר אודות הגאולה העתידה) בג' ראשונות דוקא... עד כדי כך גדולה הדגשת ענין הגאולה האמיתית והשלימה בתפלות דר"ה!"

מקורות כלליים: מחזורים וסליחות בהוצאת גולדשמידט, במבוא. אוצר מנהגי חב"ד - תשרי. "הסידור" (נ.י. תשס"ג)

(55) ראה מחזור לר"ה (גולדשמידט), במבוא, ע' לו.
(56) שיחת יום ב' דר"ה תשד"מ.

המחזור שבתמנה אינו מחזור בנוסח חב"ד, אך הוא זכה לשהות בחדרו הקדוש של הרבי שנים רבות.

כאשר שהה החסיד ר' משה גרינברג בגלות בסיביר, הצליח בדרך לא דרך להגניב מחזור בנוסח אשכנז למחנה. בעליו של המחזור לא הסכים לוותר עליו, אלא רק להשאילו. לכן התחבא ר' משה בתוך ארגז עץ גדול, ושם העתיק בכתב ידו את כל המחזור. מתוך העותק שבכתב היד, התפללו האסירים היהודיים את תפילות הימים הנוראים במחנה. כשיצא מרוסיה בשנת תשל"ג, הביא ר' משה את המחזור לרבי.

לכן, למשל, נמצא קטע תמוה מאוד בסליחות למנהגנו - "ויאמר דוד אל גד" ומזמור התהלים שאחריו, שהם בכלל נוסח "נפילת אפים" לפי נוסח אשכנז, ומתאים מאוד לאחר הוידי בסליחות בנוסח אשכנז; אך מה מקומו בנוסח חב"ד? הרבי עמד על כך שזו ההוראה על אף הקושי⁵¹. כך גם טרח הרבי להדגיש כי ישנה "הוראה מפורשת" מאדמו"ר הרי"צ לומר את הפיוט "אומץ אדיר" במוסף של יום א' דראש השנה, לאחר שר' חיים נאה ערער וטען שאין זה מנהגנו⁵². אולי ניתן לשער, שזו הסיבה ליחס הרציני שמגלה הרבי למחזור "מאה שערים", המשמש לו כמקור למנהגים הנתונים בספק⁵³ - אין זה רק בזכות המדפיסים וגודל דקדוקם, אלא בזכות הוראת אדמו"ר הרי"צ ללכת בעקבות מחזור זה, הוראה שנסכה קדושה בכל פרט ופרט שבו.

האם המחזור שלנו ארוך?

למרות שאת נוסח המחזור לא קבע אדמו"ר הזקן, אך בסגנונו הוא ברוח שקבע אדמו"ר הזקן.

אחד הכללים היסודיים בסידור שקבע אדמו"ר הזקן - ביאר הרב⁵⁴: "כללות השיטה של אדמו"ר הזקן בסידורו בנוגע לנוסח סדר התפלה היא - מיוסד עה"פ בקהלת "כי האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריק מעטים" - שנוסח התפלה יהיה כמה שיותר בקיצור... כיון שאזה"ז סידר את סידורו כדבר השווה לכל נפש, סידר את נוסח התפלה (הן דתפלת חול, הן דתפלת שבת

(51) אג"ק אד"ש חח"ע ע' ע.

(52) מכתב ד' ניסן תש"ט (נודע בשיעורים ע' 433) - כנגד מה שכתב הרא"ח ב"קונטרס השולחן". וכנראה שכנגד זה מכוונת גם הערת כ"ק אד"ש ב"הוספה לליקוטי מנהגים" במחזור הערה 20.

(53) בכמה ענינים ב"ליקוטי טעמים ומקורות" בסליחות משמש כמקור "מחזור חב"ד", הוא מחזור זה. וכן באג"ק אד"ש ח"ב רמג: "וכי"מ קצת דעת הרח"א ביחאווסיק בסי' אשר הדפיס".

(54) שיחת ש"פ תזריע תשמ"א.

הלכתא למשיחא

סוכות

א. אין יוצאים ידי חובת ישיבה בסוכה כשירה שיעשה הקב"ה מעורו של לויתן".

הרחבות ומקורות

בעורו של לויתן כשרה (וראה אג"ק ח"ב ע' עו הע' 26 שם צ"ח את הדעות לזמן סעודת הלדיקים לע"ל ע"י ט).

ג) בנוסף לעורו של לויתן יהי גם סכך כשר. הצורך בתוספת עור הלויתן הוא להינצל מן החמה בנרתקה. וכדעת רבים מהפוסקים (ראה שו"ע סי' תרכ"ט סי"ט ובט"ז ומג"א שם) אשר המכסה את הסכך בסכך פסול (וילון וכדומה) על מנת להגן על היושב בסוכה מן החום, הסוכה כשרה, ועד שהסיכוך הפסול נחשב כחלק מהסוכה. ועד"ז כאן – אין תוספת עור הלויתן להגן מהחמה פוסלת את הסוכה (קרבן שמואל בהפתיחה אות קב ואילך).

אמנם, רוב המפרשים פירשו שאין מדובר בסוכה של מצווה (ראה ר"ף לע"י שם. ביטורי יעקב סי' תרס"ז סק"ד. ילקוט המאורי סוכה ג, א. ועוד).

וכן נקט כ"ק אד"ש מה"מ (המנועדות מש"נ ח"א ע' 145) וזלה"ק: "להעיר שקיום מצות סוכה, האכילה בסוכה, אינו שייך בסוכת עורו של לויתן, שהרי עור הדג פסול לסכך, ובמילא יצטרכו לקפוץ ולדלג מהסוכה לסוכת עורו של לויתן ומסוכת עורו של לויתן לסוכה וכן הלאה" (ועד"ז בהמנועדות מש"נ ח"א ע' 208). וכן להלכה.

[בנוגע לנוסח התפילה ליציאה מהסוכה, הנה ברמ"א (סי' תרס"ו ס"א) נמצאת תפילה זו ללא המילים "בשנה הבאה", ולכא"ו הוא מטעם זה שאין מדובר בסוכת מצווה (וכ"כ בנכורי יעקב שם).

ואף להנוסח "בשנה הבאה", יש לומר שאין הכוונה שדווקא בסוכות (הבא) ישבו בסוכת עור הלויתן, אלא הכוונה היא כעין מה שאומרים "לשנה הבאה בירושלים" (וראה גם סי' יעב"ץ. נה"ט שם סק"ח). ומנהג חב"ד שלא לומר תפילה זו כלל. הסיבה שאומרים תפילה זו ביציאה מהסוכה

א) אין יוצאים י"ח בסוכת הלויתן: אמרו רז"ל (בב"ב פ"ב, א' 6): "עתידי הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן". במדרש (פסדר"כ פ"ה. י"ט רמז תרג. שם תתקמ) מבואר אשר המקיים מצוות סוכה בעוה"ז יזכה לישב בסוכה בעור לויתן בעוה"ב.

פ"י המהרש"א (ב"ב פ"ג ס"ג) "זכה... עושין לו סוכה שהוא מצות סוכה לשמה, לא זכה... אין עושין לו רק לצל להגן על ראשו מיום הדין שלעתיד משמע שהיא סוכת מצווה".

כמו"כ משמע מהנוסח המובא בראשונים (הגהות סמ"ק מזה"ל א"ת ע"ט. משכ"ץ קטן סי' קמח. כלנו סי' ע"א ועוד) אשר ביציאה מהסוכה יש לומר: "יהי רצון שנזכה לישב בשנה הבאה בסוכת עורו של לויתן".

ולכאורה קשה שהרי להלכה נפסק (עי' שו"ע"ר רפמכ"ט) אשר עור דג פסול לסיכוך (וראה דעות הראשונים בזה צימות המשיט בהלכה ח"ב סי' סו. ועוד. וראה מה שמדע בסוכת דוד סוכות ע' רמב).

מספר יישובים בדבר:

א) רק הדפנות יעשו מעור הלויתן ולא הסיכוך (עמק סוכות י"א, א. הדרש והעיון ויקרא מאמר רמז בשם סבו הבאר יצחק. ועוד) [יש שדחו זאת (ראה הדרש והעיון שם ועוד) מפני שלא משמע כן מדברי הגמרא ורשב"ם שם].

ב) כשם ששחיטת שור הבר ע"י הלויתן תותר מכח "תורה חדשה מאתי תצא" (וראה בקונו' תורה חדשה גארוס), עד"ז תותר גם הישיבה בסוכה בעור הלויתן (הדרש והעיון שם בשם גו).

באופן דומה תירץ ב"לקוט הגרשוני" (שו"ע שם) שמדובר בתקופת "מצוות בטלות לעתיד לבוא". ופירשו, שגם אז יקיימו המצוות, אלא שדיניהם יהיו שונים מן המצוות כיום. ואז תפסק ההלכה שסוכה

ב. יש אומרים אשר לע"ל בכדי לצאת ידי חובת ישיבה בסוכה יש לישב בסוכה בעלת ד' דפנות (ג' כהלכתן ורביעית אפי' טפח).²

ג. את שמחת בית השואבה יערכו בחליל [דהיינו עם כלי שיר] ביום הראשון של החג (וכן בשבת) ואין לחוש 'שמא יבוא לתקן כלי' מפני שיבטלו הגזירות והסייגים, כמו"כ ממעם זה יטלו לולב בשבת חול המועד, וכן מצות ערבה ואין לחוש שמא יעבירם ד' אמות ברה"ר.

הרחבות ומקורות

לוותין לע"ל שהיא בעלת ד' דפנות (וראה לעיל).
ולעזר, שמנהג חב"ד אף בזמנה"ז לעשות סוכה בעלת ד' דפנות.

ג) ביטול הסייגים לע"ל: איתא בלקו"ת (ר"ה ג, ג):
"שרוב הגזירות והחומרות והסייגים היו בזמן בית שני דוקא והיינו מחמת שבבית שני לא היתה גאולה שלימה".

ע"פ זה פוסק כ"ק אד"ש מה"מ: "לעתיד לבוא יתבטלו הגזירות והסייגים שעשו חכמים כדי שלא יבואו לידי איסור, מפני שלא יהיה נתינת מקום לעניינים בלתי רצויים" (התשובות חשן טו ד ע 320) (וראה שם שיתבטלו רק הסייגים בעקבות עניינים בלתי רצויים, אך סייגים חיוביים (כגון איסור נישואין בשבת ובדיקת המקדש) יהיו גם לע"ל).

[לעיל נאמרו הדברים בדרך 'פסיקה', אך במקומות אחרים בתורת כ"ק אד"ש מה"מ ישנם ביטויים שונים ומשמעותיהם לכאן ולכאן, ויש לחקור בכל הנ"ל, ואכ"מ].

[וראה ס' 'אבני שהם' (עמ' תט) שכתב ש"מעיקרא לא תיקנו חכמים אלא עד זמן ביאת המשיח" ע"פ הנאמר 'כל ספרי נביאים וכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ מימי הפורים' היינו דרך ימי הפורים מיוחדים בזה שלא יבטלו בימות בהמשיח, אבל כל תקנותיהם של חז"ל לא תוקנו מעיקרא אלא עד זמן העתיד, עיי"ש].

ונראה לשיטתו שאין צריך לבי"ד בכדי לבטל הסייגים (שהרי תקנו זאת מראש).

[ויש לחלק בכמה אופנים בסוגי הסייגים והגזירות ואכ"מ].

לפי דברי כ"ק אד"ש מה"מ בקונ' תורה חדשה (כס"ט) (בנוגע לחומרי ב"ש) יש לעיין האם יתבטלו הגזירות מיד עם בוא הגאולה או לאחר שלימות בירור הרע.

דווקא, אף שלפי הנ"ל אינה סוכת מצווה, הוא הואיל ויש קשר תוכני ורוחני בין סוכת המצווה לסוכות עור הלוותין ואכ"מ].

ב) י"ח . . ד' דפנות: חלקו רבותינו בכמה דפנות יוצאים ידי חובת סוכה:

"תנו רבנן שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח רבי שמעון אומר שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח" (סוכה ו, ג). ונפסקה ההלכה כחכמים (טוש"ע חל"ס ג).

והנה לאור המבואר בכמה מקומות שלעתיד לבוא תהי' ההלכה כרשב"י (ראה ויקהל משה דף נד. סד"ד בערו. תפארת שלמה פ' שופטים ד"ה כי יפלא. ועוד) יש שכתבו שכן לענייננו, ותהיה ההלכה כרשב"י לישב בסוכה בעלת ד' דפנות (גמ' יוסף אהרן כג, מב. רנו לעקב ח א ע תמ"א).

וביאר הגנזי יוסף' (ס"ט): העולם נברא בצורת האות ה' ורוח צפונית פתוחה כמ"ש 'מצפון תפתח הרעה' (ירמיה א, יד) והוא מקום אחיות החיצונים, "אבל כשיבער טומאה מן הארץ אז יהיה שמירה מעולה מד' רוחות ויהי' העולם בדמות ט"ז * שלשה דפנות ורביעית טפח, וכמו שאמרו בזהר על לוז שאין שולט בו מיתה מפני שנבראת באות ט.

. . והנה הכלל הוא שאין פוסקין כר' שמעון אלא לימות המשיח, מפני שדבריו הוא על סוד העתיד".

ויש שכתבו שלע"ל תהי' חובת ישיבה בסוכת ד' דפנות מטעם אחר, והוא לדעת ה'חק נתן' (זכריה ג, ב) שדעת בית שמאי היא כר"ש. לפ"ז הואיל ולע"ל פסק ההלכה יהי' כב"ש (למק"ם ע"כ 24) תהי' חובת הישיבה בסוכה בעלת ד' דפנות (קובץ הערות התמימים וא"ש אה"ק ש"פ יומי תשס"ז ע' 14).

[וראה ברשב"ם (ג' ד ע"ה, ב) בנוגע לסוכת עורו של

(*) ועיין בריבוי מקומות בחסידות (ובפרט בתורת כ"ק אד"ש מה"מ) שצורת העולם לעתיד כאות מ"ם סופית כמ"ש 'לסדרה המשרה' (ישעי' ט, ו). ראה באריכות מאמר ד"ה זה תשט"ו.

וכל המרבה - בהדסים - הרי זה משובח

ננסה לדמיין לעצמנו מישור הולך עם ארבעת המינים בתג הסוכות, כשבמקום לולב אחד - שני לולבים אגודים עם ההדסים והערבות. ■ מאד נתפלא, אולי אפילו נעיר לו שלולב נוסף השתרבב לאגודתו; אך אם נשים לב, אנחנו עושים דבר לא פחות מוזר לכאורה - במקום שלושה הדסים, אנו לוקחים הרבה יותר. ■ בשורות שלפנינו ננסה לבדוק האם באמת יש הבדל בין שני לולבים לשלושים וששה הדסים? מה מקור המנהג לקחת ריבוי הדסים? האם גם ההדסים הנוספים צריכים להיות כשרים או לאו דווקא? מי מרבתינו הראשונים נהיה חולה מרוב מאמצים לברר סוגיא זו? מה היה המנהג הנפוץ בימי חז"ל? הגאונים והראשונים? וגם: האם מנהג חב"ד מאז ומעולם הוא לקחת יותר משלושה הדסים, או שחלה בזה התפתחות במשך הדורות? האם ישנם קהילות נוספות שלוקחות יותר מ' הדסים? ולקניות: גילויים ארכיאולוגיים מיוחדים שחושפים את המנהג בימי חז"ל.

הרב איסר שפרינגר - ר"מ בישיבת חת"ל צפת

א. מחלוקת הראשונים הרמב"ם ב"יד החזקה"

מהי הסיבה שלקחת שלוש ערבות או שני לולבים פוסלת את המצוה?

ההבנה המקובלת³ בשיטת הרמב"ם היא שהמוסיף על אחד מג' המינים מלבד ההדס עובר על "בל תוסיף"⁴, ולכן, המצוה נפסלת.

אך: אם יש דין של "בל תוסיף" כשמוסיף מעבר למספר אותו

(3) הראב"ד על אתר, הרשב"א שיצוין לקמן, ועוד.

(4) הרבי (בהתוועדות שמחת בית השואבה 'התשכ"א, תורת מנחם חכ"ט עמ' 95) שואל: כיצד ניתן לומר שעובר על "בל תוסיף" כאשר מוסיף רק לולבים, והלוא בלולבים בלבד לא יוצאים ידי חובת המצוה. והיה צריך להיות הדין שעוברים על בל תוסיף רק כ"שמוסיפים" "סעט" שלם" (או כשמוסיפים מין אחר

כתב הרמב"ם בספרו¹:

"כמה נוטל מהן? לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה ושלושה בדי הדס. ואם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה - מוסיף. ונוי מצוה הוא. אבל שאר המינים - אין מוסיפין על מנינם ואין גורעין מהן. ואם הוסיף או גרע - פסול"².

אנו רואים שהרמב"ם מחלק; במספר ההדסים מומלץ להרבות, ואילו הוספת אחד משאר המינים - פוסלת את המצוה.

(1) הלכות לולב פ"ז ה"ז.

(2) זה מה שהרמב"ם כתב בתחילה. לאחר

מכן חזר בו הרמב"ם וכתב "לא פסל", ועוד נשוב לכך בהמשך בע"ה. בחלק מהמהדורות הרמב"ם מופיעה גירסה זו, בחלקם הגירסה הסופית, ובחלקם מופיעים שתי הגירסאות זו לצד זו.

משנה תורה

היא חיד החוקת להרמבם זצ"ל
עם השמות הראבר ול' וסג"ד משנה ועם כסף משנה
למאן המופלא במהדר יוסף קארו נר

הרמב"ם ב"משנה אחרונה"

העידו רבותינו, שהרמב"ם חזר בו, וכתב שאם הוסיף על שאר שלושת המינים, לא פסל. אמנם אין זה לכתחילה, אך בדיעבד יצא ידי חובת מצוות נטילת לולב, למרות שעבר על "בל תוסיף".

וכך כתב ר' יוסף קארו ב"כסף משנה":

"ואני יוסף המחבר, באו לידי תשובות הרב אברהם בנו של רבינו, וכתוב בהן ששאלוהו "הא דאסור לרבות בערבה שבלולב, ואמר אם הוסיף על שתי ערבות הרי זה פסול, ומאי שנא מן ההדס שאם הוסיף כשר?" והשיב: "תקנו הספרים שלכם שכבר חזר בו ותיקן הספר שלו בידו כך: 'ואם הוסיף או גרע לא פסל'." ושמענו מפיו ראייה חזקה להאי סברא".

מהי ה"ראיה החזקה" שגרמה לרמב"ם לחזור בו משיטתו הראשונה?

ר' אברהם בן הרמב"ם¹⁰ מבאר בקצרה ממש את מה ששמע מפיו אביו, ומסיים "ואין מפרשין לחכם".

נשתדל לבאר את הדברים:

ר' אברהם כותב שהרמב"ם מתבסס על הגמ' העוסקת בדין "זקן ממרא"¹¹ ("חכם הממרא את פי בית הגדול ומורה לעשות כדבריו"¹²), ואומרת שלפי השיטה שלא צריך לאגוד את הלולב עם שאר המינים, הרי ש"האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי", כלומר - כל אחד עומד בפני עצמו, ולכן אין דין "זקן ממרא" במי שמורה להוסיף יותר מלולב אחד וכו'.

ושתי אפשרויות להבין מסקנת הרמב"ם הנובעת מגמ' זו:

א. להבנת הרמב"ם (במסקנתו), על אף שיש כאן דין של "בל תוסיף" ואסור מדאורייתא להוסיף ולקחת שני אתרוגים או לולבים, בכל זאת המצוה לא נפסלת, ולדבריו, ההגדרה של "זקן ממרא" ופסול המצוה הולכים ביחד; אם איננו מגדירים אותו כזקן ממרא, על כרחך שהמצווה לא נפסלת בדיעבד, **חריף האיסור דאורייתא**¹³.

(10) שו"ת "ברכת אברהם" סימן לא.

(11) סנהדרין פח ע"ב.

(12) ראה אנצ"ת בערכו.

(13) נציין במאמר המוסגר את הדיון האם בדאורייתא שייך חילוק

אמורים לקחת בארבעת המינים, מה הטעם שבהדס כן ניתן להוסיף מעבר למספר המינימלי?

ביארו הראשונים, שהדין של "בל תוסיף" נאמר כאשר מוסיפים לשם מצוה. אך כאשר מוסיפים רק לשם נוי, אין כאן בעיה של "בל תוסיף".⁵

ונראה את הביאור בלשון הרשב"א⁶:

"כל דבר שהוא לנאותו אין בו משום בל תוסיף, אבל שלא לנאותו יש בו משום "בל תוסיף" בין בערבה ובין בהדס, ולפיכך סבור הרב רבי משה במז"ל⁷ שריבוי הערבה אינו לנוי כלולב ולפיכך יש בו משום "בל תוסיף", אבל הדס, כל שאתה מרבה בו אתה מוסיף בנוי, ולפיכך אין בו משום "בל תוסיף". וחותם הרשב"א: "וכבר כתבתי זה פעמים בראיות ברורות, ובארתי באור רב".

אנו רואים שהכל תלוי בכוונה; אם הוסיף הדס בשביל נוי המצווה בלבד, לא עבר על "בל תוסיף". אך אם הוסיף הדס כחלק מעיקר המצווה, עבר על "בל תוסיף".

ובדומה לזה כתב הרשב"א בתשובה נוספת⁸:

"ולפיכך אני אומר שהרמב"ם ז"ל כיון יפה כמה שאמר שיש משום "בל תוסיף" כלולב ואתרוג ובערבה, ובהדס אין בו משום בל תוסיף. . . וטעם בזה - בתוספת לולב ואתרוג וערבה אין שום נוי, אבל בתוספת הדס איכא משום "זה א-ל-י ואנחהו"⁹.

עד כאן שיטת הרמב"ם הסבור שאמנם בעיקרו של דבר יש בהדס בעיה של "בל תוסיף", ולכן המוסיף הדס לשם מצוות ארבעת המינים לא יצא ידי חובת המצוה, אך אם כל התוספת היא לנוי בלבד, אין בכך בעיה, ואזדרבה.

לגמרי, שאז גדר ההוספה הוא אחר)?

ועיי"ש בהסבר המעניין, אלא שכאן יש לקצר. ועיי' לקמן

הערה 24 בשם הערוך לנו.

(5) עיי' בריט"א סוכה לא ע"ב, אלא שהוא כתב זאת על הדס שוטה ובנוגע להדס רגיל טעמו אחר, וכפי שיבואר לקמן.

(6) שו"ת ח"א סימן עה. ועיי' גם סימן תסח שם, אלא ששם דן בנושא בלי להתייחס לרמב"ם.

(7) במז"ל - בן מימון זכרנו לברכה. כינוי זה מקובל במיוחד בתקופת הראשונים.

(8) שם סימן תקלה.

(9) אמנם, יש חילוק בין הרשב"א לרמב"ם, שהרשב"א סבר שהמוסיף לא פסל את המצוה בדיעבד, ואילו לפי הרמב"ם בספרו, בדיעבד נפסלה המצוה.

ובהמשך דבריו נראה שהרמב"ם חזר בו מנקודה זו, ולמסקנא סבר כשיטת הרשב"א.

ומאידך, ה"מגיד משנה" כתב:

"היה מן הגאונים שהיה מתיר תוספת הערבה דומה להדס. וכבר השיב רבינו בתשובה שכיון שלא מצינו בנמרא היתר תוספת אלא בהדס¹⁹, אין להוסיף במין אחר."

ועוד מקור, שיגביר את הבלבול...

כתב רבינו מנוח²⁰:

"ומקור הגיהו בספרי הרב ואם רצה להוסיף בהדס ובערבה. ואינו כן - דרעת הרב שאין ראוי להוסיף על שני בדי ערבה."

אז מהי הגירסא הנכונה? ניתן להוסיף ערבה לכתחילה או לא?

ואולי, בזהירות רבה, ניתן לומר שכך היה סדר הדברים:

הרמ"ה²¹ (שחי בדור שאחרי הרמב"ם) כותב שהוא נשאל "אם יוכל אדם להוסיף על שני בדי ערבה או לא", ומספר שבתחילה "היה מורה לאיסור כדברי הרמב"ם", אלא שאח"כ, שמע מ"אדם גדול מחכמי פרובינציא, שהוא עמד על תשובת הרמב"ם שחזר בו בסוף ימיו מדבר זה, והורה בדבר להכשיר²²; ומוסיף הרמ"ה שכן "הדעת נוטה להכשיר" מאחר ובפסוק כתוב "ערבי נחל" לשון רבים, ואמנם הכמות המינימלית היא שתי ערבות, אך מהלשון "ערבי נחל" משמע "אפילו מאה", ומסיים הרמ"ה ש"גבי הדס וערבה אפילו לכתחילה נמי".

מדקדוק לשון הרמ"ה נראה שהרמב"ם חזר בו לענין להכשיר בדיעבד ריבוי ערבה (וכן בלולב ובאתרוג, וכפי שלמדנו בדברי הר"א בן הרמב"ם), ואילו הוא - הרמ"ה - מוסיף על דברי הרמב"ם וסבור שניתן לכתחילה לקחת

ומשמע בדברי הרשב"א שכן הוא הבין את הרמב"ם¹⁴.

[ומצינו חבר מרבתינו הראשונים לשיטה זו:

תוס'¹⁵ לומד סוגיא זו "לענין דאין זה "כל המוסיף גורע", דלעולם ידי מצוה יצא, אלא דעובר על "בל תוסיף". דהיינו, למרות שעבר על "בל תוסיף", בכל זאת המצוה לא נפסלת, וכפי שביארנו שיטת הרמב"ם במסקנתו]

ב. ומדברי הר"ן¹⁶ מובן לכאורה שהבין אחרת את מסקנת הרמב"ם:

לשיטתו, מסקנת הרמב"ם היא שאין כלל בעיה של

"בל תוסיף" מדאורייתא בתוספת פריטים בארבעת המינים, ולכן איננו נהיה "זקן ממרא" כשאומר לקחת שני אתרוגים ביחד, וכל האיסור לכתחילה הוא אך ורק איסור דרבנן.

[ואף לשיטה זו יש חבר בראשונים: תוס' בסנהדרין¹⁷ כותב שכל האיסור אינו אלא דרבנן]

עֲרֵבָה עֲרֵבָה

ויש מרבתינו מהם משמע שהרמב"ם חזר בו מפרט נוסף בהלכה זו;

וכך כתב הר"ן¹⁸:

"כתב הרמב"ם ז"ל . . . שאם רצה להוסיף בהדס או בערבה כדי שיהא אגודה גדולה מוסיף ונויי מצוה הוא.

אבל שאר המינים אין מוסיפין על מגינין. פירוש: משום דבהנהו ליכא נוי".

עד כה למדנו שניתן לכתחילה להוסיף אך ורק בהדס. ומכאן נראה שהר"ן גורס בדברי הרמב"ם שניתן לכתחילה להוסיף גם ערבה.

בין לכתחילה ודיעבד, או שבדאורייתא (מלבד קדשים) כל דין מעבד בדיעבד. ונפנה רק לשדי חמד ח"ח עמ' א'תרכה, ושי"י, וע"ע.

(14) שו"ת ח"א סימן תקלה. ועיי"ש. אגב, רעיון זה נכתב על ידי הרשב"א גם בסימן תשכח, אלא שלא הזכיר שם את הרמב"ם.

(15) סוכה לא ע"ב ד"ה "הואיל".

(16) לא ע"א בדפי הגמ'.

הר"ן לא מדבר בפירוש על הו"א ומסקנא ברמב"ם, אך כמדומה שזהו כוונתו. עיי' שם.

(17) שם ד"ה "איי".

(18) שם.

מדקדוק לשון הרמ"ה נראה שהרמב"ם חזר בו לענין להכשיר בדיעבד ריבוי ערבה

(וכן בלולב ובאתרוג, וכפי שלמדנו בדברי הר"א בן הרמב"ם), ואילו הוא - הרמ"ה - מוסיף על דברי הרמב"ם וסבור שניתן לכתחילה לקחת ריבוי ערבות

(19) והעיר ה"כסף משנה" "איני יודע היכן הוזכר בגמ' היתר תוספת הדס". ונשתברו קולמוסים באיתור המקור השנוי במחלוקת, ואכ"מ.

(20) מובא גם בכסף משנה על אתר.

רבינו מנוח חי בסוף תקופת הראשונים, וספרו "ספר המנוחה" הינו אחד מפירושי הרמב"ם הבולטים.

(21) רבינו מאיר הלוי מטוליטולה. כתב יד רמ"ה על מסכת בבא בתרא, סנהדרין ועוד.

דבריו הובאו אצל רבינו ירוחם, ומשם הועתקו ב"כסף משנה" על אתר.

(22) וראה גם ברא"ש שם סי' י"ד שכתב "וחכמי פרובינציא הקשו עליו [על הרמב"ם] וחזר בו הכשיר הכל". ועיי"ש עוד.

ריבוי ערבות.

ולאור זאת, אולי ניתן לשער: חלק מרבותינו באותם דורות לא ראו דברי הר"א בן הרמב"ם והרמ"ה במקורם אלא רק שמעום איש מפי איש, והבינו שהרמב"ם חזר בו גם בכך שהמליץ לקחת ריבוי ערבות בנוסף לריבוי ההדסים המומלץ; אך בפועל, כפי שרואים במקורות הראשונים, הרמב"ם חזר בו רק לענין דיעבד ולא לענין שלוקחים לכתחילה ריבוי ערבות.

ואם שגיתי, איתי תלון משוגתי.

ולסיכום:

לדעת הרמב"ם מומלץ להוסיף מההדס לגוי מצוה.

ובנוגע לשלושת המינים האחרים יש חילוק בין משנתו הראשונה לבין האחרונה: בתחילה סבר שהתוספת פוסלת, ובמסקנא סבר שאינה פוסלת בדיעבד, אך אין לעשות זאת לכתחילה.

דעה חולקת: אין כלל בעיה של "בל תוסיף" בהוספת פריטים

הראב"ד חולק לגמרי על הרמב"ם, וכותב: "לא שמעתי מעולם פסול בזה ולא איסור תוספת ולא גירוע"²³, ולשיטת הראב"ד, כל איסור "בל תוסיף" בד' מינים הוא רק "אי אגיד ביה מינא אחרינא"²⁴, אך אין בעיה בהוספת עוד עותקים מארבעת המינים הללו.²⁵

ובדומה לדברי הראב"ד כתב גם הריטב"א, עם קצת יותר ביאור:

"דבר' מינין לא נתנה בהם תורה שיעור למעלה,

23) כבר הקשה ה"לחם משנה" מה כוונת הראב"ד במה שכתב ש"אין בזה גירוע", שהרי ברור שד' המינים מעכבים זה את זה. וב"מעשה רוקח" מיישב שכיון "שהותר בהם ההוספה משום נוי כיון דקפיד קרא אהדר, משום הכי גם אם גרע כשר, כיון דלא קאי קרא אדוכותיה בדוקא, משא"כ בציצית דאין לנו שום דרשה דלשתרי וקרא דוקא קאמר, אין לנו להוסיף ולא לגרוע".

אך עיקר עיסוקנו כאן הוא בענין התוספת ולא בענין הגירוע.

24) ומעניין לציין, שלפי הסבר המגיד משנה, הרמב"ם סובר בדיוק הפוך: אם זה אותו מין - עובר על "בל תוסיף". ואם הוסיף מין אחר - אין בעיה של "בל תוסיף". בדיוק הפוך משיטת הראב"ד.

25) המגיד משנה הקשה על הראב"ד, שהרי למדנו בגמ' (עירובין צה, ב) שהמנין ב' זוגות תפלין ביחד עובר על "בל תוסיף", ושם זה מאותו המין ולא מין אחר?

וכתב ה"ערוך לנר" (ר"ה כח, ב) לחלק, שאצלנו מוסיף רק חלק מהמצווה, שהרי מוסיף הדס בלבד, ושם זה מצווה שלמה. "ולפי זה, אם כפל כל הד' מינים ונטולן בבת אחת, אפשר דגם להראב"ד הוי "בל תוסיף".

והרשות בידו להוסיף כמו שירצה"²⁶.

לדבריהם, אין בעיה בשני אתרוגים או בשלושה לולבים. המספר אותו למדו חז"ל מהתורה הוא המספר המינימלי בלבד, ולא המספר המקסימלי.

דעה מחלקת: רק בחלק מארבעת המינים יש בעיה של "בל תוסיף"

בעל "שבלי הלקט"²⁷ מחלק בין הלולב והאתרוג לבין ההדס והערבה. דווקא באלו הראשונים יש בעיה של "בל תוסיף":

"וארבעת מינין הללו אין מוסיפין לא על הלולב ולא על האתרוג, כלולב כדאמרין . . ואימא תרתי כפי תמרי כפת כתיב חסר בלא ו' דמשמע אחד, אתרוג נמי פרי עץ הדר כתיב פרי אחד ולא שנים ושלושה פירות;

אבל בהדס וערבה דכתיבי לשון רבים יש לו להוסיף כרצונו"²⁸. ולא נתנו חכמים שיעור שלשה הדסים ושתי ערבות אלא שלא למעט, אבל אם בא להוסיף מוסיף".

כלומר: מדברי חז"ל בהבנת הפסוקים מובן שהלולב והאתרוג הם יחידים, ומשא"כ ההדס והערבה הם רבים.

וכשמדובר על רבים, נראה שאין לכך גבול.

ומדברי בעל ה"חינוך", נראה שחילק באופן אחר קצת.

על הפסוק "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל", כותב ה"חינוך"²⁹:

26) סוכה דף לא.

27) סימן שנה.

הספר נכתב על ידי ר' צדקיה הרופא ממשפחת הענונים. חי ברומי בתחילת האלף הנוכחי (בחלקה השני של תקופת הראשונים). וראה עוד אודותיו ואודות משפחתו ב"שמות חכמים" עמ' רפד ואילך.

28) ועד"ז ראינו לעיל בדברי הרמ"ה.

29) מצוה רפה במהדורות הראשונות, ובמהדורה הנדפסת כיום נאמנת למקור - מהדורת מוה"ק. במהדורות הנפוצות מצוה נטילת לולב היא מצוה שכד (וראה גם מצוה תנד במהדורות הנפוצות).

מה טעם החילוק? אלא, המחבר (העלום - ראה במבוא למנ"ח מהדורת מכון ירושלים. ואכ"מ) חיבר ספרו לפי פרשיות השבוע, כשככל פרשה הוא הביא קודם את מצוות העשה שבה, ולאחר מכן

"ובא הפירוש כי פרי עין הדר זה האתרוג, וכפות תמרים הוא הלולב ונכתב כפת חסר וי"ו לרמוז שהחייב שנקח הלולב אחד ולא שנים ושלשה או יותר, וענף עץ עבות הוא ההרס, וערבי נחל היא הערבה הידועה בישראל".

ומשמע, שהאיסור להוסיף קיים אך ורק בלולב בגלל דיוק מיוחד מהפסוק, ולא בשאר שלושת המינים.

ולסיכום, למדנו ד' שיטות בעניין תוספת בד' המינים: (א) הרמב"ם סבור שיש איסור להוסיף בכל ארבעת המינים (אלא שבהדס מותר בגלל שהתוספת היא לנוי, ויש אומרים שהתיר כן אף בערבה).

(ב) ומנגד, לפי הראב"ד והריטב"א ניתן להוסיף בכל ארבעת המינים, ואין בכך שום בעיה (ולשיטתם "בל תוסיף" קיים רק בתוספת של מינים אחרים).

ושתי דעות ממוצעות:

(ג) לפי "שבלי הלקט" קיים איסור תוספת בלולב ובאתרוג אך לא בהדס ובערבה, ו(ד) לפי בעל ה"חינוך" איסור התוספת קיים בלולב בלבד, ובשאר המינים אין בכך בעיה.

ולעניין ההדס שהוא מרכז נידונו, נסכם בלשון ה"מגיד משנה": "דין תוספת ההדס מוסכם הוא".

הדס שוטה

השו"ע מביא מחלוקת: "ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב נוסף על השלושה בדין עבות³⁰, ויש מתירין³¹".

מה סברות המחלוקת האם ניתן להוסיף הדס שוטה או לא?

ההסבר הפשוט³² של המחלוקת היא, ששתי הדעות חלוקות בשאלה האם הדס שוטה נחשב אותו מין של הלולב או לא.

כלומר: לשתי הדעות ברור שניתן להוסיף רק מאותו

את מצוות הלא תעשה (ולפי סדר זה מסודרות המצוות ב"תיקון ליל שבועות").

הגיעו המדפיסים המאוחרים יחסית, וסדרו את המצווה לפי סדרם בתורה, ולכן אם יש מצוות עשה הנמצאת בסוף פרשה, לפי הסדר החדש היא יכולה להיחדות בהרבה ממקומה המקורי.

(30) דעת הבה"ג, הובא ברא"ש שם סימן יד.

(31) דעת ר' נטרונאי גאון, הובא ברא"ש שם.

(32) כן כתב ברא"ש שם בהקדמת המחלוקת: "נחלקו הגדולים אם הוא מין הדס ויכול להוסיף ממנו לנוי" וכן כתב השו"ע עצמו בב"י.

סוג של ארבעת המינים ולא יותר. אלא שהשאלה היא האם הדס שוטה נחשב אותו מין "דהא גדלי בערוגה אחת ובענף אחת, אלא שהתורה פסלתו", או שנאמר שהוא מוגדר כמין אחר לגמרי, ולכן הוא פוסל את האגודה.

ולאור מה שלמדנו, ייתכן להסביר את המחלוקת באופן נוסף:

המגיד משנה אומר בפירוש "כל לנוי מוסיף הוא בין מינו בין מין אחר... ולזה התיר רבוי ההדס בין עבות בין שוטה".

דהיינו, ישנה סברא נוספת להתיר: אף אם אם נאמר שהדס שוטה הוא מין אחר לגמרי, הרמב"ם לכאורה יסבור שניתן לקחתו באגודה, כי זה לנוי בלבד ולא חלק מהמצווה.

דעת האוסרים להוסיף הדסים

כל הראשונים שלמדנו דבריהם מסכימים שניתן להרבות בהדסים. הויכוח הוא רק בטעם לכך, אך עצם התוספת מותרת לכתחילה.

האם יש מי שאוסרים?

ובכן, מצינו אף דעה שאוסרת, אף שהיא

בעמדת מיעוט.

הגמ'³³ אומרת "ארבעה מינין שבלולב אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם".

ומביא הר"ן³⁴ - "יש מפרשין אין מוסיפין עליהן אפילו ממינין, ומפקפקין לפי זה שלא להוסיף בהדס" וכן כתב הריטב"א.

על פניו הסברא נראית הגיונית.

אך הר"ן והריטב"א דוחים סברא זו על הסף, ממקורות שונים. ונראה להוסיף על דבריהם:

מיד לאחר שהגמ' אומרת "אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן" הגמ' אומרת "לא מצא אתרוג, לא יביא לא פריש ולא רמון ולא דבר אחר". ומכאן לכאורה שכל הדיון בגמ' כאן הוא בנוגע למינים אחרים ולא בנוגע לאותו המין.

ונראה שבכל תקופת הראשונים הארוכה, הפעם

(33) לא ע"ב.

(34) דף טז ע"ב מדפי הר"ף.

ציורים מתוך הספר

וקושרם עם הלולב, ויש אומרים שאסור להוסיף משום "בל תוסיף", ומסיים: "ונראה לי שטוב להוסיף ב' או ג' שאז ממה נפשך יש בהם ב' או ג' כשרים"³⁷.

דהיינו: למרות הדעה המסתייגת, הוא ממליץ להוסיף קצת, בתור "ביטוח" שיישאר לו הדסים וערבות כשרים.

ולסיכום: רוב ככל הגאונים והראשונים שעסקו בנושא התירו והמליצו להרבות על ההדס, לבד מהדעה המוזכרת בר"ן ובריטב"א ונדחית, וה"ש אומרים" המופיע בדברי ר' אייזיק מטירנא³⁸.

הראשונה (והיחידה) בה

מצינו דעה לאסור להוסיף הדס ללא הסתייגות מיידית, היא במנהגי ר' אייזיק טירנא.

ר' אייזיק חי בסוף התקופה³⁵, והינו אחד מכותבי המנהגים, והוא כותב³⁶ "ויקח ב' בדי ערבה וג' בדי הדס

(35) ר' אייזיק חי באשכנז, והינו אחד הספרים המשפיעים על מנהגי אשכנז, לצד חברו המהר"ל. ואכ"מ.
(36) במהדורת "סדור המנהגים" - ח"ג דף ז ע"ב.

ב. מנהג ישראל במשך הדורות

כך אמרו רבותינו הגאונים זצ"ל, לפי שב"עושה השלום" יש ברכת כהנים, ואמרו חכמים: מה ברכת כהנים מתרצה בין ישראל לאביהם שבשמים, אף ארבעה מינים שבלולב מרצים בין ישראל לאביהם שבשמים, על המים. מכאן אנו לומדין, ששים ענפים - שלושים מכאן ושלושים מכאן, כמניין ששים אותיות שבפרשת ברכת כהנים".

המנהג הנפוץ לברך על הלולב לאחר חזרת הש"ץ ולפני ההלל מתבאר כאן כקשור לברכת כהנים, ולפי זה, אמרו הגאונים, נבין שיש לקחת ששים ענפים בלולב⁴².

אמנם מספר גבוה, אך עדיין, זוהי רק ההתחלה...

רב שר שלום גאון (שהוא גם המקור

הדבר המדהים הוא שהיו תקופות ומקומות בעם ישראל, שהמנהג הנפוץ היה להרבות בהדסים.

לא זו בלבד שהסכימו שכן הוא הדין להלכה (כפי שראינו לעיל), אלא כך היה מנהג נפוץ למעשה.

תקופת הגאונים

נפתח ונראה כמה דוגמאות מתקופת הגאונים, המלמדות אותנו שלכאורה כך היה אז המנהג הנפוץ, ונלך מן הקל אל הכבד:

ר' אלעזר מגרמייזא בעל ה"רקח"³⁹ מצטט מתשובות הגאונים⁴⁰:

"וששאלתם, מה טעם תקנו חכמים ברכות לולב אחר "עושה השלום"⁴¹?

רב שר שלום גאון
דן בשאלה האם
ההלכה כהתנאים
הדורשים הדס אחד
או כדעת הסבורים
שיש לקחת שלושה
הדסים, ומסיים:
"ועכשיו נהגו
במקומנו מכמה
דורות, שלא
לפחות משישים
וח"

ידי גאון ישראלי. אך יש שכתבו שהנוסח "עושה השלום" היה בעבר הנוסח הנפוץ. ואכ"מ (ראה "אוצר התפילה" (הוצאת האנצ"ת) עמ' 67 וש"נ).

(42) אגב, המספר ששים אותיות בברכת כהנים קשור גם לכך שבקרי"ש שעל המיטה אנו אומרים "הנה מטות שלשמה ששים גיבורים... יברכן...", ואכ"מ להאריך.

(39) מרביתנו הראשונים באשכנז. חיבר כשישים חיבורים. ידוע בחסידותו. ועוד אודותיו - "שמות חכמים" עמ' רכה ואילך.

(40) ב"מעשה רוקח" סימן קנה.

(41) בנוסח הנפוץ כיום, ברכת "שים שלום" מסתיימת במילים "המברך את עמו ישראל בשלום". נוסח זה הוא הנוסח הבבלי. אך בנוסח הארץ ישראלי הקדום הסיום היה "ברוך... עושה השלום", ומכך שמצוטט כאן ברכת "עושה השלום" משמע שנוסח זה נכתב על

שגם הרס"ג הרבה בהדסים, אלא שהמספר היה גמיש).

תקופת הראשונים

בתקופת הראשונים מצינו מקורות רבים שכך היה המנהג, אך כמדומה שהוא כבר הצטמצם, ולא היה נחלת הכלל כבימי הגאונים.

מקורות בולטים למנהג מצינו בדברי חכמי פרובאנס:

חמיו של הראב"ד הנודע, הלוא הוא הראב"י בעל ספר האשכול⁵¹, כתב בספרו⁵²:

"והשתא נהגין כר' ישמעאל דאמר ג' הדסים ושתי ערבות ולולב אחד ואתרוג אחד. ויש מי שעושה אגודה של הדס ס"ח כמניין לולב, ויש מי שעושה שבעים מנין פרי החג, ויש מי שעושה ס"ט מנין הדס".

נראה מלשונו שבעל האשכול מכיר מנהגים אלו לא מפי השמועה, אלא בפועל ממש.

ובעיתור⁵³ כתב "ועכשיו אנו עושים אפילו

”**עכשיו - הרי אנו עושים עד ק”**

”ומותר להוסיף כמה שהוא רוצה מן ההדס שאיננו משולש, עד שתשלם האגודה”

מאה”.

ועדות נוספת, מדברי רבינו המאיר⁵⁴:

”הדס - יש מוסיפין עד שבעים ויש עד שישים ושמנה כמנין לולב, ויש עד שישים ותשעה כמנין הדס”.

ומדברי "המנהיג"⁵⁵ נראה שהכיר את המנהג רק מפי השמועה - "ושמעתי שיש מקומות שנותנין בלולב ס"ח בדים של הדס כמנין לולב"⁵⁶, אך הוא עצמו לא חזה את המנהג.

אשכנז

באשכנז⁵⁷ המנהג הסתעף לכיוון חדש ומפתיע - במקום להרבות בהדסים, הרבו ערבות⁵⁸, והשתמשו

לסדר הפרשיות בתפילין המכונה "שמושא רבא"⁴³ דן בשאלה האם ההלכה כהתנאים הדורשים הדס אחד או כדעת הסבורים שיש לקחת שלושה הדסים, ומסיים: "ועכשיו נהגו במקומנו מכמה דורות, שלא לפחות משישים וח"⁴⁴.

למה לקחת דווקא 68 הדסים? מה מיוחד במספר הזה?

אנו מוצאים הסבר במקור נוסף מימי הגאונים, בשם רב עמרם גאון⁴⁵: "ועכשיו נהגו במקומינו במתיכתא כמה דורות שלא לפחות משישים ושמנה בדיון - מנין לולב - באגודה, ויש מי שעושה שבעים כנגד ע' פרי החג, ויש מי שעושה ס"ט מנין הדס"⁴⁶.

ג' מנהגים כנגד ג' מספרים - או גימטריא לולב, או גימטריא הדס, או שבעים כנגד פרי החג. שלושה מספרים הסמוכים זה לזה, המייצגים עניינים מרכזיים בחג הסוכות⁴⁷.

אם עד עכשיו חשבנו 36 הדסים זה מספר מרשים, כעת אנו רואים שליד מספרי ההדסים של הגאונים זה קצת מחוויר...

ויש מי שהרחיק עוד יותר.

מובא בשם הגאונים⁴⁸ שכל המחלוקת האם מספיק הדס אחד או שצריך שלושה דווקא, היא רק "שיעור למטה". רק המינימום. אך "עכשיו - הרי אנו עושים עד ק". מספר מכובד ביותר - מאה הדסים!

לעומת מספרים מדויקים בעלי משמעות אלו, הריס"ג⁴⁹ משאיר בידינו חופשיות:

”ומותר להוסיף . . כמה שהוא רוצה מן ההדס שאיננו משולש⁵⁰, עד שתשלם האגודה”

(אמנם בדבריו לא מצינו שכן המנהג בפועל, אך ניתן להבין שמאחר ומצינו רבות בתקופת הגאונים שכן היה המנהג בפועל, אלא שנחלקו במספר המדויק, נראה

(43) ראה מ"ש ב"התמים" גליון מה עמ' 26 וש"נ.

(44) ראה "סיני" סה עמ' צא.

(45) מחבר הסידור הראשון בעם ישראל.

(46) מובא בכמה מקורות. ראה לדוגמא טעור סוף סימן תרגא. ובדברי הטור יש כמה גירסאות ובחלקם גורסים ערבות, ולכאורה זוהי השפעה מהמנהג האשכנזי המאוחר, וכדלקמן.

(47) וראה גם "שערי תשובה" (אחד הספרים הקדומים המלקטים את תשובות הגאונים) סימן שיב.

(48) "גאוניקה" (גינצבורג) עמ' 334.

(49) סידור רס"ג עמ' רלו-רלו.

(50) ראה לעיל בדבריו על הדס שוטה. ואכ"מ להאריך יותר.

(51) ואף הוא מכונה ראב"ד, אלא שזאת על שם היותו "אב"ד", ולא על שם אביו. ואכ"מ.

(52) בהלכות לולב.

(53) בתוך הלכות ציצית.

בעל העיטור חי במרשיליא המכונה כיום מרסיי, והיא בירת חבל פרובאנס שבדרום מזרח צרפת.

(54) סוכה לא.

(55) שנוולד באויניון שבפרובנס, וחי בעיקר בלונדל שאף היא באותו חבל ארץ, שמשמעותה בעברית "ירח", ולכן הוא מכונה "ראב"ן הירח" (ולהבדילו מהראב"ן האשכנזי שיוזכר לקמן בסמוך).

(56) עמ' שפו במהדורת מוה"ק.

(57) ולכאורה גם בצרפת. ואכ"מ להאריך.

(58) האריך מאוד בסוגיא זו הרב יעקב ישראל שי" סטל ב"שורון"

וב"אור זרוע"⁶³:

"יש נוהגין שעושין ע"א פארות של ערבה, כמנין לולב בגימטריא זהו ס"ח, וג' כנגד אתרוג לולב והדס, הרי ע"א כנגד סנהדרי גדולה, וכן מנהג בשיבה".

לפנינו שילוב של שני מספרים - לוקחים 68 ערבות כמנין לולב, אלא שישנם עוד שלושה עלים המשלימים למנין חברי הסנהדרין. ובשלושת העלים הללו מצאו רמז נוסף: או כנגד שלושת הקשרים שבלולב, או כנגד שלושת האבות, או כנגד שלושת המינים האחרים.

ובלולבו של ה"רוקח" הייתה ערבה נוספת. ובלשונו⁶⁴:
"ואני הקמן לוקח ע"ב ענפים של ערבה ללולב".

מה הטעם לקחת דווקא 72 ערבות?
מסביר הרוקח:

"על שם ע' אומות . . ואחד כנגד ישראל ואחד כנגד הקב"ה"⁶⁵.

ומקור נוסף, ללא מספר מדויק: תוס'⁶⁶ כותב
"כדאשכחן גבי 'ערכי נחל' דרשינן 'ערכי - שתיים', ונוהגים להשיים הרבה בלולב".

מה גרם לאנשי אשכנז לעבור מהדסים לערבות? ובמיוחד, שכמו שראינו לעיל יש אומרים שרק בריבוי ההדסים יש נוי ולא בריבוי הערבות?

נראה שהסיבה לכך הייתה מאוד פשוטה וטכנית: מזג האויר באשכנז אינו מתאים כל כך לגידול הדסים, ומשא"כ הערבות שלא הייתה בעיה להשיג אותם באשכנז. ומשכך, חיפשו רבותינו האשכנזים תחליף למנהג ריבוי ההדסים, והמירוהו בריבוי ערבות⁶⁷.

מניין לנו שהיו חסרים הדסים באשכנז?

כך כתבו רבותינו⁶⁸ בשם ר' אליעזר ממץ:

(63) סוף סימן שח.

(64) "מעשה רוקח" סימן קנה.

(65) וטעם נוסף מביא שם הרוקח: "הנה ד' מינים שבלולב גדילין על המים, ושם שהוזכר על המים של 'ויסעי' הוא ע"ב תיבות". ועיי"ש. (66) מנחות לח ע"א ד"ה "התכלת".

ובנוגע לעצם ההיתר לשים הדסים וערבות בלולב עיי' סוכה לח ע"א ד"ה "ערבי", ור"ה כח ע"ב ד"ה "ומנא". אלא ששם מדבר על ההיתר ולא על המנהג.

(67) עיי' בדברי פרופסור ר' זוהר עמר בספרו "ארבעת המינים - עיונים הלכתיים במבט היסטורי, בוטני וארץ ישראלי" עמ' 86.

(68) ראה ב"אגודה" סוכה עמ' מח. מרדכי סוכה סימן תשנ.

שער ספר
האגודה

גם במספרים חדשים וברמזים חדשים, לצד המספרים והרמזים הותיקים מימי הגאונים.

בדברי ה"אגודה"⁵⁹ מצינו שלקחו שישים ושמונה ערבות (כפי המנהג הנפוץ בהדסים), אלא שבנוסף לטעם המוכר לנו שזה גימטריא לולב, כתב ב"אגודה" טעם חדש:

"ואנו נוהגין ליקח ערבות כמנין לולב וחיים". גם הגימטריא של המילה "חיים"

היא 68, ומזה תוספת טעם וחיות במנהג האשכנזי להפליג עד שישים ושמונה ערבות.

ואף המספר שבעים היה קיים בערבות בין יהודי אשכנז⁶⁰.

ולצד זאת, מצינו גם מספרים חדשים שלא נהוגים בריבוי ההדסים.

כתב הראב"ן⁶¹: "ונהגו הראשונים ליתן מניין ערבה ע"א בדין, כמנין לולב ושלושה אבות, וכמנין סנהדרין"⁶².

וב"הגהות מיימוניות" על הרמב"ם:

"ובכל ארץ אשכנז נוהגים ליקח בדי ערבה כמנין לולב ס"ח, וג' קשרים - הרי ע"א כמנין סנהדרין".

חלק לט עמ' א'ז ואילך, ומשם תדרשנו לטובה. לפנינו על קצה המזלג בהתאם למסגרת מאמרנו. (59) עמ' מז.

בעל ה"אגודה" הוא ר' אלכסנדר הכהן, חי באשכנז בסוף תקופת הראשונים.

ראה אודותיו "שמות חכמים" עמ' שלו ואילך.

(60) מעשה רוקח המצויין לקמן.

(61) עמ' תקסט במהדורת הר' דבליצקי.

ראב"ן זה הינו הראב"ן האשכנזי שחי באשכנז בתקופת רבינו

תם, והינו סביו של הראב"ה.

(62) וראה גם בדברי נכדו הראב"ה (סימן תרסט), "ואנן נהגין ליתול ערבה כמנין לולב" ושלושה קשרים שהוא סך הכל כמנין סנהדרין. ושלושה קשרים נמי נגד שלשה אבות וכנגד תורה נביאים כתובים. ויש מוסיפין ערבה עד שבעים ואחד כמנין סנהדרין מלבד הקשרים".

אנו רואים בדבריו שלקח בפועל 68 ערבות, ובנוגע לשלושת הקשרים הוא מביא כמה דרשות, אך לא מוסיף לקחת ערבות כנגדם, אלא רק מביא ש"ש מוסיפין".

ועיי' ב"אגור" (ר' יעקב לנדא, סוף תקופת הראשונים) הלכות אתרוג סוף סימן א"ד.

"דהרם ולולב מברכין איכשין, כיון דלא אפשר, כדתניא שהיו מורישין לולביהן לבניהן". בנוגע להדס וללולב הוא מזכיר שאין אפשרות להימנע מברכה על יבשים, וכנראה עקב נדירותם.⁶⁹

[עד כדי כך, שבדברי אחד מגדולי האחרונים באשכנז⁷⁰ מצינו, שכאשר ראו הדס מובחר וראוי לשמו הסתפקו האם זה יכול להיות, וחששו שמא זה מורכב, ועליהם להמשיך ולצרוך את ההדסים המגיעים על ידי הסוחרים ממרחק, "וסומכין על דעת הראב"ד והסכמת הפוסקים שכל שלא נתלבנו ועדיין הם ירוקים יוצאין בה"...]

ולסיום תקופת הראשונים, מצאו פתרון לבעיה.

וכך כתוב במהרי"ל⁷¹:

"בימי מהר"י סג"ל במדינת ריינוס, דלא שכיח שם שום הרם, אך אותם שמכירים הסוחרים באגודות אגודות עם האתרוגים שמכירים לשם ממדינת צרפת".

וא"כ ראינו, שאכן באשכנז וסביבותיה לא גדלו הדסים, והיו צריכים להביא ממרחק, ולא תמיד זה הגיע באופן טוב; ומאידך הערבות היו קיימות בשפע.⁷²

ותירה מזו, מצינו בדברי הרשב"ם⁷³ שאומר בפירוש שזוהי סיבת ריבוי הערבות:

"ולדין נמי, דקעבדינן רוב ענפים מן הערבה, שאין לנו הרם כל כך".

תמצית הענין: רבותינו רצו לשמור על המנהג להרבות בהדסים, אלא שכאשר הגיעו לאשכנז ראו שאין לכך היתכנות, והעבירו את מנהג הריבוי לערבות.

מנהג ספרד

אף בין רבותינו הראשונים מארצות ספרד מצינו התייחסות למנהג זה:

(69) אך בחלק מהגירסאות בשם ר' אליעזר ממץ כתובה קולא זאת רק בנוגע ללולב.

(70) ר' יעקב ריישר, המוכר לנו בעיקר מספרו "חק יעקב" על הלכות פסח.

נושא זה נידון בספרו שו"ת "שבות יעקב" ח"א סימן לו. וראה בדברי פרופסור ר' זוהר עמר ב"המעין" גליון 223 עמ' 19.

(71) תחילת הלכות לולב.

(72) ראה ז' עמר שם.

ובבכורי יעקב שהיה מרבני אשכנז (גרמניה) כותב (תרכטו) שהתחילו לסכם במחצלות מערבה. והוא מתנגד למנהג החדש בגלל שזה מחצלת שעלולה להיות לשכיבה.

אך ניתן לראות מכאן שלא היה מחסור בערבה. במקום בו יש מחסור בערבה, לא צריך להתירע שלא לסכם במחצלות ערבה.

(73) דברי הרשב"ם נשתמרו רק בכתבי היד. ראה "ישורון" לט עמ' א"ז.

הריטב"א כותב⁷⁴: "נמצאת למד שמוסיפין בכל מין ומין כמו שירצו, וכן נהגו העולם בהרם וערבה לפי שהוא נוי, ולא נהגו להוסיף בלולב ואתרוג לפי שאינו דרך נוי. וכן רבותי עושין מעשה"⁷⁵. אנו רואים שהיו ששלו - הרבו גם במספר ההדסים וגם במספר הערבות.

וכן כתב הרשב"א⁷⁶ ד"אנו מוסיפין כמה".

בימי חז"ל

ובתפנית חדה, נחזור אחורה לימי חז"ל.

בגמ' אין מקורות מפורשים ללקיחת ריבוי הדסים.⁷⁷

אמנם חיפשו ומצאו רמזים וראיות, אך הדברים ניתנים לוויכוח ואינם מכריעים.

אלא שהחפירות הארכיאולוגיות בדורנו הביאו אותנו לידי ממצאים מפתיעים.

במטבעות מימי בר כוכבא אנו מוצאים הטבעה של ארבעת המינים, אשר נראים קצת חריגים.⁷⁸

יש שרצו לומר ששני הענפים הבולטים

הם הדס וערבה, וזה כשיטת ר' עקיבא

שניתן להסתפק בהדס אחד וערבה

אחת⁷⁹, וכל הגוש הגדול הוא

האיגוד של ארבעת המינים.

אך רבים ראו כאן גוש גדול של

הדסים, ושני הענפים הבולטים הם

ערבות שהודגשו בפני עצמם, והסבר זה לכאורה פשוט

יותר, מאחר ומדוע לחשוב שיש כזה איגוד בולט, וא"כ,

לפנינו עדות שאף בתקופת בר כוכבא, שהיא בעצם

תקופת המשנה, לקחו ריבוי הדסים.

ולא זו בלבד, אלא מצינו רצפת פסיפס מתקופה קצת יותר מאוחרת מהמטבעות הנ"ל, שהשתמרה באזור

(74) סוכה לא, ב.

(75) ההדגשה על מעשה רבותיו היא על לקיחת הדס שוטה, אך לעניינינו נלמד שהם הרבו בהדסים.

(76) עירובין פו, א. אלא שחתם ב"צריך לי עיון".

(77) "ויצבור יוסף בר" ח"ג עמ' שמט, ועוד.

ולעיל ציינו לדברי הרמב"ם הכותב שבגמ' מבואר שניתן לקחת הרבה הדסים, ולדברי הכס"מ המעיר "ואיני יודע היכן הוזכר בגמ' היתר תוספת הדס".

(78) ראה בספר "מטבעות היהודים" (רפאלי) קעח-קפב כו"כ מטבעות בהם רואים אגודה גדולה של הדסים לכאורה.

ובספר "מבשר טוב - ימי הרחמים והסליחות" עמ' 228 הסיק ממטבעות אלו ש"אחר כך שבר כוכבא לא הלך בדרך ר' עקיבא הוציא מטבע שמראה מספר הדסים לא לפי ההלכה". אך נראה שאין הכרח וטעם לומר כך, וכדלקמן.

(79) רעיון זה מחבר יותר את ר' עקיבא למרד בר כוכבא.

טבריה ונמצאה בחפירה ארכיאולוגית, וכך היא נראית: גם כאן אנו רואים שיוצר הפסיפס פגש אנשים שריבוי הדסים מבלבלים בלולביהם, ואת זה הוא הנציח בפסיפסו.

הדסים עבות⁸⁰.

מה גורם לשולחן ערוך להמליץ לא להוסיף הדסים? הרי כמעט כל הראשונים היו בעד, ולא מסתבר שהשו"ע יחשוש לדעה הדחוייה המובאת בר"ן ובריטב"א, או ל"יש אומרים" המובאים אצל ר' אייזיק טירנא⁸¹.

ומהו הטעם?

הלבוש הצייע טעם על פנימיות העניינים:

"ויש בו סוד ג' כ במספרם זה על פי הקבלה שהם כנגד ז' [ימי] הבניין, והבן, לכך טוב שלא להוסיף עליהם".

אולי זהו טעמו של ר' יוסף קארו; על אף שקצת קשה לומר כך (מאחר ואין כן דרכו), ובמיוחד שבבית יוסף הביא רק את דעות המתירים ולא הביא את דעות המסתייגים כלל.

ובכל מקרה, ייתכן ופסק זה השפיע על צמצום המנהג.

קריאות נוספות

באחת מהסעודות⁸² בבית הרבי הרי"צ שאל הרש"ג

(80) סימן תרנא סעי' טו.

(81) בשונה מהרמ"א שדרכו לחשוש לכך, ואכן כתב ב"דרכי משה" שלא יקח יותר על פי דברי ה"מנהגים".

(82) ליל א' דתג הסוכות ה'תשכ"ט. "המלך במסיבו" עמ' רמט.

אך ברשימת דברי הסעודה ב"תורת מנחם" (חנ"ד עמ' 94) לא מופיע פרט זה בדיון.

את הרבי:

"בענין מנהגנו להרבות בהדסים, האם זהו רק מנהג חב"ד?"

והרבי ענהו, שאין זה מנהג חב"ד בלבד, אלא "כך נוהגים בכמה מקומות".

להלן נשתדל לציין לאותם "כמה מקומות", אלא שעקב קוצר היריעה נציין לשימור המנהג בדורות האחרונים בקצרה בלבד.

בקהילות החסידים מנהג ריבוי הדסים נפוץ מאוד, אמנם נראה שנהגו זאת רק האדמו"רים, ולא קהל החסידים.

המספר הנפוץ בקהילות החסידים הוא תשע הדסים⁸³, אך יש גם שלקחו "הדסים מרובים ללא מספר"⁸⁴.

קהילה נוספת שרבים מבניה נוהגים להרבות בהדסים הם קהילת יוצאי תימן;

וויכוח עז ניטש בין אחינו יוצאי תימן, האם מנהגם להרבות בהדסים, או שמא לא.

הרב קאפח כתב⁸⁵ כי המנהג הוא להרבות "איש לפי מעללו בלא מנין", כלומר, שאין מספר מוגדר⁸⁶, וכן כתב הר"ר רצאבי⁸⁷, וכן נוהגים רבים⁸⁸.

ומאידך, הר"י צוברי בספר "ויצבור יוסף בר"⁸⁹ האריך להוכיח שמנהג התימנים מדור דור שלא להוסיף על שלושת הדסים המחוייבים מן הדין, ואף

ונקודה נוספת של חילוק בין הרשימות: ב"המלך במסיבו" מצוטט בשם הרבי שהמקור הראשון לריבוי הדסים הוא ברמב"ם, ואילו בתורת מנחם כתוב "ענין זה נזכר כבר בדברי הרמב"ם", ולא כתוב שהוא הראשון. ובפרט זה, ברור שהנכתב ב"המלך במסיבו"

הוא טעות, מאחר ויש לכך מקורות קדומים רבים לפני הרמב"ם וכדלעיל.

(83) ראה שו"ת "אבני צדק" סימן פה "הקדושים אשר בארץ המה לקחו ט' בדים להלול". צוין בספר המנהגים עמ' 65.

(84) ראה קובץ "בית אהרן וישראל" גליון קסג עמ' קמג בנוגע ללקיחת הלולב לנענועים ולא לברכה.

(85) בביאורו לרמב"ם פ"ז ה"ז.

(86) מתאים לשיטת הרש"ג שהובאה לעיל.

(87) כפי שמאריך בקונטרס "עץ אבות".

(88) ועיי' בשו"ת "אורן של חכמים" (להר"א צדוק) ח"ב סימן מד שדן האם ניתן לאגוד את הלולב בדבק חשמל או באזיקונים, עקב הכמות הגדולה שאמורה להיכנס בתוך האגודה. ולא ניכנס לעצם הדיון ההלכתי, אלא זה הובא כהמחשה בלבד לגודל האגודה.

(89) ח"ג פרק עשרים ושנים.

כמנהג זה נוהגים רבים מיוצאי תימן.

*

ובנוגע לערבות - המנהג כיום הרבה פחות נפוץ, אך

ישנם מנאמני מסורת אשכנז הלוקחים ס"ח ערבות
כמנהג הראשונים האשכנזים.⁹⁰

(90) ראה "ירושתנו" ח"ד עמ' קצד.

ג. מנהג חב"ד

ששת האדמו"רים

כבר אצל אדמו"ר הזקן היה קיים המנהג להוסיף על
שלושת ההדסים.

כמדומה שהמקור היחיד שהשתמר בידינו בענין זה,
הוא דברי הרבי הרי"ץ⁹¹:

"ענין המספר המרובה של הדסים בלולב היה אחד
מטענות המתנגדים כלפי חסידים בימי הוד כ"ק רבנו
הזקן. היתה אצלם - אצל המתנגדים - "מסכת יוהרא"
בה התקיפו את החסידים. א. תפילין של
רבנו תם... ב. המספר המרובה של הדסים
בלולב אצל הרבנים ואצל החסידים".

אנו רואים מכאן שכבר אצל אדמו"ר הזקן
היה מנהג חב"ד להרבות בהדסים; אלא
שלא נמסר לנו על
כמה הדסים מדובר,
ולא נמסר האם כל
החסידים נהגו כך,
או רק חלקם.

*

ונדלג במהלך
הדורות, והעדות

הבאה הקיימת בידינו היא מהרבי רש"ב.
באותה הזדמנות בה סיפר הרבי הרי"ץ
על "מסכת יוהרא", נשאל הרבי הרי"ץ כמה
הדסים היו בלולב אצל אביו הרבי הרש"ב.

ותשובת הרבי הרי"ץ היא, שהמספר הרגיל היה י"ב-
י"ג, אך לפעמים היו שינויים; "פעם אחת היה מספר
ההדסים כ"ו מטעם ידוע".

במקור אחר⁹² מספר הרבי הרי"ץ על אופן אגידת
הלולב של אביו כשהרבי הרי"ץ היה בן שלוש, ומשם
נראה לכאורה שבלולבו של הרבי הרש"ב היו תשעה

ענין המספר
המרובה
של הדסים
בלולב היה
אחד מטענות
המתנגדים כלפי
חסידים בימי
הוד כ"ק רבנו
הזקן. היתה
אצלם - אצל
המתנגדים -
"מסכת יוהרא"
בה התקיפו את
החסידים

הדסים, כמנהג הנפוץ בחסידות הכללית⁹³. אך יש
גם מקום להבין שהיה יב הדסים, כפי המספר הרגיל
שראינו בשיחה הקודמת.⁹⁴

זקני הרב רפאל נחמן הכהן⁹⁵ מסר שאצל הרבי
הרש"ב היו הדסים נוספים על הרגיל, "אך לא
בהפלגה".⁹⁶

עדות נוספת היא מסביו של הרבי, הרב"ש, המספר⁹⁷
שבשנת תרע"ג אצל הרבי הרש"ב "הדסים היו הרבה
אגודים בהלולב, יותר משלושה". כמה בדיוק? לא

ומתוך עדויות אלו נראה שאצל החסידים
לא היה מנהג פשוט להוסיף, ועצם זה
שאצל הרבי הרש"ב היו יותר הדסים, היה
דבר הדורש ציון.

*

ובדור הבא: כמה הדסים לקח הרבי
הרי"ץ?

מצינו בכמה מקורות שהרבי הרי"ץ לקח
י"ג הדסים.⁹⁸

ושמועה הסתובבה שהיה בזה חילוק
בין לפני קבלת הנשיאות לאחריה - לפני
הנשיאות יב הדסים, ולאחר קבלת הנשיאות
יג⁹⁹. מְסַפְּרֵי השמועה כתבו זאת בהקשר
לכך שבתשי"א בלולבו של הרבי היו י"ג
הדסים.

עוד בהיותנו בדור השישי, פורסמה ההנחיה הבאה:

(93) ומאידך ראה ספר השיחות תרצ"ג עמ' 81: "בשנים שהנני זוכר
כבר לא היו שינויים, ואדני'ע נטל שלשה עשר הדסים בלולבו". ויש
לעייין.

(94) ראה "בית משיח" גליון 63 עמ' 20 במאמרו של הרב שמואל
שי' קראוס.

(95) בעל "שמועות וסיפורים" ועוד.

(96) אוצר מנהגי חב"ד עמ' רעג.

(97) "רשימת עניינים וסיפורים" עמ' כח.

(98) ראה "אוצר מנהגי חב"ד" עמ' רעג. ועוד.

(99) ימי מלך ח"ג עמ' 1184. ימי בראשית עמ' 263.

(91) ספר השיחות תד"ש, עמ' יד בלה"ק.

(92) ספר השיחות תש"ח עמ' 193.

תשמ"ח. החזן ר' הידשל
שי' שיפרין הולך לפני
הרבי. נראה שיש
בלולבו שלושה הדסים

נתן להם הרבי הדסים, ואמר:

"אם יש כאן יותר משלושה
הדסים הנה כל המרבה הרי זה
משובח וכל המרבה מוסיפין לו.

ועי"ז שיצרפו לאתרוג של כפר חב"ד את ההדסים
באופן דכל המרבה כו' - ירבה הקב"ה ברכותיו, שיהיו
כל עניני כפר חב"ד בהצלחה".

ומלבד אמירה כללית זאת, הרי נהג הרבי לחלק ד'
מינים. מעדויות אלו שזכו לקבל בחלוקות אלו, הרי
שבדרך כלל כל אחד קיבל יותר מג' הדסים.

ונראה כמה עדויות:

כך סיפר ר' נחמן סודאק ע"ה, שליח הרבי
בלונדון¹⁰⁵:

כאשר הגיע לרבי בשנת ה'תש"מ אמרו לו
מהמזכירות שייכנס לקבל ד' מינים.

נכנס ר' נחמן ולקח הדסים, והרבי אמר
לו "נעם נאך איינער" (קח עוד אחד). בשנה
הבאה לקח מלכתחילה ארבעה, והרבי שוב אמר לו
"נעם נאך איינער", וכך היה כמה פעמים בשנים הבאות.

ובדומה לזה, שמעתי מדו"ז הרב שמעון שי' בקרמן,
שכאשר הוא לקח ג' הדסים, הרבי שאל אותו האם יש
כאן שלושה, ואמר לו להוסיף עוד אחד. בשנים הבאות
הוא לקח כל פעם שלושה כמספר הראשון, וכל פעם
הרבי אמר לו להוסיף אחד, וכך כל פעם היו לו ארבעה.

וכך סופר על הרב יהודה בוטרשוילי (קולאשער):

כאשר הוא הגיע לרבי בשנת תשל"א, הרבי הורה
שהוא ייכנס בתור נציג העולים החדשים שהגיעו
מרוסיה. לצדו נכנסו עוד כמה חסידים שזכו לצאת

(105) "מיין נחמן" - טיוטא, עמ' 27.

"אין מוסיפין על אתרוג אחד, לולב אחד,
שתי ערבות - אבל מוסיפין על שלושה
הדסים"¹⁰⁰.

ועוד בענין זה, כותב הרבי (בחי"אדמו"ר
הרי"צ)¹⁰¹: "שמעתי הוראות לאנשים שונים
לקחת ארבעה, שנים עשר, שלושה עשר או
עשרים וששה הדסים, אבל לא שמעתי -
לקחת תשעה סח או סט הדסים"¹⁰².

ומהלשון "שמעתי הוראות לאנשים שונים
לקחת ארבעה... " נראה שלא היה מנהג נפוץ
להוסיף הדסים, ואפילו תוספת של הדס אחד
בלבד הייתה על פי הוראה מפורשת.

דור השביעי

בשנת תשי"א הרבי לקח בלולבו י"ג הדסים.

בהמשך¹⁰³ מספר ההדסים הכפיל את עצמו למספר
עשרים ושש, המספר הגבוה ביותר המוכר לנו ממנהג
חב"ד בדורות קודמים,

ובהמשך¹⁰⁴ עלה מספר ההדסים למספר שלושים
ושש "פעמיים ח"י".

זהו מנהג הרבי.

מה היה מנהג החסידים במשך דור
השביעי?

מצד אחד נראה שהרבי רצה שחסידים
יקחו יותר הדסים ושהמנהג יהפוך לנפוץ,
ומאידך, ההוראה לא הייתה מפורשת, ורוב
החסידים לא לקחו יותר משלושה הדסים.

איפה בא לידי ביטוי שהרבי רוצה שיקחו
יותר משלושה הדסים?

בקבלת האתרוג מאנ"ש כפר חב"ד בשנת תשכ"ח

(100) מנהגים שהודפסו בסוף מאמרי הרבי הרי"צ, ומשם נעתק
בבוא העת לספר המנהגים. ועד"ז ב"היום יום..." בתאריך יד תשרי:
"אין מוסיפין על שתי ערבות, משא"כ בהדסים".

(101) המנהגים שצורפו למאמרים, ומשם לספר המנהגים.

(102) והרש"ג שאל את הרבי באחת הסעודות מה הטעם למספרים
אלו, והרבי ענה לו: "שנים עשר כנגד י"ב גבולי אלכסון, שלושה עשר
כנגד י"ג מדות הרחמים,

(103) ב"מעשה מלך" נכתב שזה היה בשנת תשי"ב.

(104) עיי' שם שזה היה בשנת תשמ"א.

וב"בית משיח" גליון 63 עמ' 21 כתב שתמיד היו בלולב של הרבי
36 הדסים, כבר מתשי"א. אלא שמעיון במקור אליו ציין שם, נראה
לכאורה שנפלה טעות, ובתשי"א עדיין הרבי לא לקח 36.

הזוכים לקבל ד' מינים, והוא זוכר שההנחייה הייתה לאסוף מהשולחן יותר מג' הדסים, ולא שהרבי אמר להם זאת בפירוש.

ואולי היו כמה אופנים בשנים שונות. ובכל מקרה: מכל ביטויים אלו ועוד, נראה שרצון הרבי תמיד היה שיקחו יותר משלושה הדסים, אך עדיין זה לא הפך להיות המנהג המקובל;

אמנם היו חסידים שלקחו יותר משלושה הדסים, אך היו אלו מיעוט ולא רוב, ואף אלו הוסיפו רק סכום קטן של הדסים. ובאותם שנים, רק מתי מספר ממש לקחו שלושים וששה¹⁰⁹.

איך תיווכו החסידים את הנהגתם עם הכתוב בספר המנהגים¹¹⁰ "אין מוסיפין על אתרוג אחד... אבל מוסיפין על שלשה הדסים"?

ננראה הבינו שבאתרוג אסור להוסיף, ואילו בהדסים ניתן להוסיף, אך לא שיערו שזה ממש חובה, שכל אחד אמור להוסיף על ג' ההדסים.

התפנית

בשיחת שבת פרשת האזינו ה'תשנ"ב, י"ג תשרי, עורר הרבי על מבצע לולב, ובין הדברים אמר:

"ובאותם מקומות שאין ליהודי המקום ד' מינים משלהם, יתנו להם ד' מינים כדי שיוכלו לקיים המצוה גם בשאר ימי החג... ומה טוב שיתנו להם מספר נוסף של הדסים, כמנהג חב"ד שמוסיפים במספר ההדסים, ולכל הפחות הוספה של ג' הדסים, כנגד ג' ההדסים שמעיקר הדין".

רבים מהחסידים ששמעו זאת מיהרו להוסיף ג' הדסים נוספים, אבל אפילו ב770 לא כולם הספיקו לעכל את השינוי באותה שנה, ועדיין היו לולבים עם מספר מינימלי של שלושה הדסים¹¹¹.

כך ב770. בארץ, המצב היה סבוך יותר. לפני החג - כמעט ואף אחד לא הספיק להתעדכן.

(109) שאלתי רבים מזקני אנ"ש או מצעירים שזוכרים תקופה זו.
(110) עמ' 65.
(111) מפי הרב שלום בער ש' הניג שהיה ב770 באותה שנה.

הרב יהודה בוטרשוילי ע"ה

באותה תקופה מרוסיה הסובייטית. כאשר הרב בוטרשוילי ניגש לרבי, שאלו הרבי כמה הדסים קיבל, ר' יהודה השיב: שלושה. הרבי בחר עשרה הדסים נוספים, מסרם בידו ואמר לו: "ביחד ישנם י"ג הדסים", ובירכו שימשיך את כל ההמשכות בעד כל היהודים שברוסיה...¹⁰⁶.

ועוד אירוע מעניין מחלוקת ד' מינים, משנת ה'תשמ"א¹⁰⁷:

"אחר הצהריים שלח הרבי לקרוא להרב טובי' בלוי ולהרב גליק (מאנגלי'), ואמר להם שמה שלא קראו להם (יחד עם כולם) הוא או עקב סיבה או בטעות, או כיון ששכחו, אך בהשגחה פרטית, ושיקחו עתה. לולבים כבר לא נותרו, אמר הרבי שיקחו הדסים, 3 או 4 או 7".
לר"ט ש' בלוי הייתה זו לפחות פעם שניה בה הוא השתתף בחלוקה זו:

בשנת ה'תשל"ט נקראו הרב חנוך גליצנשטיין והר"ט בלוי, שם אמר להם הרבי שמכיוון שלא לקחו עבור ישיבת תורת אמת, "ממילא יש כאן הדסים ותקחו עבור זה יותר משלושה..." והוסיף הרבי, שאפשר להשתמש בזה אחרי חג הסוכות לבשמים¹⁰⁸.

[מפי הרב טוביה ש' בלוי שמעתי, שלאחר שהוא קיבל בעצמו יותר משלושה הדסים, הוא המשיך לקחת יותר משלושה הדסים גם אם לא קיבל מהרבי באותה שנה, אך לא היה זה מנהג שהתפשט אצל כולם]

הרב שלמה זלמן ש' לבקיבקר אף הוא היה בין

תמונה מחלוקת ד' המינים
בשנת ה'תשמ"ח. מימין
לשמאל: הר"ז קסלמן, הר"ט
בלוי והרא"ח גליצנשטיין.

(106) בית משיח גליון 1256 עמ' 63.
(107) יומן שנת הקהל ה'תשמ"א עמ' 19.
(108) התקשרות גליון סג עמ' 11.

היו קהילות בהם השמועה הגיעה במהלך חול המועד, ומיד רצו להצטייד בהדסים נוספים¹¹², ונראה שהיו גם קהילות בהם השמועה הגיעה מאוחר יותר, ורק "לשנה אחרת" קבעו לפועל את ההנהגה החדשה.

הדבר המעניין הוא, שהיו רבים בארץ הקודש שלא קיבלו את המידע בצורה מדויקת, אלא השמועה הייתה שהרבי דיבר על תוספת של הדס אחד, כלומר, שיש לקחת לפחות ארבע הדסים, ולא ששה כפי שנאמר בפועל¹¹³.

שמועה זו (שיש לקחת ארבעה הדסים לכל הפחות) לא רק עברה מפה לאוזן, אלא גם הודפסה: בתשנ"ג יצאה לאור חוברת המכונה "לוח חב"ד". החוברת יצאה "על פי בקשת רבים" (כמבואר בהקדמה), ובעילום שם המחבר. ובתוך החוברת¹¹⁴ אנו קוראים:

"לאחרונה עורר כ"ק אדמו"ר שליט"א להשתדל להוסיף על שלשה הדסים, שיהיו לכל הפחות ד' הדסים..."

אך בשנים לאחר מכן כבר התפרסם שמנהג חב"ד הוא להוסיף עוד ג' הדסים לכל הפחות, ולאט לאט התחיל להתפשט שישנם רבים שלא מסתפקים בתוספת של שלוש, ואפילו לא של עשרים ושש, אלא לוקחים "פעמיים ח"י" כמנהג הרבי עצמו.

ואולי יש להמתיק מנהג זה עם דברי הרבי על

112 מפי הרב אוריאל ש' מרטון והרב שבתי ש' פרידמן.

113 מפי אבי מורי ש' והרב אוריאל ש' מרטון. ומעניין לציין, על הוראה נוספת שהגיעה לארץ הקודש שלא בדקדוק, ובמשך זמן קיימה באופן קצת שונה. בהתוועדות ער"ח אייר ה'תשל"ו עורר הרבי על "ששת הפסוקים" (הששה הנוספים נוספו לאחמ"כ), והשישי שבהם הוא "והנה ה' . אם עובדו כראוי". כפי ששגור על פיו של כל ילד, או מי שהיה בעבר ילד.

ושמעתי ממורי הרש"ז ש' הלמן, שבתחילה היו אומרים גם את ההמשך "ועל כן צריך לעבוד לפניו באימה וביראה כעומד לפני המלך", ועבר זמן רב עד שהתברר מה בדיוק הרבי אמר. 114 עמ' 38.

ההדס¹¹⁵ שעניינו כידוע שיש בו ריח טוב:

"כדי לעורר מהמצב של התעלפות (שנמצאים בו עתה) צ"ל ענין של ריח - ה"ריח" דפנימיות התורה,

להלן תמונה של זקני החסידים בה'תשנ"ב. רואים בלוליהם יותר משלושה הדסים, אך עדיין, די קרוב לשלושה. משמאל לימין: הרב יצחק הענדל, ר' מענדל פוטרפס, ר' מענדל לבקיבקר, ר' מאיר אבאן.

"לריח שמניך טובים", שע"ז פועלים ביאת המשיח שנאמר בו "והריחו ביראת ה'", "מורח ודאין", ובע"ה "כן תהיה לנו"¹¹⁶ תיכף ומיד ממש.

סוגיא זו הינה ארוכה ומסועפת הרבה יותר, והשתדלתי לתמצת ככל הניתן. ותן לחכם ויחכם עוד.

לבד מהמקורות המצויינים, אציין למקורות כלליים:

א. מאמרי הרב יעקב ישראל ש' סטל. הר"ס עומד להוציא ספר מקיף על תולדות מנהג זה (תחת השם "מנהג עבות"), ובנתיים פורסמו פרקים בודדים. הפרקים פורסמו ב: "ישורון" קובץ לט. "עץ חיים" דבאבוב קובץ ל. וכעין סיכום ב"באר חיינו" דחסידי סלאנים גליון מב. ובע"ה נזכר בקרוב לאורו. ב. "פרדס אליעזר" סוכות ח"ב עמ' קכא ואילך. ג. "ויצבור יוסף בר" ח"ג עמ' שמח ואילך.

לתגובות: eiser770@gmail.com

115 שיחת ל"ג בעומר ה'תשי"א, תורת מנחם עמ' 99. ובמקור הדברים נאמרו על הסיפור של רשב"י שראה את ההוא סבא לוקח חבילות של הדס ורץ בערב שבת בין השמשות. והקישור להדס של סוכות הוא בדרך אפשר בלבד.

116 מנוסח ההבדלה, שאף בה קיים מנהג להריח בהדסים, וכפי שגם הובא לעיל מדברי הרבי.

מעולם לא שיערהתי שיש ישיבת תומכי התמימים באופן נעלה כזה

יריעה נוספת מחיי הרד"מ רבינוביץ וקשריו עם אדמו"ר הריי"צ
■ נסיעתו לארה"ק, ביקורו בתומכי תמימים, פעולותיו בגיוס
דמי מעמד, פטירתו והנצחתו ■ הרב הישיש, פרק אחרון
מנחם מענדל אדלר

כעבור חמש שנים, בשנת תרצ"א, שב הרד"מ ופנה לאדמו"ר הריי"צ בנושא. הפעם, התשובה הייתה חיובית²: "בנדון הנסיעה לאה"ק ת"ו להעתיק לשם צלחה, הנני חושב אשר צריך לבא בכתובים עם מכירי שם, וגם לסדר עניניו בארץ מגורו, ואם הוא בהסכם ב"ב שי' הייתי חושב שאפשר הדבר וראוי לו באופן שישתדר ב"ה בסביבה טובה (כי באה"ק יש ג"כ חלוקי מקומות). וסודור דבר זה בודאי דורש זמן אשר עוד נוכל לבוא בכתובים בנדון זה".

לאחר שקיבל את ההסכמה הנכספת, החליט הרד"מ כי יממש את העלייה. הנסיעה תוכננה לקיץ תרצ"ו, ובנו, פרץ, הצטרף אליו למסע כדי להקל עליו את הדרך³. הידיעה על עזיבתו והחלטתו לעלות לארץ ישראל הדהדה למרחוק ופורסמה בעיתונים רבים⁴.

(2) שם, עמ' קסט.

(3) ממכתב אדמו"ר הריי"צ לפרץ בו מודה לו על כך שמלווה את אביו ומוסיף: "אשר בגלל זאת יברכהו השי"ת בכל טוב כאמור". שם, ח"ג עמ' תקנ.

(4) בין היתר: הפרדס, שנה י', חוברת ה, עמ' 21. שערי ציון, שנה טז, חוברת ט-יב, עמ' נד.

חלום של שנים ארוכות התגשם. רצונו העז של הרב דוד מאיר רבינוביץ, לעלות לארץ ישראל בער בו. פעמים רבות פנה לאדמו"ר הריי"צ וביקש את ברכתו לעזוב את בוסטון ולעלות לארץ הקודש.

כבר בחורף תרפ"ו כתב על כך לאדמו"ר הריי"צ. התשובה נשאה אופי מיוחד¹: "הנני אומר לכבודו תשובה ברורה על שאלת כבודו כי יואיל נא לעשות ארץ ישראל במדינתם, ליסד חדרים לקבוע בתי אולפנא וישיבות, אם בעירו ומקום מגורו או לקחת חלק והשתתפות בדבר התיסדות ישיבה גדולה ועשירה בתלמידים הגונים בעלי כשרון ויראי אלקים. . . כת"ר בהיותו ת"ל אחד מאלו אשר שמש באהלי של תורת אמת. . . ראוי הדבר אשר כת"ר יקח חלק בדבר זה כאמור".

תשובה לא הייתה "כן" או "לא", אלא הנחיה מפורטת כיצד להגשים את רצונו במקום שבו הוא נמצא. הרד"מ התבקש להקים ולחזק מוסדות תורה וחינוך בבוסטון. אדמו"ר הריי"צ סיים את מכתבו בתקווה שרד"מ "ידע להוקיר הצעתי האמורה" והבטיח לו: "אברכהו כי יהי השי"ת בעזרו להצליחו בכל אשר יפנה".

(1) אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ח"א עמ' ס-סב.

גליון נ"ח ■ התמים 49

חב"ד בולעטין

כחודש לאחר מכן, כתב לו ר' חאטשע פייגין¹⁰: "מאד היינו בצער שלא ידענו מביאתו של כת"ר

.. אף כי נראה ממכתבו כי שינוי הנ"ל פעל על בריאותו .. אך נקוה להשם יתברך כי יחזקו בקרוב אי"ה .. והחלישות הוא רק כסדר הרגיל .. ובעולותו באוירא דארץ ישראל המחכים שיזכה להנות מזה, הנה כעין הקדמה הוא, ורקבון בשביל הצמיחה בכל טוב בגשמיות וברוחניות".

אדמו"ר הריי"צ עצמו עודד את הרד"מ להשקיע מכוחותיו למען חיזוק הקהילה החב"דית בתל אביב, כך שיהיו כמשפחה אחת¹¹. ובמכתביו לרד"מ הביע את שמחתו מפעולותיו¹²: "שמחתי לשמוע במכתבו זה .. מהיותם בצוותא חזא עם התמימים יחי", ובפעם נוספת¹³: "שמחתי לקרוא מכתבו בהודעת שלומו הטוב, והסדר של יום ההילולא של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע, ואשר התועד עם ידידי צמודי לבבי התמימים יחי ואנ"ש שיי".

'דמי מעמד' עבור הרבי

כאשר הגיע הרד"מ לארץ הקודש, הוא היה עדיין שרוי בהתפעלות עמוקה מביקורו ביישיבת תומכי תמימים. אדמו"ר הריי"צ כתב לו שעליו לעזור את החסידים בארצות הברית לתרום כספים לאחזקת הישיבה, ורד"מ החל להתמקד במשימה זו¹⁴. אך הוא לא הסתפק בכך. זמן קצר לאחר הגיעו, כתב לו

המסע עבר דרך פולין, שם סר הרד"מ אל אדמו"ר הריי"צ ולביקור ביישיבת 'תומכי תמימים' באטוואצק⁷. ראש הישיבה, ר' יהודה עבער, תיאר את הביקור במילים נרגשות⁸: "בשבוע העברה בקר את ישיבתנו הק' ידינו הרה"ח מוה"ר דוד מאיר ראבינאוויץ ש' מבאסטאן, יחד עם בנו פרץ ש' .. כשנכנס הרב ראבינאוויץ אל האולם .. צעד עד כתלי הישיבה, ושם ישב בהתעלפות ממש - מרוב התרגשות, שעה קלה לא הוציא הגה מפיו מגודל התרגשות".

התרגשותו של הרד"מ הייתה גדולה כל כך, עד שבמסיבת הפרידה שהתקיימה לכבודו בישיבה הוא נעמד וקרא בקול: "בטלנים שכמוכם, מה אתם מחשים, האם יודעים אתם ערך האבנים טובים ומרגליות שיש לכם, מעולם לא שערתי שיש ישיבת תומכי תמימים באופן נעלה כזה".

אחד מהמבנים ששימשו את ישיבת תומכי תמימים באטוואצק

לאחר הביקור, שלח הרבי הריי"צ מכתב לבנו של הרד"מ, פרץ⁹: "נהניתי במאד אשר ידידי ראה ישיבת תומכי תמימים יצ"ו באטוואצק. ובבואו חזרה לביתו צלחה יעורר את ידידנו מכירו ש' להוסיף אמץ החזקת לומדי תורה".

בכ"ט בתמוז, הגיע הרד"מ לנמל חיפה, ומשם נסע לתל אביב, שם התערה בקהילה החב"דית הקטנה. יחד עם החסידים, הוא ישב להתוועדויות וליבה את האש החסידית.

7) 'חב"ד בולעטין', אלול תרצ"ו. וראה מ"ש בניו בהקדשה בקונטרס חנוך לנער, ניו יורק תש"ג: "בנסיעתו זאת ביקר את כ"ק אדמו"ר שליט"א בעיר אטוואצק ואת ישיבת הגדולה תומכי תמימים ואת המכינות בווארשא, וחסידי חב"ד בווארשא ערכו לו קבלת פנים נהדרה והשתעשעו עמו בדברי תורה וחסידות".

8) מכתב אל ר' אברהם זיסקינד, כ"ט תמוז תרצ"ו.
9) אג"ק שם, ח"ג עמ' תקנ.

10) ה' אלול תרצ"ו, אטוואצק.

11) אג"ק שם, ח"ד עמ' לד.

12) שם, עמ' לו.

13) שם, עמ' נג.

14) וראה גם אג"ק שם, עמ' נד: "השית" יחזק בריאות כבוד ידידי

ש' .. אשר יוכל לשקוד בתורה ועבודה ולהתעסק בהחזקת לומדי תורה כחפצו הטוב".

ר' חאטשע פייגין¹⁵: "מוכר הנני בזה לדבר אדות ענין אחר אשר לא הזכירו כ"ק, והוא אשר כבודו יעורר במכתבים לפרקים לאגודת חב"ד דבר ענין המעמד". ר' חאטשע הסביר כי העניין של 'דמי מעמד' הוזנח, וכי במידה והרד"מ יעורר

אחרים בנושא, הוא יוכל להביא "תועלת

ממשית", וביקש שיפעל לא רק בארצות הברית אלא גם בארץ ישראל, לעורר את אנ"ש בעניין.

במכתביו הבאים של ר' חאטשע לרד"מ, נראה כי ההוראה לעסוק בדמי מעמד כבר הגיעה מאדמו"ר הריי"צ עצמו. הוא שלח לרד"מ את ה'מכתב כללי' שכתב אדמו"ר הריי"צ לרגל חג הגאולה י"ט כסלו¹⁶, וכתב לו¹⁷: "רצונו של כ"ק אשר השתתפותו המוזכרה במכתבו לבד הרוחני¹⁸. . . הנהו גם בהגשמי שברוחני, והיינו שיתנו עבורו (ממעות מעמד) כמאה או מאתיים מילל על הסעודה ומשקה שתה' ביום הגאולה".

במוצאי י"ט כסלו¹⁹, התאספו

כשלוש מאות חסידים בבית כנסת חב"ד בתל אביב. ההתוועדות המיוחדת משכה אורחים מכל קצוות הארץ, רבנים מערי השדה, חסידים שזה עתה עלו מרוסיה, וחסידים מירושלים. האולם היה מלא מפה לפה, והאווירה הייתה מרוממת.

לאחר שמיעת מאמר חסידות, הקהל החל לנגן

(15) ה' אלול תרצ"ו, אטוואצק.

(16) אגרת מיום י"א כסלו תרצ"ז. נדפסה באג"ק שם, עמ' יח-יט.

(17) ב' כסלו תרצ"ז, אטוואצק.

(18) שם: "הנני משתתף אתם עמם בהתוועדות הטובה אשר מי שהוא יחזור בעל פה או ללמוד בפנים איזה מאמר, ויקראו איזה שיחה".

(19) הבא לקמן הוא על פי הנכתב ב'התמים', גלין ה, עמ' קח.

רישומו של הרד"מ בפנקס העולים
בנמל חיפה, כ"ט תמוז תרצ"ו

שיבחר כ"ק אדמו"ר שליט"א".

הקהל נענה בהתרגשות, ומיד החלה מכירה פומבית. הרד"מ עצמו העלה את המחיר שוב ושוב, ולבסוף זכה בשקל. לעיני כולם, הוא התיישב במקום וכתב המחאה ששלח לרבי. ביוזמה מבורכת זו, הכניס הרד"מ בלב הציבור החב"די בארץ את הרעיון של 'דמי מעמד' כעניין פשוט, ואף הוסיף והראה דוגמה אישית.

**"כשנכנס הרב
ראבינאוויץ אל
האולם... צעד ער
כתלי הישיבה, ושם
ישב בהתעלפות ממש
- מרוב התרגשות,
שעה קלה לא הוציא
הגה מפיו מגורל
התרגשות"**

החברות קדישא עדת אנ"ש והתמימים".

גם ר' חאטשע פייגין הביע התפעלות גדולה ממעשהו של רד"מ²¹: "רושם עז עשה עלי פעולתו של כבודו לקנות המאתיים שיללינג של כ"ק אדמו"ר שליט"א מעצמו, כי אין המדובר בזה אודות פירות הקני' רק עצם הענין". והוסיף: "חשבתי מזה לו הי' מי שיציע להם הענין או יעשה זאת, ובראותי כי כת"ר המציא זה פעל עלי רושם גדול כי הדבר בזה וההתעסקות הוא ענין גדול".

בהמשך החורף, קיבל הרד"מ מר' חאטשע הוראות מפורטות כיצד לגרום להעלאת המודעות לנתינת 'דמי

(20) אג"ק שם, עמ' לד.

(21) י"ג טבת תרצ"ז, אטוואצק.

תל אביב, תרצ"ו

מעמד²²:

"בהכרח כעת לעשות תעמולה מיוחדת בשביל התרפאות כ"ק אדמו"ר שליט"א, אמנם אין מספיק התעמולה רק בין האברכים התמימים, רק גם בין בעלי בתים וגזע החסידים . . טובת הענין ה' אשר יעשו האסיפה בבית כת"ר בכדי אשר כת"ר יוכל לאמר לפניהם איזה דברי התעוררות בהענין, ובכלל ה' זה טובה אשר כת"ר ה' מתודע באקענט וערן עם הבעלי בתים של אנ"ש אשר בתל אביב . . כי באמת הענין מוכרח, לעשות כעת תעמולה מיוחדת בדבר בריאות כ"ק אדמו"ר שליט"א, כי הנסיעות, הפראפעסארן, והסאנאטאריום אשר מוכרח שיתעכב זמן נכון, דורש סכומים גדולים ביותר".

יחד עם מכתב זה שלח לו מכתב נוסף המיועד לכללות אנ"ש על מנת שיוכל להראות לאלו שיתאספו בביתו ובכך לזרזם בענין.

ירושלים

במקביל לפעילותו בתל אביב, המשיך רד"מ להתכתב עם אדמו"ר הריי"צ ולעדכן אותו. אדמו"ר הריי"צ השיב לו בהרחבה וציין כי עדכונים אלו מביאים לו קורת רוח רבה²³.

בשל מצבו הבריאותי, המליצו לו רופאיו לעבור

(22) כ"ח טבת תרצ"ז, אוטואצק.

(23) ראה באגרת מב' כסלו תרצ"ז (אג"ק שם, עמ' כא): "נהנית לשמוע משלומך, ועוד טרם קיבלתי מכתבו אמרתי למזכירי לשאול בשלום ידידי ובתוך כך נתקבל מכתבו זה שהנאני במאד" ומסיים: "מומן לזמן יודיעני מנועם שלומך הטוב". ובדומה לזה באגרת מ"ב אדר תרצ"ז (שם, עמ' לו): "נהנית במאד לשמוע משלומך הטוב. אם כי אינו מזכיר מאומה במכתבו ממצב בריאותו". ועוד (שם, עמ' נד): "בבקשה להודיעני ממצב בריאותו בהווה".

להתגורר בירושלים במשך הקיץ. הוא כתב על כך לרב, שאיחל לו כי "יתן השי"ת להצלחה ויחזק את בריאותו". ובנוסף לכך ביקש ממנו: "בהיותו בירושלים ת"ו בבקשה לקרב את תלמידי תורת אמת יחי, ולהיות בעזר ידיד נפשי . . הר"א שימחאוויטש בהנוגע בעניני הישיבה בגו"ר"²⁴.

הרד"מ אכן ביקר בישיבה, ורשמיו היו טובים. הוא כתב על כך לאדמו"ר הריי"צ, שהשיב לו²⁵: "בדבר ישיבת תו"א נהנית במאד לשמוע מאת ידידי כי מאד הוטב בעיני ידידי ובטח יתענין ידידי לטובתה".

במהלך שהותו בירושלים, ביקר רד"מ בבית משפחת חן בשכונת אחוזה, בית שנרכש בזכות תרומתו שלו לרבנית חן שנים קודם לכן. הוא סיפר בהערצה על ר' פרץ חן, ביתו ולימודו ועל השנים בהם זכה לשמשו²⁶. ביקור נוסף היה בכותל המערבי. הרד"מ המתין שנים רבות כדי לחוות את הרגע הזה, והתרגש כל כך שגם לאחר שחזר לבוסטון, הוא סיפר על כך שוב ושוב²⁷.

חתימת ר' אלטר שימחוביץ וחותמת ישיבת תורת אמת בסיום אחד ממכתבי הישיבה

חזרתו לבוסטון

שהותו של הרד"מ בארץ לא צלחה. הוא העביר את ימיו בבדידות, ללא משרה, עובדה שהקשתה עליו מאוד. בגילוי המבוגר, ללא עזרה מילדיו, כל פעולה דרשה ממנו מאמץ רב. אדמו"ר הריי"צ, שהבחין במצבו, כתב בקיץ תרצ"ז לבנו של הרד"מ, פרץ²⁸: "כבד הוא במאד מאד היותו לבדו, ואין מי מילדיו יחי אתו עמו, ונכון הדבר במאד אשר יבוא חזרה צלחה ויסתדר באופן הכי טוב לפניו. ובודאי כי יסע מי שהוא מילדיו שי' אליו לארץ ישראל לנסוע עמו חזרה לבאסטאן צלחה, והשי"ת יתן לו אריכות ימים ושנים ויראה רוב טוב ביוצאי חלציו שי". בסוף הקיץ, אמר אדמו"ר הריי"צ לר' ישראל

(24) שם, עמ' נז.

(25) שם, עמ' עז. ובפעם נוספת (שם, עמ' פט):

"נהנית במאד לשמוע משלום אנ"ש

שי', משלום התלמידים שי'...".

(26) רשימות שושנה חן-

זהבי.

(27) דער מארגען

זשורנאל, ט' אד"ש תש"ג.

(28) אג"ק שם, עמ' עה.

הכותל המערבי, תרצ"ז

ואהבת ישראל. האין זה השגחה פרטית מוחשית. כן הדבר, מד' מצעדי גבר כוננו להשלים כוונה העליונה להאיר מחשכי ארץ ע"י אור תורה ומצוה ועבודה שבלב בבירור ותיקון המדות ואהבת ישראל".

בפריז, בנו של הרד"מ, פרץ, הגיע לפגוש אותו ולסייע לו בנסיעתו. הוא ניסה לבקר את כ"ק אד"ש, אך הרבי שהה באותה עת אצל אדמו"ר הרי"צ. אדמו"ר הרי"צ כתב לו מכתב תודה על רצונו לבקר את הרבי, והוסיף שנהנה לראות שהגיע במיוחד לקראת אביו. הוא ציין שבזכות מעשה זה, יעמדם לזכותו כל הברכות.

הרד"מ תכנן לפגוש גם את ר' ישראל גייקובסון שחזר משהות אצל אדמו"ר הרי"צ ובכך לקבל ממנו דרישת שלום מבית חיינו. אך כבר הוצרך לנסוע. מפריז נסע הרד"מ למאסר"י, שם, בג' אלול, עלה על אונייה בדרכו לארצות הברית.

בסמיכות למועד הגעתו של הרד"מ, נסע גם ר' ישראל גייקובסון מצרפת לארצות הברית. הוא חיפש את מקום עגינת ספינתו של הרד"מ כדי לשלוח משלחת לקבל את פניו, אך עברו מספר ימים ולא הצליח למצוא אותה. בח"י אלול קיבל טלפון מהרד"מ, שהגיע באותו יום לחופי ארה"ב, וביקש שיבואו אליו אנ"ש למלון בו התאסן להתועדות.

התועדות זו נערכה בהתאם לבקשת אדמו"ר הרי"צ, שכתב לרד"מ עוד טרם הגיעו לארה"ב³²: "באיזה יום שיבאו לחוף אמעריקא יהי' להצלחה בגשמיות וברוחניות ויום השמונה עשר לחדש הוא יום הולדת מורנו הבעש"ט נ"ע אשר אצל הוד כ"ק אבותנו רבותנו הק' זצוקלה"ה נגמ' זי"ע ה' יום זה יום הילולא פנימי בסוד אתכסיא וגמירא מילתא אשר בו ביום אומר כ"ק רבנו הבעש"ט נ"ע דברי תורה ברביס".

כשנפגשו אנ"ש במלון, סיפר להם הרד"מ שהיה צריך להגיע לארצות הברית שבוע קודם לכן, אך שביתת מלחים עיכבה אותו. הוא הבין שעייכוב זה היה בהשגחה פרטית, כדי שיוכל לקיים התועדות בח"י אלול. אז הבין לפשר האזכור של ח"י אלול במכתב שנכתב לקראת חזרתו לארה"ב.

לאחר שקיבל דיווח על ההתועדות, כתב אדמו"ר הרי"צ: "נהניתי לשמוע משלמו הטוב בביאתו צלחה ושמחת לבבו בהתועדות ביום הבהיר ח"י אלול . .

(32) אג"ק שם, עמ' קטז.

ר' ישראל גייקובסון

גייקובסון: "הסבא נהג לצוות, האבא נהג לומר, ואני אומר כפי שיוצא, אבל צריכים לציית. אתה הרי רואה, רד"מ רבינוביץ רצה לנסוע לארץ ישראל, לי לא היה נראה, נו? הוא אמר שברצונו לנסוע, נו שיע. הרי אתה רואה שהוא נוסע בחזרה"²⁹.

הרד"מ אכן החליט לשוב לבוסטון, ועל כך כתב לו אדמו"ר הרי"צ³⁰: "נהניתי לשמוע משלמו הטוב ומהחלטתו הטובה לנסוע לביתו לבאסטאן צלחה . . והנני מברכו אשר נסיעתו תהי' כשרה ויבא לביתו צלחה . בטח יודיעני אימתי יסע לביתו צלחה, ובבואו צלחה יודיעני בפרטות".

והוסיף אדמו"ר הרי"צ: "בטח בשעת נסיעתו צלחה יזמן לו בעזה"י נוסע טוב אשר יהי' לעזר לידידי שי' בדרכו, ובזה הנני למנותו שליח מצוה לעשות התעוררות להחזקת הישיבות תומכיתמימים ותו"א יצ"ו".

השגחה פרטית

בחודש אב תרצ"ז עזב הרד"מ את חופי הארץ³¹. בדרכו לארצות הברית, עצר בפריז. בשהותו שם, כתב לו אדמו"ר הרי"צ כי עליו לבקר את ר' שניאור זלמן שניאורסאהן בקהילתו כיון שהוא ראוי לכבוד רב על פעולותיו, יחד עם זאת ביקש גם מהרב שניאורסאהן להיפגש עם הרד"מ.

ר' שניאור זלמן שניאורסאהן

הרד"מ הגיע לרב שניאורסאהן ויחד הם ערכו שם התועדות חסידית שעל פעולותיה שמע אדמו"ר הרי"צ, לאחר מכן התבטא במכתבו לרד"מ שההתועדות השאירה רושם נעלה ונשגב.

במכתבו ביאר אדמו"ר הרי"צ את מעלתה של השגחה פרטית, וסיים: "אדון עולמים . . מסבב הסבות בהשגחתו הפרטית יתברך הביא את האחד ממדינת רוסיא ואת השני ממדינת ארצנו הקדושה ת"ו ואת השלישי מארצות הברית . . כולם כאחד הזדמנו על כברת ארץ במדינת צרפת אצל עיר פאריז ושמה התועדו, שוחחו בסיפורים המעוררים לתורה, מצות, עבודה שבלב

(29) רשימות ר' ישראל גייקובסון.

(30) אג"ק שם, עמ' עו.

(31) הבא לקמן הוא ע"פ אג"ק ח"ד, עמ' קטז-קיא, קמה-קמו.

רשימות ר' ישראל גייקובסון.

כשהגיעה הלוויה לבית הכנסת, חמישה חזנים, בזה אחר זה, ערכו השכבות ואמרו פרקי תהילים. לאחר מכן, עלה הרב אברהם שלמה באריוויק ודיבר בקצרה על תרומתו הגדולה של הרד"מ ליהדות בוסטון. הוא הקריא את צוואתו של הנפטר, בה ביקש במפורש שלא יערכו לו הספדים. הרב אהרן הורביץ עמד וביקש מחילה מהנפטר.

למרות היעדרם של הספדים רשמיים, תחושת האובדן הייתה עמוקה. כפי שדווח בעיתונים באותם ימים: "הציבור הרחב הרגיש שאישיות גדולה עזבה את חיי היהודים... הידיעה על מותו של הרב רבינוביץ הכתה את הכל בתדהמה עמוקה. הוא זוכה לאבל רב לא רק כמנהיג רוחני גדול, אלא גם כאישיות פשוטה ואהובה, שכל ליבו ונפשו היו מסורים לעם".

הרד"מ נטמן בבית הקברות 'עדת ישראל', ושבוע לאחר מכן, התקיים טקס זיכרון לזכרו בבית הכנסת שלו, בהשתתפות רבנים ואישים חשובים.

הפעולות להנצחתו

ימים ספורים לאחר פטירתו של הרד"מ, כתב כ"ק אד"ש מכתב תנחומים למשפחת רבינוביץ (תרגום מיידש)³⁵:

"משפחת רבינוביץ החשובה שתחיה, בוסטון

בזה אני רוצה להביע את השתתפותי העמוקה בצערכם על האבדה הגדולה של אביכם ובעלכם, הרב החסיד המפורסם לתהילה, וז"ל א"א ר' דוד מאיר ז"ל. היה לנו לידיד אישי, ומסור לכל מוסדות כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א, וזכרו יישאר חקוק עמוק בלב כולם. המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים".

מיד לאחר מכן, הציע להם הרבי דרך מיוחדת להנציח את זכרו: "מאחר שחסרים כעת ספרי תניא, וישנו צורך גדול להדפיס שוב את התניא בעתיד הקרוב, אני מציע לכם להקים קרן על שם אביכם ובעלכם ז"ל כדי להדפיס מחדש את התניא לעילוי נשמת נשמת הרב המנוח ר' דוד מאיר ז"ל".

"איני צריך להסביר לכם את חשיבות הדבר ואת

(35) אג"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א, ח"א עמ' קד-ה.

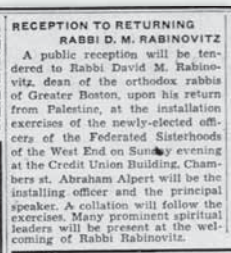
וודאי הדבר כי יביא תוצאות טובות ברוח ובגשם לכאו"א מהמתועדים ולכללות אנ"ש שי".

כשהגיע לבוסטון, תושבי המקום שמחו לקבלו בשנית. נערכו לכבודו מסיבות 'ברוכים השבים', ורבים בירכו על חזרתו. המסיבה הרשמית הגדולה ביותר נערכה באולם מיוחד, בה השתתפו חשובי הרבנים של בוסטון שנשאו דברים לכבודו³³.

פטירתו בשיבה טובה

ביום ב' אדר שני תש"ג³⁴, כשהוא בן שמונים, נפטר הרד"מ בביתו שבבוסטון. למחרת, אף שהלוויה נקבעה לשעות הצהריים, מאות אנשים התאספו כבר בשעות הבוקר בבית הכנסת 'תפארת ישראל', שם שימש הרד"מ כרב במשך למעלה מ-25 שנה.

ההלוויה נוהלה על ידי משלחת מיוחדת שהגיעה מניו יורק, ובראשה עמדו החסידים, ר' ישראל גייקובסון, ר' שמואל לוויטין ור' מנחם מענדל קונין. הם ייצגו את אגודת חסידי חב"ד והיו שלוחיו של אדמו"ר הרי"צ, שביקש להשתתף בכבודו של הנפטר. אחד מהם נשא דברים ושיבח את פעולותיו של הרד"מ ואת תרומתו הרבה לסיוע לפעולות חב"ד. כמו כן, הלוויה באו רבנים רבים מאגודת הרבנים האורתודוקסים ומכל רחבי בוסטון, שהגיעו לחלוק לרד"מ כבוד אחרון.

"קבלת פנים לרב החזור ד.מ. רבינוביץ", ידיעה המבשרת על חזרתו של הרד"מ בעיתונות בוסטון

Rites Today for Rabbi Rabinovitz in West End

Funeral services for Rabbi David M. Rabinovitz, one of the oldest and outstanding Orthodox spiritual leaders, who died yesterday, will be held today, and burial will be in Israel Cemetery, Dedham.

RABBI DAVID M. RABINOVITZ

Isabelle J. Currier
HAVERHILL, March 9—Miss Isabelle Jane Currier, 57, of Amesbury, native of East Kingston, N. H., and former resident here, died today at Riverside Rest Home, 390 Water st.

Rabbi Rabinovitz Dies at Home

Rabbi David M. Rabinovitz, one of the old and revered Orthodox spiritual leaders of Boston, died this morning at his home, 1 Allen st. Rabbi Rabinovitz was 75 years of age and a resident of Boston for over 50 years.

He was deeply interested in the building of the North Russell Street Synagogue about 50 years ago and again took an active part in the erection of Tifereth Israel Synagogue, Chambers st., which formerly had its house of worship on Poplar st.

He was president of the Orthodox Rabbinical Association, many members of which will participate in the funeral service tomorrow noon. Interment will take place in Adath Israel Cemetery, Dedham.

(33) "The Boston Globe", 27 במאי 1937.

(34) הבא לקמן הוא ע"פ הנכתב בעיתונים לאחר פטירתו, ומהם: הפרסד, שנה ז', חוברת ב, עמ' 48. "דער מארגען זשורנאל", ט' אדר"ש תש"ג. "דער טאג", כ"ב אדר"ש תש"ג. "The Boston Globe", 10 במרץ 1943.

כמה זמן כיהן בקהילתו האחרונה וכדו".

הקונטרס נדפס זמן קצר לאחר מכן, ובסופו הוקדש עמוד שלם לזכרו של הרד"מ, עם ביגורפיה קצרה.

עיצובו

במקביל לפעולות להדפסת הספרים, הביע אדמו"ר הריי"צ את רצונו שספרייתו של הרד"מ תעבור לספריית אגודת חסידי חב"ד בניו יורק. לאחר חג הפסח תש"ג, הספרייה הועברה כמעט בשלמותה. על כל ספר הוטבעה חותמת מיוחדת: "מעזבון הרב החסיד ר' דוד מאיר בן מרים ח' שנפטר בשני לחדש אשר שני שנת תשג בעיר באסטאן". ספרים אלו נמצאים בספרייה עד היום.

בכ"ה בניסן, כתב אדמו"ר הריי"צ לר' יהודה לייב הורביץ מכתב תודה על דאגתו להעברת הספרייה³⁷: "בזה הנני לתת לו את תודתי ואת ברכתי בעד טרחתו בהמתנה טובה הספרים ששלחו ידידי האחים מר פרץ ומר אשר יחיזו ראבינאוויץ מעזבון ידידי כבוד אביהם הרב החסיד נ"ע לזכרון לבית עקד הספרים אשר לי".

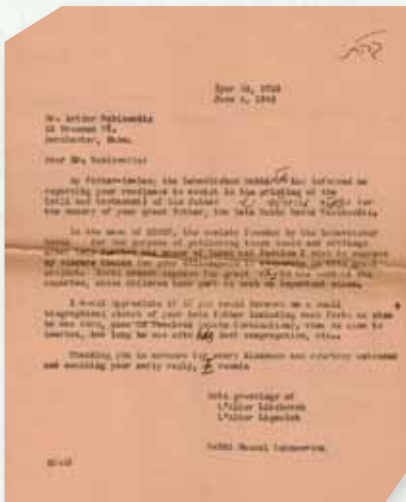
בנוסף לספרייתו, סכומי כסף נאים מירושתו של הרד"מ הועברו למטרות צדקה שונות. במכתב לכולל חב"ד, ציין אדמו"ר הריי"צ שחלוקת הכספים "מעזבון הרה"ח הרד"מ ז"ל הנה כווננו יפה אשר ביחוד להרה"ג שליט"א כוונתי לידי"ע ש"ב הרה"ג מוהרשיל"א שליט"א³⁸.

"עם פטירתו של הרב דוד מאיר רבינוביץ נלקח מיהדות בוסטון אחד הקשרים המעניינים ביותר שלה עם העולם הישן", נכתב בעיתונים לאחר פטירתו. "חבל שהנפטר לא כתב את קורות חייו בוסטון של לפני 50 שנה. עבור ההיסטוריון העתידי, סיפור כזה היה מהווה חומר חשוב, מכיוון שאף אחד לא הכיר את החיים היהודיים של פעם כמו הרב רד"מ רבינוביץ³⁹."

(37) אג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ח"ז עמ' רל.

(38) שם ח"ח, עמ' שסו-ז.

(39) 'דער מארגען זשורנאל', ט' אד"ש תש"ג.

מכתבו של כ"ק אד"ש לארתור רבינוביץ

הנחת הרוח הגדולה שתגרמו בכך לנשמת הנפטר הגדול ז"ל. ידידנו, הרב הו"ח אי"א ר' ישראל ש"י גייקובסון, ימסור לכם אישית פרטים נוספים, ואני מקווה שתתנו לדבר את תשומת ליבכם הרצינית. בברכת אריכות ימים ושנים, ומחה ה' דמעה מעל כל פנים".

באותה העת, כתב הרבי לר' יהודה לייב הורביץ, מראשי אנ"ש בבוסטון, וביקש שירתם לגיס הכספים הנדרשים להדפסה³⁶. נראה שהר"ל השפיע על משפחת רבינוביץ, והם נרתמו למשימה. בפועל, התניא לא הודפס על ידי קה"ת בניו יורק, אלא על ידי אגודת חסידי חב"ד בתל אביב.

שנה חלפה, ועדיין לא הודפס התניא. אך הוכן לדפוס קונטרס 'חנוך לנוער' של אדמו"ר הרש"ב. ארתור רבינוביץ, בנו של הרד"מ, עדכן ככל הנראה את אדמו"ר הריי"צ על רצונו לממן את ההדפסה. בתגובה, בסוף אדר תש"ז, כתב לו כ"ק אד"ש (תרגום מאנגלית):

"חמי, הרבי מליובאוויטש שליט"א, הודיע לי על נכונותך לסייע בהדפסת צוואתו של אביו, אדמו"ר מהורש"ב נ"ע, לעילוי נשמת אביך הגדול, הרב דוד רבינוביץ ז"ל.

בשם קה"ת, החברה שייסד הרבי מליובאוויטש במטרה להוציא לאור ספרים וכתבים המסייעים לקידום התורה והיהדות, אני רוצה להביע את תודתי הכנה על נכונותך לשתף פעולה בפרויקט הגדול הזה. מילים לא יוכלו לבטא את הנחת רוח הגדולה שיש לנשמת הנפטר, שילדיו נוטלים חלק בדבר כה חשוב.

אשמח אם תוכל להעביר אליי סקיצה ביגורפית קצרה על אביך המנוח, כולל פרטים כמו מתי נולד, מתי קיבל סמיכה (הסמכה לרבנות), מתי הגיע לאמריקה,

קברו של הרד"מ. משמאל קברו של בנו ארתור

(36)

שם, חכ"א עמ' לג.

”

ישנה עצה אחת כדי
שהחסידות תהיה חלק
מהעצם שלך –

**להיות
מקושר
לרבי בעצם
הנפש שלך**

חסיד אחד שזכה לגילוי אליהו, שני 'עובדים' שקינאו זה בזה ו'מופת' משולש מהרבי מהר"ש. כיצד גייס ר' שמואל מונקעס את הסכום הדרוש לחתונות של שלושת בנותיו, וכיצד ייתכן שאדם ישב ויאכל כאשר כל גופו נמצא בסוכה, ועדיין לא יהיה 'ראשו ורובו' בסוכה? ■
אוסף סיפורים שסיפר המשפיע בעל מסירות הנפש הרה"ח הרב מנחם מענדל פוטרפס ע"ה, מתוך ספר לדמותו, בעריכת הרב ישראל אלפנביין, הנמצא בשלבי עריכה מתקדמים

דין וחשבון על כל כפית

א' כשר' מענדל דיבר על מעלת עבודת ה'אתכפיא', סיפר על שני 'תמימים' שהיו בליובאוויטש וכל אחד מהם קינא בשני - דוד הורדוקער (קיבמן) והירשל קלימוביץ' (אזימוב).

הירשל קינא במידת הקבלת-עול של דוד, ואחרי פטירתו מצאו בכתביו שהוא מבקש מהקב"ה שיזכה שתהיה לו קבלת-עול כמו לדוד הורדוקער. דוד קינא בעבודת ה'אתכפיא' של הירשל.

באמת, שניהם היו עוסקים בשני הדברים. אבל אצל הירשל, לפני כל כפית שהכניס לפיו היה עושה 'אתכפיא'. ואחרי שהכניס לפיו כמה כפיות, חשש שמא כבר הגזים והיה אומר לעצמו: 'אולי כבר אכלת מספיק? אתה לא צריך לפטם את עצמך כל כך'. על כל כפית היה עורך דין וחשבון האם זה לשם שמים או לשם תאוה.

(מר' עוזר אלפרוביץ' ש"י)

בין ר' הענדל לדוד הורדוקער

ב' כאשר החסיד המשפיע ר' הענדל ע"ה היה מלמד חסידות, היה קורא את ענייני ה'השכלה' שבמאמר מבלי להתעכב עליהם יותר מדי, עד שהגיע לחלק של ה'עבודה' שבמאמר, ואז היה אומר: 'אוהו', ושם היה מתחיל להתעכב ולהאריך בדברים. וזאת, מכיוון שזהו עיקר עניינה של החסידות - 'עבודה'.

ר' דוד הורדוקער

לעומתו, החסיד ה'עובד' הנודע ר' דוד הורדוקער ע"ה, כשהיה לומד במאמר קטע שעוסק בענייני 'עבודה', לא היה מתעכב שם. וכשהיה מגיע

בלימוד המאמר לקטעים של 'השכלה', היה לומד אותם לאט. ונימוקו עמו: בעניינים של 'עבודה' אין מה להאריך כשלומדים אותם ברבים, אלא כל אחד צריך לעבוד בהם עם עצמו.

(מ'רשמות ר' שאול אליטוב ש"י)

'תיסע, שייגעץ!'

ג' לאדמו"ר הצמח צדק היה דוד שהיה מכונה "דער פעטער יוסל"ה". הוא זכה כמה פעמים לגילוי אליהו, וכשהיה חוזר על מה שגילו לו, היה אומר בזה הלשון: "כתוב בספרים כך וכך..."

הדוד יוסל'ה היה רגיל לומר כאשר היה נוסע בעגלה: "פאר, שייגעץ!" (תיסע, שייגעץ!). פעם לקח אותו הבעל-עגלה לנסיעה, ולאחר שחלפו כמה דקות, התפלא הבעל-עגלה כי עדיין לא שמע שיוסל'ה מכריז "פאר, שייגעץ". הסתכל הבעל-עגלה לאחוריו, וראה שיוסלה איננו יושב בעגלה. חזר הבעל-עגלה לאחוריו, ומצא אותו שוכב על הארץ באמצע הדרך - כי נפל מהעגלה מיד בהתחלה - ואמר שוב ושוב: "פאר, שייגעץ! פאר, שייגעץ!". התברר שהוא התכוון אל הנפש הבהמית שלו...

(מרשימות ר' שבתי פרידמן שי')

'עצם' שובר 'עצם'

בביצועה של התוועדות שהיתה בשבת 'שבע ברכות' של, אמר ר' מענדל לאחד האברכים שנכחו במקום: כמה מאמרי חסידות שתלמד - זה יישאר רק בגדר דבר נוסף על עצם המציאות שלך. ישנה רק עצה אחת כדי שהחסידות תהיה חלק מהעצם שלך - להיות מקושר לרבי בעצם הנפש שלך. "און עצם ברעכט עצם" [=עצם - שובר 'עצם']. (כלומר, בכוח ההתקשרות לרבי מצד עצם הנפש - אתה שובר את העצם של המציאות האישית שלך). ומה זה להיות 'מקושר בעצם' "אטעמען דעם רבי" [=לנשום את הרבי], לחיות עם הרבי בכל נשימה ובכל רגע.

(מר' אלתר אליהו פרידמן)

השלמות האמיתית היא - 'שבורות'

פעם סיים אחד החסידים של הרבי הריי"צ את תפילתו בשבת בשעה מאוחרת, וכשהגיע לסעודה כבר לא נשארו חלות שלמות ל'לחם משנה'. כשהבחין הרבי הריי"צ שהוא מחפש חלות שלמות, הגיב על כך בדרך צחות ואמר שה'שלמות' האמיתית היא ה'שבורות'.

והסביר ר' מענדל שאצל לומדי תורת המוסר, תמיד מחפשים שלימות. גם כאשר לומדים את 'שער הענווה', מחפשים את הדרך להגיע לידי שלימות אישית במידת הענווה, וכן כשהם לומדים את 'שער היראה', הם שואפים להגיע לשלימות ביראת השם. אבל חסידים

שללו את הגישה של חיפוש שלימות אישית, ועסקו ב'ביטול' אמיתי.

(מרשימות ר' שאול אליטוב שי')

זוהי אהבת ישראל!

פעם התקיימה התוועדות בישיבה בכפר חב"ד, והגיעו אליה אחד מתושבי כפר חב"ד, חסיד נכבד, עם חתנו הצעיר. ר' מענדל נתן לכמה מהמסובים לומר 'לחיים', ואותו חסיד ביקש מר' מענדל שייתן גם לחתנו לומר 'לחיים'. ר' מענדל ענה לו: 'אם הוא יתחייב שהוא מקבל על עצמו ללמוד חסידות לפחות שלוש פעמים בשבוע, אתן לו לומר 'לחיים'". החתן הצעיר התנצל ואמר שאינו יכול להתחייב ללמוד חסידות שלוש פעמים בשבוע. אמר לו ר' מענדל: אם כן, לא אתן לך לומר 'לחיים'.

החסיד ניסה לדאוג שוב לחתנו, ור' מענדל שוב סירב. כעס החסיד וטען כלפי ר' מענדל: איפה 'אהבת ישראל' שלך? ענה לו ר' מענדל: 'דאס איז אהבת ישראל [=זוהי אהבת ישראל] - לדאוג שאברך צעיר יתחייב ללמוד חסידות בקביעות'!

(מאחד מאנ"ש שנכח בהתוועדות)

'ראשו ורובו בסוכה'

ההלכה היא שכאשר אדם יושב ואוכל בסוכה, הוא צריך לשבת בה באופן ש'ראשו ורובו' יהיו בתוך הסוכה.

ואמר ר' מענדל שישינה על כך אימרה חסידית: אם אחד יושב בסוכה ושקוע מאוד בתענוג מהמאכלים שהוא אוכל, אזי יש חשש שלא יצא ידי חובת מצות אכילה בסוכה, מכיוון שראשו ורובו שקועים באוכל, ולא בסוכה...

(מרשימות ר' שאול אליטוב שי')

כשהגיעו שניהם לפונדק, פתחו בשיחה עם הפריץ וכשהלכו להביא את החבית, גילו שהחבית איננה. התברר שהחבית הכבדה קרעה את העור שבתחתית המזחלת ונפלה בדרך.

העשיר והמנהל החליטו לסוב על עקבותיהם, בתקווה קלושה שמא ימצאו את החבית. וכך היה: הם סבו על עקבותיהם, ובאמצע הדרך מצאו את החבית מונחת בשלימותה על השלג. הם נטלו את החבית, שבו לפונדק, פגשו

את הפריץ וחתמו אותו על החוזה. הגביר קנה את היער ועשה עסקה מוצלחת עם העצים.

אבל אחר כך העשיר התחיל לרדת מנכסיו. הוא ירד עוד ועוד, עד שהפך לבעל-חוב גדול. הוא קרא יום אחד למנהל העסקים שלו והודיע לו שאין לו כבר במה להעסיק אותו. השניים נפרדו. העשיר המשיך לרדת עוד יותר במעמדו הכלכלי, עד שהפך להיות עני המחזר על הפתחים.

בשנים ההן היו חבורות של עניים שהיו נודדות מעיר לעיר, וביום חמישי בערב היו ממתנים בבית-הכנסת, והשמש היה מתאים לכל אחד איזה בעל-הבית שאצלו הוא יאכל בשבת. חבורת העניים שהעשיר היה חלק ממנה, הגיעה לעיר אחת, בה היה גר מנהל העסקים לשעבר, שבינתיים התעשר מאוד. בבית-הכנסת הכיר מנהל העסקים לשעבר את בעל-הבית שלו לשעבר, שעמד שם בין העניים, אבל העשיר לא הכיר את המנהל, מרוב הצרות שעברו עליו.

מנהל העסקים ביקש מהשמש שישלח אליו את העשיר לשעבר. השמש מילא את בקשתו ושלח אליו כמה עניים, ביניהם העשיר לשעבר. בליל שבת הגיעו העניים לבית מנהל העסקים, אבל העשיר לא היה ביניהם. שאל בעל-הבית את העניים איפה נמצא החבר שלהם, והם לא ידעו לענות לו. הוא התעניין אצלם היכן נראה החבר שלהם בפעם האחרונה, והתברר שראו אותו בבית המרחץ. החליט בעל-הבית ללכת לבית המרחץ, כדי לבדוק אם אירע משהו לאורח שלו.

כשהגיע לבית-המרחץ, מצא שם את העשיר לשעבר כשהוא עומד שם ללא בגדים והוא שמח ורוקד. שאל אותו מנהל העסקים: מה קרה? למה לא באת לסעודת שבת בבית? ענה לו העשיר לשעבר: אתה רואה? גנבו

'הנני בני'

ח'יאמר יצחק אל אברהם אביו, ויאמר אב'. נשאלת השאלה: הרי כתוב 'אברהם אביו', ולמה חוזר הכתוב ואומר 'אב'?

אלא שיצחק רמז לאביו: הרי אתה 'אב', מידת החסד, ובוודאי תנהג בי במידת החסד. ועל כך ענה לו אברהם: 'הנני בני' - כדי לעשות את רצון הקב"ה, הנני מוכן להתנהג במידתך, בני, מידת הגבורה.

(מר' מרדכי בן יעקב)

'מאן דאיהו זעיר - איהו רב'

ח'כשלמדנו עם ר' מענדל את המאמר של הרבי הרי"צ 'איתא בזהר ח"ג כו' מאן דאיהו זעיר - איהו רב, ומאן דאיהו רב - איהו זעיר', דייק ר' מענדל בלשון המאמר ואמר שהדברים כתובים בלשון הווה: מי שהוא קטן בהווה - הוא באמת גדול בהווה (ולא רק שיהיה גדול בעתיד). ומי שהוא גדול בהווה - הוא באמת קטן בהווה (ולא רק שיהיה קטן בעתיד).

כהמחשה לכך סיפר ר' מענדל את הסיפור הבא:

מעשה ביהודי שהיה עשיר מאוד, והיה לו מנהל עסקים שהיה חביב עליו והיה עוזר לו בכל עסקיו. העשיר היה קונה יערות, כורת את העצים ומוכר אותם לעסקי נגרות.

פעם נדברו ביניהם העשיר ומנהל העסקים שלו, שייסעו להיפגש עם פריץ אחד באיזה פונדק וייקנו ממנו יער גדול מאוד. זה היה בחורף המושלג, והם נסעו במזחלת חורף ולקחו איתם חבית קטנה שהיתה מלאה בזהב, שנועד לשמש בתור דמי קדימה עבור העיסקה. הם תכננו לחתום איתו על חוזה, ואחר כך לשלם לו את יתר הסכום.

לי את בגדיי ואינני יכול לצאת
מפה ללא בגדים!

מיד הלך בעל-הבית לביתו,
וציווה שיביאו בגדים לאורח
העני, והביאו לו. משם הוביל
מנהל העסקים את העשיר לביתו
לסעודת ליל שבת. באמצע
הסעודה שאל בעל-הבית את
העשיר לשעבר: האם אתה מכיר
אותי? האורח ענה בשלילה,
ובעל-הבית הזכיר לו: הייתי מנהל
העסקים שלך. העשיר לשעבר
שמח מאוד על המפגש המרגש,
והודה לו על הכרת הטובה
הגדולה שנהג בו.

אמר מנהל העסקים לעשיר:
יש לי שתי שאלות לשאול
אותך. (א) אתה זוכר כשנסענו
לפונדק לחתום חוזה עם הפריץ,

וחבית הזהב נמצאה? באותו רגע ראיתי
עליך שאתה עצוב מאוד, ודמעות זולגות
מעיניך. מה היתה הסיבה לכך? (ב)
כשמצאתי אותך הערב בבית המרחץ ללא
בגדים, ראיתי שאתה שמח ורוקד. מה
ההסבר לכך?

ענה לו העשיר לשעבר: תשובה אחת יש
לשתי השאלות. לגבי חבית הזהב, אם לא
היינו מוצאים אותה - הייתי נשאר עשיר
גדול. אבל כשמצאנו את החבית וחתמנו על העסקה
הגדולה עם הפריץ - זה היה בעיניי שיא ההצלחה.
ומהצלחה מסחררת כזו, אפשר רק לרדת למטה. ולכן
הייתי אז עצוב. וזה באמת מה שקרה בסוף.

כשמצאת אותי כעת ללא בגדים בבית-המרחץ, הייתי
במצב שהוא שיא השפלות. הבנתי שמצב כזה אפשר
רק לעלות למעלה. לכן שמחתי ורקדתי.

וסיים ר' מענדל: זה הפירוש של 'מאן דאיהו רב - איהו
זעיר'. מי שהוא כעת בשיא גדולותו וגאוותו - הוא באמת
במצב נחות. 'ומאן דאיהו זעיר - איהו רב'. מי שהוא כעת
בשיא השפלות והביטול - הוא באמת במצב נעלה.

(מר' מרדכי בן יעקב)

'אין אני והוא יכולין לדור'

בתקופה שר' מענדל הגיע לארץ-הקודש, היה מתוועד
בליל שיש'. פעם נכח בהתוועדות בחור אחד שהיה
מאוד מתגאה מעצמו. ר' מענדל דיבר על את"ה, והסביר

**כאשר יהודי מציק
לחברו - הוא מציק
לעצמות אין-סוף.
ולכן אומר הקב"ה
שאנינו יכול לדור עמו
בנפילה אחת.**

שלפני הכל אתה צריך לחשוב על
הזולת.

ואמר ר' מענדל: כתוב על בעל
גאוה שהקב"ה אומר 'אין אני
והוא יכולים לדור בכפיפה אחת'.
מה מפריע לקב"ה, שהוא ממלא
כל עלמין וסובב כל עלמין, אם
יש אדם אחד שמרגיש את עצמו
למציאות? אלא שכאשר יהודי
מחשיב את עצמו לאדם גדול,
מטבע הדברים הוא מציק ליהודי
שני. והרי כל הנשמות מושרשות
בעצמות אין-סוף. זאת אומרת:
כאשר יהודי מציק לחברו - הוא
מציק לעצמות אין-סוף. ולכן
אומר הקב"ה שאנינו יכול לדור
עמו בכפיפה אחת.

(מר' אליעזר ליכטשטיין)

נשמה אחת - הגופים התחלפו

אומר היה ר' מענדל: אצלנו בחב"ד אין
כמה רביים. ישנו רק רבי אחד, נשמה
אחת של הרבי. אלא מה? הגופים שלהם
מתחלפים בכל דור.

(מר' מרדכי בן יעקב)

'חזיר נובד באשפה'

כשר' מענדל היה מספר סיפור, היה מנסה
להכניס את השומעים לתוך האווירה של הסיפור
ומתאר את הסיפור בצבעים חיים.

פעם סיפר שלחסיד ר' שמואל מונקעס היה אח
'מתנגד', שהיה עשיר גדול. לר' שמואל היו בנות שהיה
צריך לחתן אותן, ולא היה לו כסף לשלם עבור הנדוניה.
חיפש ר' שמואל אפשרויות לתמיכה אצל אנשים
בסביבתו, אך לא מצא עד שהחליט לנסוע לאחיו ולבקש
ממנו תמיכה.

כשהגיע לביתו של אחיו, דפק על חלון הבית ואחיו
פתח את החלון. כשראה אותו, הזמין אותו להיכנס
פנימה. אמר לו ר' שמואל שהוא לא מוכן להיכנס לבית
של מתנגד. שאל אותו אחיו: מה אתה צריך? ענה ר'
שמואל שהוא צריך לחתן את בתו. שאל אותו אחיו
העשיר: כמה כסף אתה צריך עבור החתונה? ר' שמואל
נקב בסכום שהוא צריך, ואחיו הושיט לו את הכסף דרך
החלון.

בפעם הבאה שר' שמואל היה צריך לחתן את בתו,

כה גדול. קם הרבי הריי"צ מכסאו והתכונן לצאת, בתור הבעת מחאה על אי רצונם לתת את הסכום לצדקה, עד שנעמד אחד הגבירים ואמר שהוא לוקח על עצמו לתת את כל הסכום, והתיישב הרבי הריי"ץ על מקומו.

כשסיפר זאת המשפיע ר' מענדל פוטרפס ע"ה, אמר: 'בדורות קודמים היו מצויים יותר חסידים 'בעלי עבודה', אבל חסידים 'בעלי משמעת', חסידים שמצייתים לרבי - דבר זה קיים בדורנו יותר מאשר בכל הדורות הקודמים.

(מרשימות ה' שמעון פוטאש)

'אל ירך לבבכם'

צעיר שהתקרב ליהדות ולחסידות סיפר לר' מענדל על השתתפותו כחייל במלחמת ששת הימים. שאל אותו ר' מענדל: האם תוכל לתאר לי איך היתה ההרגשה שלך בתחילת המלחמה, כשהתקרכת כשלושים ק"מ מהחזית. 'התחלתי להרגיש קצת פחד בלבי', ענה הצעיר. 'ואיך הרגשתי כשהיית במרחק של עשרים ק"מ מהחזית?' - 'לבי התחיל לפעום חזק'. 'וכשהתקרכת עד כדי מרחק של עשרה ק"מ?' - 'לבי התחיל לפעום חזק מאוד'.

'ואיך הרגשתי כשהגעתי למרחק של חמישה ק"מ בלבד?' הוסיף ר' מענדל לשאול. 'הרגשתי כאילו שאני הולך למות', ענה הצעיר בקול רועד, כשהוא נזכר באותם רגעים.

ואז שאל אותו ר' מענדל: 'אמור נא לי. איך הרגשתי כשהיית באמצע הקרב? האם הפחד לא איים להשתלט עליך ולהכריע אותך?' 'לא ולא!', השיב הצעיר. 'במהלך הקרב בכלל לא הרגשתי פחד. לא היה לי זמן לחשוב על הפחד, ידעתי רק דבר אחד - שאני צריך להילחם בכל הכוח, ולא לחשוב

על שום דבר חוץ מהמלחמה'.

ההוראה שר' מענדל למד מהסיפור הזה בעבודת השם היא שהאדם צריך להיות עסוק תמיד בתוך הקרב, להתרכז במאמציו ללחום נגד היצר הרע - להיות עסוק כל הזמן בדברי תורה, שמוחו יהיה ממולא בדפי גמרא ויהיה בקי בכמה מאמרי חסידות, ולשנן בעת הילוכו ברחוב תניא ומשניות בעל פה - ואז לא יישאר לו פנאי לחשוב איך להתמודד עם מחשבות זרות.

(מר' עוזר שיח' אלפרוביץ)

ק"ש שעל המיטה באמצע היום

פעם יצא הרבי הרש"ב נ"ע וקרא לבנו הרבי הריי"ץ ואמר לו: האם אתה רוצה לראות אדם שקורא

היה בדיוק אותו הדבר: בהתחלה ניסה ר' שמואל לבקש סכומים גדולים מאנשים שונים, ולא השיג. עד שהלך לאחיו ואחיו נתן לו את הכסף דרך החלון.

כשהגיעה החתונה של הבת השלישית והאחרונה, ר' שמואל כבר לא הלך לחפש תמיכה אצל אנשים שונים, אלא מיד הלך לאחיו ודפק על החלון. הפעם אחיו אמר לו: 'הפעם אני לא מוכן לדבר הזה. הרי אני לא אראה אותך יותר. אם אתה רוצה לקבל ממני כסף, היכנס אלי הביתה'.

בלית ברירה נכנס אליו ר' שמואל הביתה. אחיו הוליד אותו מחדר לחדר בביתו והראה לו את כל היופי והפאר הגשמיים שבביתו, ואחר כך הושיב אותו ליד השולחן, הניח על השולחן את הסכום הדרוש לחתונת בתו, ואמר לר' שמואל: נו, לפני שניפרד, אולי תגיד משהו.

אמר לו ר' שמואל כך:

- כאן הקדים ר' מענדל ותיאר איך בעיירות של פעם הסתובבו חזירים ברחובות שבחודשי החורף היו מלאים בשלוליות של בוץ וטינופת. החזיר היה מתיישב בתוך הבוץ, מכניס את ראשו למי הטינופת, ואז מוציא את ראשו ומגרגר בהנאה....

ור' שמואל אמר לאחיו: אומרים לו לחזיר: לא מספיק שאתה שקוע כולך בתוך הבוץ, אלא שאתה עוד נהנה מזה?!

ור' שמואל חטף את הכסף שאחיו הניח עבורו על השולחן, והלך לו.

(מר' שי' סוקניק שי')

הייתכן שמוסיפים מלח למאכל?!

ר' מענדל סיפר ששמע ממישהו שהיה בהתוועדות של הרבי בשנת תשכ"ב, שהרבי בכה באמצע ההתוועדות ושאל: איך יתכן שבחורים חסידיים רוצים שיהיה להם טעם במאכל, ולכן הם מוסיפים לו מלח?!

ר' מענדל אמר על עצמו שמאז ששמע את הדברים, הוא כבר לא מסוגל לשים מלח במאכלים.

(מר' שאול אליטוב שי')

חסידים בעלי משמעת

פעם ישב הרבי הריי"צ בהתוועדות עם החסידים, והיה צריך לגייס סכום גדול עבור מטרות חשובות. עבר הרבי בין כל החסידים הגבירים שנכחו שם וביקש מהם שייתנו סך גדול, אבל כנראה לא רצו לתת סכום

ההרצאה פנה הפרופסור אל ר' מענדל ושאל אותו: כמה איברים כתוב בתלמוד שיש בגוף האדם? ר' מענדל ענה מיד: 248 אברים.

הפרופסור אמר שזה לא מתאים למספר שידוע לו, ואמר שברצונו לבדוק זאת שוב. הוא בדק שוב, ולאחר כמה דקות אמר שחישב את מספר כל האיברים ומצא שזה נכון. הוא הגיע למסקנה שמה שכתוב בתלמוד זה נכון.

ר' מענדל היה אומר תמיד שמכל סיפור צריכים ללמוד הוראה בעבודת השם. וההוראה מהמאורע הזה: הנה יושב פרופסור גדול, מלומד גוי, וכאשר אומרים לו שכתוב בתלמוד משהו שנוגד לידיעותי, הוא לא אומר מיד שזה לא נכון, אלא חושב שכנראה הטעות נמצאת אצלו, אבל הגמרא בוודאי צודקת. אפילו הפרופסור הגוי מבין שחז"ל צודקים בדבריהם!

ואם כן, כאשר אני יושב ולומד גמרא ולא מבין משהו, בוודאי שזווית ההסתכלות שלי צריכה להיות כזו - דברי הגמרא בוודאי נכונים, ועלי להתאמץ ולהבין למה הם נכונים. ולא כמו אותם אנשים שכאשר הם לומדים משהו ולא מבינים אותו, הם חושבים מיד שכנראה יש איזו טעות בגמרא ומחפשים מהי הטעות.

(מר' שמואל לו שי')

ה'גלגול' שהתלבש בשוטר הגוי

בזמנו של אדמו"ר מהר"ש היה פעם חשש מפני פוגרומים שיערכו הגויים נגד היהודים. נסע הרבי מהר"ש לעיר הבירה פטרבורג, כדי לבקש מהצאר שישלח חיילים חזקים שישליטו סדר בכל המקומות.

בעיר הבירה גר החסיד ר' מאניע מאנעסזאן והרבי מהר"ש התאכסן בביתו. בבית היתה מרפסת, ומדי פעם יצא הרבי מהר"ש למרפסת. יום אחד, בהיותו במרפסת, הראה באצבעו לעבר שוטר אחד שעמד ברחוב ממול ואמר: זהו גוי רשע!.

אצלנו בחב"ד אין כמה

רביים. ישנו רק רבי אחד,

נשמה אחת של הרבי.

אלא מה? הגופים שלהם

מתחלפים בכל דור

ר' שלום דובער קסלמן

קריאת שמע שעל המיטה באמצע היום?

ואמר לו שייכנס לחדרו של אחיו הרה"ק הרז"א נ"ע (שהיה בעל עסקים), ויתבונן במעשיו. נכנס הרבי הריי"צ לחדרו של הרז"א וראה שהוא שקוע בהתבוננות, פניו מביעות תנועה של מרירות חזקה ביותר, ועיניו זולגות דמעות.

ואת כל זה הרגיש הרבי הרש"ב בהיותו בחדרו, בלי לראות את הרז"א.

(מרשימות ר' שאול אליטוב שי')

מחוש הציור - למוח הזיכרון

המשפיע ר' שלום דובער קסלמן סיפר ששמע מר' מענדל פוטרס על הגאון החסיד ר' מענדל חן, שכל מה שלמד היה זוכר היטב. והסיבה לכך היא, כי כל דבר שהיה לומד - היה מבאר אותו לעצמו במלים פשוטות, עד שאפילו אם מישהו היה יושב בצד ומאזין לדבריו, היה יכול להבין את מה שלמד.

והביא דוגמא לכך: כשהיה קורא את המשנה "יהודה בן תימא אומר" - היה מתרגם זאת למילים שלו: "התנא יהודה בן תימא היה נוהג לומר".

והעניין בזה הוא: כאשר אדם לומד משהו, באופן שהעניין הנלמד נכנס לחוש הציור שלו, אזי זה נשאר חקוק אצלו במוח הזיכרון.

(מרשימות ר' שאול אליטוב שי')

דברים שאפילו פרופסור גוי מבין

כשנסעתי פעם עם ר' מענדל בלונדון לימבצע תפילין ביום ראשון, הוא סיפר לי את הסיפור הבא:

בתקופת היותו במחנה בסיביר, היה אתו אסיר פוליטי, גוי רוסי, שכיהן כפרופסור לאנטומיה. לאותו פרופסור היו כמה תלמידים שנאסרו יחד איתו, וכולם שהו באותו מחנה עבודה. מדי פעם מסר הפרופסור לתלמידיו שיעור בנושאי אנטומיה, בשעות הערב, לאחר סיום העבודה.

פעם הוא מסר להם הרצאה על מספר האיברים שיש בגוף האדם, ור' מענדל ישב והאזין לדבריו. באמצע

רב שני שיהיה אחראי על מערכת השחיטה ורב שלישי שיהיה אחראי על תחום המקוואות. לעצמו השאיר את התפקיד של עריכת דיני תורה בעיר, ובזה התעסק רוב הזמן.

פעם באו אליו נציגי חברה מסוימת, עם נציגיה של חברה מתחרה. מאחר שהבינו שהתחרות המתמדת גורמת הפסדים לשניהם, החליטו להתאחד וביקשו ממנו לסדר להם הסכם של התאחדות. הרי"י הכין להם הסכם, והיה שם סעיף שחייב הפקדת סכום כסף אצלו בתור פיקדון, כדי שאם אחד הצדדים יפר את ההסכם, הוא יקבל קנס והפיקדון יועבר לצד השני.

חלף זמן ואחת החברות הוכיחה שהחברה השנייה הפרה את ההסכם. הרי"י קנס את החברה השנייה להעביר את הפיקדון לחברה הראשונה. זו היתה שגיאה גדולה מצדו, כי החוק הרוסי התיר לו לערוך דיני תורה אך לא לאכוף תשלומים בפועל, תחום שהיה שייך בלעדית לממשלה. החברה שנקנסה הלשינה עליו לממשלה, והוא נתבע למשפט.

בינתיים הממשלה אסרה עליו לעסוק בדיני תורה, ומאיפה תהיה לו פרנסה?

ואם לא די בכך, בדיוק באותו זמן אשתו היתה מעוברת, ופתאום היא לא הרגישה את הדופק של העובר. הרופאים אמרו שחייבים לנתח את האישה בדחיפות, כדי למנוע סיכונים, והוא לא ידע אם לשמוע בקולם.

נסע הרי"י אל הרבי מהר"ש, וביקש להתקבל אצלו ליחידות. אמר לו הרבי שייכנס אליו אחרי השבת. בשבת אמר הרבי מאמר חסידות, ואחרי השבת נכנס הרי"י ליחידות. שאל אותו הרבי: האם אתה יודע את המאמר שנאמר

בשבת? האם אתה יכול לחזור עליו? הוא ענה בשלילה, כי ראשו היה טרוד בצרותיו. אמר לו הרבי: לא נורא, תיגש אל ה'חוזרים' ותשמע מהם את המאמר ואחר כך תחזור עליו בפניי.

עשה הרי"י כהוראת הרבי. מאחר שהיה לו ראש של עילוי, שמע את החזרה מה'חוזרים'

ברגע שאמר זאת אדמו"ר מהר"ש, נפלט כדור מקנה הרובה של חייל אחד שניקה את הרובה שלו ופגע בו. השוטר נהרג במקום, דם רב זב מגופו, והיה ברחוב איזה כלב שליך את הדם.

אחר כך אמר אדמו"ר מהר"ש שאותו שוטר גוי היה אחד הגלגולים של המלכה איזבל, וכל הגלגולים שלה מתים בצורה כזו, וכפי שמסופר בתנ"ך על איזבל שהכלבים ליקקו את דמה.

(מרשימות ר' שבת' פרידמן שי')

'סע לפולטבה, ותחזור על המאמר'

הגאון החסיד ר' יצחק יואל רפאלוביץ ע"ה רי"י היה חסיד של שלושה אדמו"רים - של הרבי מהר"ש, הרבי רש"ב והרבי הרי"צ (הוא היה מהחסידים מהראשונים שחתמו על כתב התקשרות לרבי הרי"צ).

ר' יצחק יואל היה 'א שארפע יארמולקע' [=בעל מוח חריף], היה נשוי לבתו של הגאון החסיד ר' יוסף תומרקין מקרמנצ'וג, והיה סמוך על שולחנו.

כשהרב תומרקין נפטר, נותר הרב רפאלוביץ ללא פרנסה. נסע ר' יצחק יואל לרבי מהר"ש שאמר לו: אתה תהיה הרב

בקרמנצ'וג. טען ר' יצחק-יואל: אבל ה"קעמפענער רב" [=המלבי"ם] נוסע לשם. אמר לו המהר"ש: 'שייטע, אבל אתה תהיה הרב שם'. באמצע הדרך לקרמנצ'וג חלה המלבי"ם ונפטר, ואחר כך הגיע לשם ר' יצחק יואל, ואז החליטו התושבים למנות את הרי"י לרב העיר.

הרי"י סידר את הרבנות בעירו באופן מסודר מאוד. הוא מינה תחתיו רב אחד שיהיה אחראי על העירובין,

ר' יצחק יואל רפאלוביץ

קרמנצ'וג

בית המשפט בפולטבה

החלה לבכות שוב ולספר לה שיש לה דוד, רי"י רפאלוביץ, שהעלילו עליו עלילת שקר.

בינתיים יצא השופט הנכבד מביתו, והתקרב אל העגלה המפוארת שהמתינה לו ליד הבית כדי לקחת אותו לעבודתו בבית המשפט. כששמע השופט את הבכיות בחצר, ניגש לראות מה קרה, וראה את המשרתת היהודייה בוכה. היא סיפרה גם לו שיש לה דוד שהעלילו עליו עלילת שקר. השופט שאל אותה מה שמו של הדוד, והיא ענתה: יצחק-יואל רפאלוביץ. הוציא השופט עט אדום גדול מכיסו, רשם זאת לעצמו ונסע לבית המשפט.

הסדר היה שכל משפט נמשך כשעה, ואם היה צורך להאריך את המשך הדיונים, היו קובעים יום אחר להמשך המשפט. משפטו של הרי"י נועד להתקיים בשעה עשר בבוקר. הרי"י המתין וראה שלא קוראים לו להיכנס למשפט, אלא מישהו אחר נכנס במקומו. הוא חשב שיהיה הבא בתור, אבל אחריו נקרא להיכנס למשפט בשעה 11 מישהו אחר.

בשעה 12 היתה הפסקה והשופט נסע לאכול ארוחת צהריים. רי"י ראה שעורכי-הדין ששימשו כנציגי החברה התובעת, ניגשים אל השופט כדי להחליף עמו דברים. הוא שאל אותם מה הם עושים פה, והם ענו שבאו למשפט נגד יצחק-יואל רפאלוביץ. הגיב השופט בפליאה מעושה: איך נכנסתם לעסק כזה מלוכלך?!

עורכי-הדין חיכו בכל זאת לתחילת המשפט, ושוב חלפו כמה שעות של המתנה. לבסוף הבינו עורכי הדין שידם לא תהיה על העליונה בתיק הזה, והחליטו לבטל את התביעה. הם נכנסו אל השופט, ולבקשתם הוא סימן 'איקס' בעט אדום על התיק.

כך נחלץ הרי"י מצרת המשפט.

לגבי העיבור, כשהגיע הזמן של הלידה, העובר המת יצא לבד, בלי ניתוח, כדברי הרבי המהר"ש.

ולגבי הפרנסה שהרבי בירך אותו, רי"י קרא באיזה עיתון על חברה צרפתית שמחפשת סוכן לערדליים ברוסיה. הוא כתב לנציגי החברה שהוא מוכן להיות הסוכן שלה. מועמדותו מצאה חן בעיניהם מאוד. הם חתמו איתו על הסכם והוא קיבל מהם זיכיון למכירת ערדליים, וזוהי התעשר מאוד.

(מ' מרדכי בן יעקב ש')

וקלט במהירות את המאמר, ואחר כך נכנס אל הרבי וחזר לפניו על המאמר.

לאחר מכן אמר לו הרבי כך: סע לעיר פולטבה - שם היה אמור המשפט להתקיים - ותחזור על המאמר בפני החסידים, והשם יהיה בעזרך. בקשר לפרנסתך, אין לך מה לדאוג. ובקשר לעיבור, אין צורך לנתח. כשיגיע הזמן, העובר יצא לבד.

נסע הרי"י לפולטבה, וכשהגיע במפתיע אל עדת החסידים המקומית, התרגשו מאוד לראותו. הוא חזר לפניו על המאמר, וכולם שמחו מאוד. עשו אתו התוועדות גדולה, ובשעה ארבע לפנות בוקר סיפר להם הרי"י: אתם יודעים למה באתי לפה פתאום? בגלל שיש לי פה משפט. אני מחפש מישהו שיש לו היכרות עם השופט המקומי.

מישהו מהחסידים אמר לו שאותה משרתת היהודייה שמביאה בכל פעם חלב לביתו, מביאה חלב גם לביתו של השופט. מיד קראו לה החסידים בדחיפות, בשעת לפנות בוקר מוקדמת, אמרו לה במה המדובר וביקשו ממנה שהיא תהיה השליחה להמליץ טוב בעד רי"י.

המשרתת ניסתה להתנער ואמרה: לא רק שאינני מכירה את השופט, אלא אפילו את אשתו אינני מכירה. אני רק מביאה להם את החלב מאחורי הבית, והמשרתת של השופט משלמת לי, וזהו זה.

אמרו לה החסידים: זה לא משנה, את תהיי השליחה מהשמיים לעזור לו. המשרתת הסכימה לנסות.

בבוקר הלכה המשרתת עם החלב לביתו השופט, והחלה לבכות באוזני המשרתת שלו. שאלה אותה המשרתת הגויה למה היא בוכה, והיא סיפרה לה בבכיות על ה"דוד" שלה רי"י רפאלוביץ שהעלילו עליו עלילת שקר. אשת השופט שמעה בינתיים את הבכיות בחוץ, ויצאה לראות מה קרה.

כשראתה המשרתת היהודייה את אשת השופט,

לזכות

הוד כ"ק אדמו"ר
מלך המשיח שליט"א

לז"נ

הרה"ח הרה"ת ר' צבי הירש
בן הרה"ח ר' בן ציון ע"ה
נלב"ע ז"ך אלול ה'תש"מ
ומרת רבקה בת הרה"ח ר' צבי ע"ה
נלב"ע כ"ט תמוז ה'תשס"ב
שפריצער

נתרם ע"י בניהם – יבלח"ט –
הרה"ת ר' שמואל
והרה"ת ר' יעקב מרדכי שיחיו
שפריצער